

”IÄTI TULEVAT LAIVAT KULKEMAAN TÄSTÄ OHI”
ELLIN TARINA JA KEHITYSROMAANIN MURROS AHON *PAPIN*
TYTÄR- JA *PAPIN ROUVA* -ROMAANEISSA

Tuula Vornanen-Komulainen

Pro gradu -tutkielma

Maaliskuu 2015

Kirjallisuus

Humanistinen tiedekunta

Oulun yliopisto

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuksen lähtökohtia	3
1.2 Kehitysromaani realistisen romaanin lajina	6
1.2.1 Klassinen kehitysromaani	8
1.2.2 Naisesta kertova kehitysromaani	13
1.3 Ellin tarinan takana kirjailija Juhani Aho	15
2 ELLIN KEHITYSTARINAN TUTKIMUSKÄSITTEITÄ	19
2.1 Henkilöhahmo ja tyyppi	19
2.2 Kronotooppi ja entropia arjen kuvauksessa	24
2.3 Intertekstuaalisuus realistisessa romaanissa	29
3 PAPIN TYTÄR	33
3.1 Periaatteet pappilasta	33
3.2 Kouluun kasvatettavaksi	41
3.3 Aikuisuutta aloittamassa	46
3.4 Tahtomattaan taipunut	60
4 PAPIN ROUVA	62
4.1. Hän tulee	63
4.2. Uusiutuvat unelmat	71
4.3 Kaksi erilaista rakkautta	74
4.4 Korkealta näkyy kauas	84
4.5 Kehityksen kaari katkeaa	95
5 PÄÄTÄNTÖ	100
LÄHTEET	105

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohtia

Kehitysromaanin nousi keskeiseksi kirjallisuudenlajiksi modernin ihmiskäsityksen syntyäikoihin. Modernille ihmiskäsitykselle oli tyypillistä, ettei ihminen omaksunut valmiita, perittyä elämänmuotoa, vaan etsi omaa identiteettiään ja paikkaansa yhteiskunnassa. Kehitysromaanissa kuvataan tutusta ja turvallisesta elämänpiiristä irtautuneiden yksilöiden kehitystä täyskasvuisiksi ja persoonallisuudeltaan jalostuneiksi ihmisiksi. Tämä alun perin 1700-luvulta peräisin oleva humanistinen ajatus joutui kuitenkin kriittisen tarkastelun kohteeksi sata vuotta myöhemmin, kun romaanin murros ilmeni myös kehitysromaanissa. Suomalaisissa 1880- ja 1890-luvun merkittävässä romaaneissa oli jo havaittavissa suvun, perheen ja sen piirissä tapahtuvan yksilöllisen kasvuprosessin murtumista. 1800-luvun lopussa romaanin murros liittyi olennaisesti kehitysromaanin kiteytyneen kypsymisen ja kasvamisen kuvion hajoamiseen ja hajottamiseen. Ahon kirjallisia kausia tutkinut Jyrki Nummi mainitsee näistä romaaneista esimerkkeinä Juhani Ahon *Papin rouvan* ja *Papin tyttären* sekä Arvid Järnefeltin esikoisromaanin *Isänmaa*. (Nummi 2002: 310–311.)

1800-lukua voidaan pitää modernin elämän, imperialistisen eurooppalaisuuden ja kansallisvaltioajattelun, kasvavan porvariston, ihmisten ja informaation liikkumista helpottavien uusien teknisten keksintöjen ja kehityksen lupauksellisena vuosisatana. Vuosisadan loppua kohti tultaessa aiemmin vallinnut kehitysoptimismi alkoi vaihtua pessimismiksi. Huomio alkoi kääntyä ulkoisen sijaan ihmisen sisäiseen elämään. Realismin aikakautta Suomessa on useissa tutkimuksissa jäsennetty murroksen käsitteen kautta. Realismin tendenssinen lukumalli vaihtui jo 1880-luvun lopulla uutta ennakoivaksi psykologiseksi lukumalliksi ja varsinkin 1890-luvun kirjallisuudessa esiintyi rinnakkain erilaisia kirjallisia virtauksia, niin realismin jatkumoon liittyviä kuin murrosta ja katkosta osoittavia. (Lappalainen 2000:25–32.)

Pro gradu -työssäni haluan tutkia, miten 1800-luvun loppupuolella alkanut romaanin murros ilmenee Juhani Ahon romaaneissa *Papin tytär* (1885) ja *Papin rouva* (1893). Molemmista teoksista päähenkilönä on Elli, jonka kasvu ja kehitys ovat kuvauksessa keskeisimmällä sijalla. *Papin tytär*

kertoo pappilan nuoresta Ellistä kuvaten kohtauksittain hänen lapsuuttaan, kouluvuotiaan, kahta rakastumistaan ja vastentahtoista ajautumistaan avioliittoon. Romaaniparin toinen osa ilmestyi kahdeksan vuotta myöhemmin, vaikka säilyneiden käsikirjoitusten perusteella Ahon tiedettiin alusta alkaen suunnitelleen yhtä, muodoltaan laajempaa, avioliittoromaania. *Papin rouvassa* Ellin tasaisen harmaa elämä rakkaudettomassa avioliitossa kokee mullistuksen: kesänviettoon pappilaan saapuva Olavi saa Ellin rakkauden uuteen hehkuun. Ulkoisia tapahtumia on niukasti, mutta sitäkin enemmän Aho keskittyy kuvaamaan Ellin ja Olavin sisäisiä tuntemuksia ja kahta erilaista tapaa rakastaa. Romaanit voi lukea erillisinä, itsenäisinä kokonaisuuksina, vaikka teokset liittyvätkin kronologisesti toisiinsa. (Molarius 2000:VIII.)

Tässä tutkimuksessa Ellin kehitystarinaa käsitellään kokonaisuutena siten, että Ellin kehitystarinan katsotaan alkavan *Papin tyttäressä* ja päättyvän *Papin rouvassa*. Näin ollen teokset muodostavat tiiviin yhtenäisen kokonaisuuden, jota kutsun Ellin tarinaksi. Kun taas teoksia tarkastellaan omina itsenäisinä kokonaisuuksinaan, niistä käytetään niiden omia alkuperäisiä nimiä *Papin tytär* ja *Papin rouva*.

Ellin elämän kuvaus lapsesta aikuiseksi naiseksi on kehitystarina yksilöstä yhteiskunnan arvojen ja normien keskellä. Päivi Lappalainen (2000:158) toteaa tutkimuksessaan *Koti, kansa ja maailman tahraava lika* kehitysromaanin olevan erilainen naisten ja miesten kohdalla. Naisilla ei voinut olla kysymys kehitysromaanista klassisessa, goethelaisessa mielessä. Naisia koskevissa kehitysromaneissa ei ole kehitystä symboloivaa matkaa eikä maailmalle lähtemisiä. Naisen kohdalla koti esiintyy vankilana, kun taas miehet astuvat julkiseen elämään, jättävät kodin ja samalla kaipaavat sinne takaisin. Tutkimuksessani haluan selvittää, miten Ellin kehitystarina poikkeaa klassisen kehitysromaanin perinteestä. Miksi Ellistä ei kehity kehitysromaanin perinteen mukainen persoonallisuudeltaan jalostunut yksilö?

Kirjallisuudessa 1800-luvun jälkipuoliskolla vallitsi realismin valtakausi. Realismin aikakaudella henkilöhahmot nousevat erityisesti mielenkiinnon kohteiksi. Ne eivät ole enää ainoastaan juonta eteenpäin vieviä toimijoita, vaan ainutlaatuisia yksilöitä, joiden luonteiden ymmärtämisestä riippuu ratkaisevasti koko teoksen ymmärtäminen. (Käkelä-Puumala 2008: 249.) Ellin henkilöhahmon tarkastelu on tutkielmassani keskeisellä sijalla. Millainen romaanihenkilö Elli on? Miten Elliä kasvatetaan ja millaiseksi hänen identiteettinsä muodostuu?

Realistisen romaanin yhteydessä puhutaan usein tyypeistä ja tyypillisyyksistä. Tyypistä alettiin puhua esteettisissä yhteyksissä jo 1800-luvun alussa, mutta realismia kuvaavana terminä tyyppi vakiintui radikaalin kritiikin kielenkäyttöön venäläisen Vissarion Belinskin välityksellä (Lappalainen 2000:139). *Teleskop*-lehdessä vuonna 1835 ilmestyneessä artikkelissaan Belinski määritteli tyypillisyyden käsitteen. Tyyppi merkitsee ryhmän henkilölistämistä yhdessä henkilöhahmossa. Se edustaa tiettyjä yleisinhimillisiä psykologisia piirteitä, mutta on samalla moniulotteinen yksilö ja kokonainen persoonallisuus. Tyypin avulla pyrittiin reagoimaan muuttuvan maailman aiheuttamaan kokemukseen ja hahmottamaan aikakauden ilmiöitä. Kirjailija Aho tutustui tyypin käsitteeseen Järnefeltien perheen välityksellä 1880-luvulla. (Rossi 2009:28.) Haluan tutkimuksessani selvittää, onko Elli tyypillinen henkilöahmo? Kuvastaako Ellin henkilöahmo jotakin ryhmää? Etsin tyyppisiä myös romaaniparin muista henkilöahmoista.

Naisista kertovia kehityskertomuksia leimaa usein ulkoisten tapahtumien vähyys ja arjen pysähtyneisyyden kuvaukset. Ellin elämässä ajan kulumisen tarkoittaa myös kasvavaa masentumista ja tietoisuutta elämän merkityksettömyydestä. Riikka Rossi on teoksessaan *Särkyvä arki* (2009) tutkinut *Papin tytärtä* ja *Papin rouvaa* naturalistisista lähtökohdista käsin. Naturalismin kirjallisuuskäsityksen määrittämiselle hän pitää olennaisina ennen kaikkea kahta käsitettä: arkea ja entropiaa. Entropian käsite tarkoittaa yksinkertaistettuna hajoamista ja naturalismin tutkimuksessa entropian käsite merkitsee teosten maailmassa tapahtuvaa rappiota. *Papin tyttäressä* ja *Papin rouvassa* entropia näkyy staattisena eli sisäisenä ilmiönä. Ellin elämä on aluksi täynnä haaveita, mutta yksi toisensa jälkeen illuusiot murtuvat. *Papin tyttären* alussa kuvattu iloisuus ja optimismi karisevat aikuisesta Ellistä. Lapsuuden toiveiden murskautumisesta jäljelle jääneitä tunteita ovat alistuminen, kärsimys ja elävältä hautautumisen ajatukset. (Rossi 2009:20, 106–108.) Tutkimuksessani etsin Ellin arjen kuvauksia ja pyrin löytämään sieltä syitä aikuisen Ellin pessimismille. Millainen on Ellin arki ja millaisina entropioina se näyttäytyy?

Naturalismin ytimessä arki näyttäytyy henkilökuvauksessa, aiheiden valinnassa, kuvaustekniikassa ja yhteiskunnallisen todellisuuden kuvauksessa. Arkea on myös mahdollista tarkastella laajemmin, lajinäkökulmasta käsin. Rossi viittaa (2009:141) Mihail Bahtinin kronotoopin käsitteeseen ja tiivistää käsitteen ajan ja paikan yhteensulautumisesta syntyväksi tilaksi, jolla lajin ihmiskuvaa ja tiedostamisen tapaa voidaan kuvata. Kronotooppi määrää ihmisen kuvan kirjallisuudessa – se on lajin keskus, josta käsin juonen tapahtumat määrittyvät. (Rossi 2009: 141.) Löytyykö Ellin tarinasta arjen kronotooppeja ja kronotooppisia motiiveja? Miten ajan ja paikan kietoutumien toisiinsa näkyy *Papin tyttäressä* ja *Papin rouvassa*? Arjen kuvauksen apuna käytettäviä entropian ja kronotopian käsitteitä määritellään laajemmin tutkielman toisessa luvussa.

Elise Nykänen (2011) on tarkastellut *Papin rouvaa* negatiivisen kuvauksen kannalta, joka jatkaa naturalismin tarkastelua hieman erilaisesta, uudemmasta näkökulmasta. Tässä keskeisellä sijalla on tarkastella kerronnan elementtejä, jotka perustuvat kuvatun kohteen poissaololle. Uudempaa Ahon tuotantoa koskevaa tutkimusta edustaa myös Saija Isomaa (2011), joka nostaa esille Ahon yhteiskuntakriittisen puolen ja kytkee *Papin tyttären* kahteen pohjoismaiseen romaaniperinteeseen, tyttärromaniin ja tendenssiromaniin. Isomaa tarkastelee Ahon Elli-romaaneita velvollisuuden ristiriitaa käsittelevinä säätyläisnaisen kuvauksina ja suhteuttaa niitä 1800-luvun kirjallisiin perinteisiin. (Isomaa 2011: 14–15.) *Papin rouvasta* Isomaa löytää ranskalaisen sentimentalismin piirteitä, joita hän on etsinyt Cohenin teorioiden valossa (Isomaa 2009/2). Ellin henkilökuvaan ja kasvuympäristön merkitykseen persoonan kehittymisessä molemmilla tutkijoilla on annettavana paljon mielenkiintoisia näkökulmia.

Tutkimuksessani etsin myös *Papin tyttären* ja *Papin rouvan* intertekstuaalisia viitteitä eli mitä suhteita teksteillä on muihin teksteihin. Mitä intertekstejä *Papin tyttärestä* ja *Papin rouvasta* löytyy ja mikä merkitys niillä on Ellin kehitystarinan kuvauksessa? Miksi esimerkiksi Runebergin *Hanna* on sekä *Papin tyttäressä* ja *Papin rouvassa* niin selkeästi esillä? Kirjallisuudessa ja nimenomaan realistisessa kirjallisuudessa teostenväliset suhteet näyttäytyvät tärkeässä roolissa todellisuuden illuusoiden luomisessa. Toistuva teosten nimien mainitseminen ja niiden sisällöstä puhuminen osoittaa intertekstuaalisuuden tärkeyden realismille niin temaattisena kuin rakenteellisenakin piirteenä (Lappalainen 2000: 241). Intertekstuaalisuus käsitteenä on laaja ja kirjallisuusteoreetikotkin ovat selittäneet sen tarkoittavan jossain määrin eri asioita. Tutkielmani toisessa luvussa käsittelem tarkemmin tutkimuksen kannalta oleellisimpia käsitteitä ja sitä, missä merkityksessä käsitteitä käytetään juuri tässä tutkimuksessa.

1.2 Kehitysromaanin realistisen romaanin lajina

Kehitysromaanin käsitettä määriteltäessä on syytä tuoda esille itse romaani-käsitteenkin monimutkaisuus. Käsitteet sen luonteesta ja syntyajankohdasta vaihtelevat laajasti. Osaltaan näkemuserojen sanotaan johtuvan varhaisten proosafiktioiden kanonisoimattomasta asemasta ja kansallisten lajinäkemyksen eroista. Modernin romaaniperinteen katsotaan kuitenkin syntyneen useissa eurooppalaisissa kirjallisuuksissa 1700- tai 1800 -luvulla. Romaanityyppiä voidaan määritellä runsaasti, ja lajimäärittely onkin usein varsin ongelmallista. (Isomaa 2009: 19–20.) Tässä tutkimuksessa kehitysromaanin käsitetään tyyppillisesti romaanin yhdeksi alalajiksi.

Kehitysromaanin käsite yleistyi 1800-luvun lopussa, kun kehitysromaanit olivat jo vakiinnuttaneet asemansa erityisesti saksalaisella kielialueella. Kehitysromaanin, jota myös useissa yhteyksissä kutsutaan nimellä Bildungsroman, on romaani, jossa kuvataan päähenkilön kypsymistä, hänen suhdettaan ympäröivään todellisuuteen ja kasvavaa tietoisuuttaan omasta itsestään. Yksilön itsetietoisuuden syveneminen ja tasapainoinen kehitys korostuvat kehitysromaanin sisällöissä. Elämässä sattuneet konfliktit näyttäytyvät siinä tarpeellisina kasvupaikkoina matkalla kypsyyteen. Goethen *Wilhelm Meisterin oppivuosia* (1795–96) pidetään kehitysromaanin prototyyppinä ja kehitysromaanin saksalaiselle kirjallisuudelle tyypillisenä romaanimuotona. Laji ei saavuttanut tuolloin kovin suurta suosiota Ranskassa, mutta Englannissa kehitysromaanin tuli hyvinkin tunnetuksi ns. viktoriaanisena romaanina. Kehitysromaanin on erityisesti realismin ajalle tyypillinen romaanimuoto. (Aalto 2002: 7–8.)

Kehittyviä henkilöitä löytyy useimmista realistisista romaaneista. Kehitysromaaniksi ei voida kuitenkaan yksioikoisesti nimetä mitään tahansa romaania, jonka tarinan jaksossa tai sivujuonessa esiintyy tapahtumien myötä muuttuva henkilö. Romaanin on oltava kompositioltaan eli sommittelultaankin kehitysromaanin. Kehitysromaanilla tarkoitetaan yleensä romaania, joka keskittyy henkilöhahmon kehityksen kuvaukseen ja jäsentyy sen mukaisesti. (Isomaa 2009:22.)

Vuonna 1885 ilmestynyttä *Papin tytär* -romaanin on useissa yhteyksissä pidetty teoksena, jolla Aho varsinaisesti liittyi 1880-luvun realistien joukkoon. Vaikka Aho siirtyikin teoksellaan uuteen realismiin tai 1880-luvun realismiin, jossa ohjelmallisuudella oli merkittävä asema, sitä ei kuitenkaan ole pidetty tendenttisenä romaanina. Koskimies (1944) kuvaa sen olevan ”pikemminkin unelma ja haavekudos kuin kovakourainen isku yhteiskunnan epäkohtiin” (Koskimies 1944:304). Romaanissa on toki käsitelty ajalle tyypillisiä teemoja, kuten naisasiaa, kasvatukseen, koulutukseen ja avioliittoon liittyviä kysymyksiä sekä pappiskritiikkiä, mutta niiden käsittely on kuitenkin varovaista. Siitä huolimatta, että toisinaan jo ajanmukaisten kysymysten esille nostamistakin on kutsuttu ohjelmarealismiksi, *Papin tyttären* tendenttisyyttä on yleensä pidetty sivuseikkana. (Hypén 1999: 48–49). *Papin tytär* toteuttaa kuitenkin selkeästi realistisen teorian oppeja siinä suhteessa, että se tutkii päähenkilönsä luonteen kehitystä miljöön, tietyyntyyppisen kasvatusympäristön kautta. Esimerkiksi Juhani Niemi (1984) pitää *Papin tyttäressä* esiintyvää kasvatustieteen kritiikkiä selvästi realismin ohjelman mukaisena. (Niemi 1984: 62.)

Ellin kehitystarina kuvataan siis kahdessa erillisessä teoksessa. Teosten ilmestymisten välissä kirjailija Juhani Aho kirjoitti muitakin teoksia, toimi kirjeenvaihtajana Pariisissa ja tutustui naturalismin aatteisiin. Hän koki naturalismin ihanteet tärkeiksi: hän halusi tutkia kaikkea

tieteellisesti ja kuvata eri henkilöryhmiä suurina joukkoina. Myöhemmin Ahon mielenkiinto kääntyi kuitenkin suurista joukoista yksilön sisäiseen elämään. (Molarius 1999: IX.) Ellin elämäntarina jatkuu *Papin rouvassa*, mutta nyt Aho kuvaa Ellin kehitystä eri tavalla kuin *Papin tyttäressä*. Ellin sisäisen elämän kuvaus syvenee impressionistisen, vaikutelmia ja mielenliikkeitä erittelevän kerrontatekniikan kautta ja samalla seurataan myös Olavin mielenliikkeitä. Kun lukija seuraa molempia, Ellin ja Olavin rakkauden erilainen kehitys ja samalla suhteen dramatiikka korostuvat. (Molarius 1999: X.)

1.2.1 Klassinen kehitysromaanin

Goethelaisessa eli klassisessa kehitysromaanissa kehitys ei välttämättä ilmene edistyksenä. Kehitysromaanit eivät aina pääty päähenkilön kypsymiseen ja ideaaliseen tasapainoiseen yhdentymiseen ympäröivän yhteisön kanssa, vaan päähenkilö saattaa romaanissa jäädä onnettomaksi tai jopa kuolla. Päähenkilö ei ole aina yhteiskunnan muutoksia hallitseva sankari, vaan sopeutuja, joka joutuu tekemään kompromisseja saavuttaakseen päämääränsä. Kehityksellä saatettiin siis 1800-luvulla ymmärtää edistystä, mutta toisinaan voitiin myös todistella jopa kehittymisen mahdottomuuttakin. Liberalismin innoittamat ajatukset yksilön vapaudesta ja mahdollisuuksista olivat oleellinen osa 1800-luvun kehitysromaanin. Aktiivinen yksilö oman elämänsä rakentajana on peruskäsitys kehitysromaanin lajimäärityksessä. (Aalto 2002:9.)

Klassinen kehitysromaanin alkaa tyypillisesti nuoren miehen maailmalle lähdöstä. Romaani keskittyy kuvaamaan elämänvaiheita, jotka vaikuttavat ratkaisevasti nuorukaisen muuttumiseen ja kehityksen kannalta irrelevantit asiat ja tilanteet jäävät vähemmälle huomiolle. Kuvauskohteita valikoimalla ja näkökulmia rajaamalla lukijaa ohjataan havaitsemaan tarina kehitystarinana eikä esimerkiksi elämäkertana, jonka rakenne on aivan erilainen. Jos teoksessa keskitytään muuhun kuin keskushenkilön muuttumiseen tai kehitys on vain sivuseikka teoksessa, lukija ei lue koko romaania kehitysromaanin valossa. (Isomaa 2009:22.)

Klassinen kehitysromaanin päättyy usein avioliiton solmimiseen. 1700-luvun loppupuolella avioliitosta on tullut yhteiskuntasopimuksen malli, joka perustuu yksilölliseen velvollisuuden tunteeseen. Sitä eivät enää sido yksilön ulkopuoliset voimat kuten yhteiskunnallinen status. Ei ole kyse siis pelkästään perheen perustamisesta, vaan sopimuksesta yksilön ja maailman välillä. Avioliitto on yhteiskuntasopimuksen metafora. Kuitenkaan sen vastakohtana ei ole yksinäisyys, vaan kuolema tai häpeä. Ihminen joko solmii avioliiton tai joutuu sosiaalisen elämän ulkopuolelle,

kuten kävi esimerkiksi Tolstoin Anna Kareninalle tai Flaubertin Emma Bovarylle. (Nummi 2002: 310–311.)

Klassisessa 1800-luvun romaanissa tapahtumien kulku päättyy siis johonkin sosiaalisesti merkittävään solmukohtaan, joka sellaisenaan toimii elämän päämääränä tai tavoitteena. Tällaiseen tapahtumaan kristalloituvat myös romaanin eettiset ja psykologiset ainekset. Vuosisadan lopun uudistuvassa proosassa nämä päämäärät ja tavoitteet muuttuvat epämääräisiksi: ne hajoavat ja niistä tulee arvoituksellisia. Romaaneissa ei ole enää sulkeutuvia loppuepisodeja eivätkä niiden sisäiset kokemukset jäsenny mielekkäiksi kokonaisuuksiksi. Loput jäävät avoimiksi ja ne voivat olla uuden kokemuksen alkuja. Päätymättömyydestä tulee tavoite ja päämäärä sinänsä. (Nummi 2002: 356.)

Mihail Bahtin (!979) korostaa kehitysromaanin poikkeavan ns. koetusromaanista, joka ei hänen näkemyksensä mukaan tarjoa lähestymistapaa ihmisen kehitykselle. Koetusidea lähtee liikkeelle valmiista ihmisestä. Koetusromaanissa ihminen asetetaan koetteelle valmiin ihanteen näkökulmasta eikä se tunne kehitystä, ihmisen vähittäistä muovautumista. Kehitysromaanissa kehitysidean valaisemat elämäntapahtumat tuodaan esille sankarin kokemuksena, kouluna ja ympäristönä, jotka alusta alkaen muovaavat sankarin luonnetta ja maailmankäsitystä. Kuitenkaan kehitys- ja kasvatusidea sekä koetusidea eivät sulje toisiaan pois, vaan ne saattavat yhdistyä, kuten tapahtuikin 1800-luvulla, jolloin puhtaat koetusromaanit ja kehitysromaanit olivat aika harvinaisia. *Wilhelm Meisterin oppivuosissa* kasvatusidea näyttäytyy vallitsevana, mutta myös koetusidea on mukana. (Bahtin 1979:212–213, 234.)

Arvid Järnefeltin *Isänmaata* (1893) voidaan pitää esimerkkinä suomalaisesta klassisesta kehitysromaanista. Teos oli pitkään kirjallisuutta harrastaneen Järnefeltin esikoisteos ja se julkaistiin samana vuonna kuin Ahon kirjoittama *Papin rouva*. Päivi Lappalainen on todennut *Isänmaan* olevan yksi harvoista realismin aikaisista klassisen kehitysromaanin perinteitä noudattavista romaaneista (2000:177). Romaanissa keskitytään kuvaamaan nuoren miehen itsensä kehittämistä ja elämän taidon opettelua – ensin elämän oppipoikana ja kisällinä ja myöhemmin mestarina. Päähenkilö Heikki kehittyy epärealistisesta nuorukaisesta arvostelukykyiseksi, lähimmäisen rakastamisen taidon oppineeksi aikuiseksi. Teos päättyy sovinnollisiin tunnelmiin Heikin uuden elämän kynnyksellä. Teoksen lopussa Heikki on yhdistänyt itsensä toteuttamisen ja yhteiskunnassa toimimisen elämänfilosofiassaan. Saija Isomaa (2009) on tutkinut Järnefeltin tuotantoa myös kehitysromaanin näkökulmasta. Heikin kehitystarinaa kuvatessaan Isomaa viittaa Franco Morettin (2000:16) käsitykseen kehitysromaanin eli Bildungsromanin kahdesta ristiriitaisesta impulssista: itsetoteutuksesta ja sosialisatiosta, jotka yhdistyvät Heikin elämässä

kuitenkin harmonisesti. Tällaista romaania voi Isomaan mielestä lukea klassisena kehitysromaanina. (Isomaa 2009: 48–49.)

Klassisen kehitysromaanin käsite on hyvin monitahoinen. Siihen liitetään usein käsitteet *Zusammenhang* ja *Bildung*. Nummen (2002:310) mukaan *Zusammenhang* liittyy elämän merkitseväksi kokemiseen. Yksilöllisen ajallisuuden sisäiset yhteydet viittaavat samalla avautumiseen ulospäin yhä laajempaan ja tiheämpään sosiaalisten suhteiden verkostoon. On tärkeää, että jokainen hetki vahvistaa tunnetta kuulumisesta johonkin laajempaan yhteisöön. Ihmisen elämässä pelkkien objektiivisten tavoitteiden saavuttaminen ei riitä, jos pyrkimyksenä on saavuttaa kypsymisen lopullinen synteesi. *Bildung* puolestaan tarkoittaa menestyksellistä kasvamista ja kehittymistä, mikä edellyttää yksilöltä joustavuutta ja sopeutumiskykyä. Yksilöksi voi tulla ainoastaan hyväksymällä auktoriteetit. Kääntäen tämä tarkoittaa myös sitä, että vahvoilla sosiaalisilla instituutioilla on oikeus ohjata ja rakentaa yksilön elämän juonta. Klassisen kehitysromaanin keskeinen ongelma kiteytyy kysymykseen, kuinka on mahdollista vakuuttaa modernia vapaata yksilöä rajoittamaan vapauttaan. (Nummi 2002:310.)

Onnellisuus merkitsee kehitysromaanissa siis objektiivisesti täydellisesti toteutunutta sosiaalistumista, minkä luonnollisesti avioliitto sinetöi. Perheestä säteilee ulospäin avioliiton velvollisuuksien ja siteiden sisäinen tasapaino. Kehitysromaanin *Bildung* on aitoa, jos kasvaminen ja kehittyminen päättyvät aikanaan ja nuoruus muuttuu aikuisuudeksi. Tähän loppuu myös kehitysromaanin kerrottu aika. Juoni sulkeutuu: sosiaaliset ja tunteisiin liittyvät siteet hyväksytään ja elämä jatkuu sulkeutuneena ja jäännöksettömänä kokonaisuutena. (Nummi 2002:311.)

Isomaa (2009) yhdistää Bildungsromanin suoraan klassisen kehitysromaanin käsitteeseen, koska se noudattaa usein samanlaista kaavaa: nuori mies lähtee maailmalle onneaan etsimään ja harhailtuaan aikansa löytää oman paikkansa yhteiskunnassa. Bildungsroman-ryhmittely on kirjallisuudentutkimuksessa ollut jo pitkään tunnustettu. Isomaa huomauttaa kuitenkin, että Bildungsromanien tunnistamisen myötä on mahdollista havaita niistä hieman eroavia teoksia eli muita kehitysromaanityyppejä, kuten esimerkiksi tytön kehitysromaanin ja taiteilijaromaanin, jotka ovat yleisesti käytettyjä lajिनimityksiä. Ne muistuttavat klassista kehitysromaanin keskittymällä myös kehityksen kuvaukseen, mutta niiden henkilöahmot ovat erilaisia. Henkilöahmojen erilaisuuden vuoksi teoksistakin muodostuu erilaisia. (Isomaa 2009:21.)

Eero Ojanen (2008) liittää Bildung-sanalla suomen kielen termiin sivistys. Sivistys on tyypillinen filosofinen käsite, jota ei ole helppo määritellä täsmällisesti. Sivistyksen käsite yhdistyy arkisessa

kielenkäytössä koulutukseen, tietoon ja oppimiseen ja toisinaan jopa muodolliseen koulutustasoonkin. Nykykielessä ulkonaisia tapoja ja käyttäytymistä kuvataan yleisesti sivistys-käsitteen avulla. Sivistys liittyy siis jollain tavoin ihmisen toimintaan: siihen miten hän käyttäytyy muita, ulkomaailmaa ja myös itseään kohtaan. Ojanen tiivistää sivistyksen olennaisimmaksi merkitykseksi kuitenkin ns. sydämen sivistyksen. Sen mukaan sivistys on ennen kaikkea asenne ja tapa suhtautua maailmaan ja elämään eikä ainoastaan tietty oppimäärä tai ulkoinen käyttäytymisen malli. (Ojanen 2008: 7–15.)

Suomen kielen termi sivistys on 1800-luvun alussa kansankielen pohjalta luotu oppisana. Vanhassa kansanomaisessa merkityksessä sivistys oli osa ihmisen toimintaa, jolla pyrittiin asioiden tai ympäristön jalostamiseen. Nykymerkityksessään sivistys-käsitteellä on useita eri vastineita muissa kielissä. Sen juuret ovat vahvasti saksalaisessa perinteessä ja siitä tulikin vastine ruotsin bildning ja saksan Bildung-termeille. Saksan Bildung-termi luotiin nykymerkityksessään aluksi vastineeksi englannin kielen kautta leviävälle termeille civilization ja culture. Termin sisältö muuttui kuitenkin aikaa myöten erilaiseksi kuin pelkän kulttuurin tai sivilisaation. Bildungin merkityksessä korostui ennen kaikkea sisäisyys ja yksilökohtaisuus. Bildung-perinteeseen liittyy vahvasti ajatus sivistyksestä ihmiseksi tulemisena. (Ojanen 2008: 20–24.)

Ojanen valottaa Bildung-sanana historiaa aina keskiajalta saakka. Bildung tarkoittaa tarkasti ottaen kuvaksi tulemistä ja sanan taustalla on kristinuskon ja siten koko kulttuurimme perusilmaus ihmisestä Jumalan kuvana, Imago Dei. Alkuperäinen Bildung ei tämän näkemyksen mukaan ollut ihmisen omaa tekoa, vaan se oli Jumalan ihmiselle antama rooli, jossa ihminen edusti tai nimenomaan kuvasti Häntä. Tämän käsityksen mukaan ihmisen nähtiin määräytyvän nimenomaan Jumalan kautta. Maallisemmassa muodossaan Bildung-ajatus voidaan nähdä siten, että ihmisellä on sisällään mahdollisuus tai kipinä, joka on häntä itseään, mutta joka on myös jotain muuta kuin pelkkä arkipäiväinen oleminen. Se voidaan nähdä myös ihmiselle asettuvana vaatimuksena. (Ojanen 2008: 24–26.)

Bildungin moderni sisältö muotoutui saksalaisessa filosofiassa 1700-luvun jälkipuoliskolla ja 1800-luvun alussa. Sen mukaan ihminen löytää itsensä ja kykenee toteuttamaan ihmisyytään tietoisuuden ja itsetietoisuuden kehittymisen kautta. Bildung oli ihmisen kasvattamista ja itsekasvatusta – ihmisen oman sisäisen idean toteuttamista. Kaikkein olennaisinta siinä on sisäisyys, aidon ihmisyyden mahdollisuus, jonka mukaan ihminen suuntaa omaa itseään. Bildung-sanana taustalla on sisäisen prosessin lisäksi ollut myös jonkinlainen kunnan kansalaisen tai yhteiskuntakelpoisen ihmisen ajatus. Maailma nähtiin uudella ajalla ihmisen omana luomuksena, muuttuvana ja

kehittyvänä yhteiskuntana, joka vaati ihmiseltä tietynlaisia kykyjä ja ominaisuuksia. Tämä näkökulma liittyy Bildungin tai sivistyksen siihen, mitä kutsutaan moderniksi tai nykyajaksi. (Ojanen 2008:27–28.)

Bildungin perinne kytkeytyy olennaisesti valistukseen ja humanismiin. Ihmiseksi tulemisen ja yleisen ihmisyyden korostamisen rinnalle nousi ajatus ihmisen kokonaisvaltaisesta ja määrätietoista kasvattamisesta. Siitä tuli ihmisyyden ja ihmiskunnan suunta ja kehitystehtävä. Koulutusta ja kasvatusta oli toki ollut olemassa ilman pitkälle vietyä sivistyksen ideaakin, mutta nykyaikaisen koululaitoksen ja koulutuksen kehittyminen juontaa juurensa juuri sivistyksen filosofisesta käsitteestä. (Ojanen 2008:28.)

Saksalaiset filosofit Kant, Herder ja eritoten Hegel käyttivät ja kehittivät Bildung-käsitettä edelleen. Valistusajattelussa, saksalaisessa idealismissa ja Bildung-perinteessä korostuu ihmisen täysivaltaisuuden idea. Ihminen on täysivaltainen silloin, kun hänellä on täydet kansalaisen oikeudet mutta myös vastuut ja velvollisuudet. Valistus on Kantin mukaan ihmisen henkistä täysvaltaisuutta, johon liittyy myös yhteiskunnallinen täysvaltaisuus. (Ojanen 2008:28,33.)

Suomessa Hegelin ajatukset omaksunut J.V. Snellman (1806–1881) jatkoi selkeästi saksalaista traditiota. Sivistys merkitsi Snellmanille inhimillisyyttä tai humanisuutta, kulttuuriperintöä, josta ihminen on äärimmäisen riippuvainen. Snellman näki sivistyksen luonnollisen voittamisena ja sen saattamisena toisenlaisessa, jalostetussa muodossa ihmistä palvelemaan. Luonnon lisääntyvä hallitseminen on sivistyksen tuntomerkki. Luonto tarkoittaa tässä yhteydessä sekä ulkoista ympäristöä että ihmisen omia viettejä ja taipumuksia. Luonnon ja sivistyksen vastakkainasettelu on Snellmanin ja koko vanhan sivistyksen tradition ongelmallisimpia ja eniten arvosteltuja puolia. (Ojanen 2008: 43–44.)

Bildung-perinteen vaikutus Snellmanin sivistysajatteluun luo pohjan myös suomalaiselle kehitysromaaniperinteelle. Klassisen kehitysromaanin idea yhdistyy selkeästi Snellmanin ajatuksiin tiedollisesta sivistyksestä. Tiedollisessa sivistyksessä on olennaista valmiina annetun aineksen suhteuttaminen yksilön omiin ajatuksiin. Kaikki oppiminen saa alkunsa valmiina annetun tiedon omaksumisesta. Ihminen hyväksyy aluksi tiedon kyselemättä, mutta alkaa vähitellen herätä itsetietoisuuteen ja erittelee vastaanottamiaan asioita. Iän myötä ihminen alkaa pohtia ja kyseenalaistaa asioita yhä enemmän, kunnes erityisesti nuoruusiässä hän on valmis kyseenalaistamaan kaiken, minkä auktoriteetit hänelle tarjoavat. Snellmanin mielestä tavoitteena ei ole oma ajattelu sinänsä, vaan olemassa olevan tiedon hyväksyminen. Sivistys tarkoittaa siis

perinteen itsenäistä omaksumista, johon kuuluu oivallus omasta itsestä tuon perinteen jatkajana. Sivistys ei ole pelkkää edistymistä tai uusien asioiden oppimista, vaan se voi olla myös ankara ristiriita ulkopuolelta tarjottavien tiedonsisältöjen ja oman ajattelun välillä. Sivistys on kykyä tunnistaa ihmisen tietoisuuden perusristiriita, elää siinä ja pyrkiä jatkuvasti sen kanssa eteenpäin. (Ojanen 2008: 46–48.)

1800-luvun puolivälissä hegeliläisyys nähtiin kulttuurisena pääomana, jonka hallitseminen mahdollisti sivistyneelle miehelle osallistumisen kulttuurielämään täysivaltaisena jäsenenä. Hegelin filosofia oli syytä tuntea, vaikkei sitä olisi kannattanutkaan. Hegeliläisyys oli suomalaisen sivistyneistön ajattelun perusjuonne. (Isomaa 2009:91.) Hegelin filosofiassa ei kansallishengellä ollut kuitenkaan samaa asemaa kuin Snellmanilla. Hegel oli suuremmissa määrin universalistinen eikä hänellä ole mitään erityistä myötätuntoa pieniä kansoja kohtaan. Snellman kulki näissä asioissa omia teitään. (Ketonen 1981:124.)

Klassinen kehitysromaanin tyyppiesimerkkinä mainitussa Arvid Järnefeltin *Isänmaassa* näkyvät Snellmanin sivistyskäsitykset varsin selkeästi. Päähenkilö Heikki Vuorela kokee ylioppilasmaailmassa hegeliläis-snellmanilaisen kansallisen herätyksen. Järnefelt kuvaa kirjassaan ylioppilastalossa pidettävää tilaisuutta, jossa itse Snellman on puhujana ja innoittajana, todellisena historiallisena henkilönä. Heikki toteuttaa omassa elämässään klassisen kehitysromaanin ja samalla myös snellmanilaisen sivistyskäsityksen perusajatuksen: sopusoinnun itsensä ja yhteiskunnan välillä.

1.2.2 Naisesta kertova kehitysromaan

Miksi kehitysromaneissa päähenkilöt olivat miltei aina miehiä? Naishahmoja kuvattiin tragedioissa, rakkausromaneissa, miksei sitten kehitysromaneissa? Syynä on pidetty yleisesti sitä, ettei naisella ollut tuona aikana sellaista yhteiskunnallista asemaa, johon hän olisi voinut kasvaa. Naisen asema oli tavallaan ennalta määrätty, pysyvä. Miehet myös mieluummin kuvasivat yhteiskunnallisia fantasioitaan omakuvansa kautta ja naisista kertovissa romaneissa he käsitelivät enemmänkin omia emotionaalisia toiveitaan ja fantasioitaan. (<https://koppa.jyu.fi>)

1800-luvun Ranskassa, Saksassa ja erityisesti Pohjoismaissa nuorten naisten kehitysromaanit olivat suosittuja realistien keskuudessa. Suomessa naisten kehityksen kuvaus on usein yhdistetty naisasiasta käytyyn laajaan keskusteluun ja pohdintoihin, jotka liittyivät naisten ja miesten epätas-

arvoon sekä naisten kasvatuksen ja koulutuksen puutteeseen. Etenkin Minna Canthin *Hannaa* (1886), jossa kuvataan sivistyneistöperheen opinhaluista tytärtä, on pidetty tyyppillisenä naisasiaa käsittelevänä realistisena teoksena. (Aalto 2002:8.)

Aallon tutkimuksessa Vapauden ja velvollisuuden ristiriita (2002) tulee oleellisesti esille naisten ja miesten aseman erilaisuus kehitysromaanin autonomisen yksilön kuvauksessa. Naisen kehitystarina on usein yksilön sisäisen kehityksen kuvaus, minkä vuoksi niistä puuttuu ulkoinen toiminnallisuus ja fyysisten paikkojen lukuisuus. Naisen kehitystarina on yksilön oman minuuden etsintää, sopeutumista yhteisöllisesti rakentuviin odotuksiin ja naisten käyttäytymistä sääteleviin normeihin. Tämän takia useat naistutkijat käyttävät kehitysromaanin sijasta etsintäromaanin (quest novel) käsitettä). Aalto pitää kuitenkin etsinnän käsitettä jossain määrin deterministisenä, koska se sisältää ajatuksen naiselle ennalta määrätystä kutsumuksesta tai tilasta, jonka rajoissa hän voi toteuttaa itseään ympäristölleen sopivalla tavalla. Suomalaiseen kulttuuriin ja kirjallisuuteen etsinnän käsite ei hänen mielestään saumattomasti sovi, koska suomalaisessa kulttuurissa moderni sukupuolijärjestelmä naisia ja miehiä määrittävien oletuksien ei ollut vakiintunut vielä viime vuosisadan vaihteessa. Porvarillinen perhekulttuuri sellaisenaan koski vain pientä osaa suomalaisista naisista, joten näkemys suomalaisesta naisesta vain yksityisen alueen toimijana ja porvarillisen perhemallin kahlitsemana oli kyseenalainen. Naisten kehitystarinat on nähty kertomuksina naisten sopeutumisesta yhteisöllisesti rakentuviin odotuksiin ja naisten käyttäytymistä sääteleviin normeihin. Koska etsintäromaanissa korostuu kehityksen sijaan ajatus etsimisestä, on alettu pohtia, onko naisten yhteydessä mielekästä puhua kehitysromaanista ollenkaan. Aalto viittaa tässä yhteydessä Jerome Buckleyn käsitykseen, jossa painotetaan kehitysromaanin olevan vain teoreettinen apukäsite, jota yksikään kaunokirjallinen teos ei sellaisenaan toteuta. (Aalto 2000: 10–11.)

Aalto tuo esille Abelin, Hirschin & Langlandin kirjoittaman *The Voyage in* -teoksen (1983), jossa naisten kehitysromaanit jaetaan kahteen tyyppiin: nuorten naisten kehitystä kuvaaviin teoksiin ja aikuisista naisista kertoviin kehityskertomuksiin. Miesten kirjoittamissa naisten kehitysromaanissa edetään kronologisesti lapsuudesta aikuisuuteen, kun taas naiset kirjoittavat useammin aikuisista naisista kertovia kehitysromaaneeja, joita kutsutaan heräämistarinoiksi. Heräämistarinoilla tarkoitetaan kehitysromaaneeja, joissa kuvataan aikuisten naisten vähittäistä havahtumista todellisuuteen. Naisten kehitys alkaa vasta silloin, kun onnellisen lopun idea eli ajatus avioliiton sulkeumasta on jo tapahtunut. Naista kuvaavissa kehitysromaanissa kerrotaan usein siitä, kuinka päähenkilö havahtuu elämäänsä sääteleviin rajoituksiin: nainen huomaa, ettei ympäristö halua hänen koettelevan rajojaan tai ottavan vastuuta omasta elämästään. (Aalto 2000: 12–13.)

Naiskirjallisuudessa on usein kuvattu naisen ja miehen välistä suhdetta. Kuitenkin juuri 1800- ja 1900-luvun vaihteessa suomalaisten naiskirjailijoiden on sanottu alkaneen yhä enemmän pohtia naisten ja miesten välisiä eroavaisuuksia ja sitä, miten naisten ja miesten väliset erot rakentuvat. Naisten yhteiskunnallisten oikeuksien lisääntyminen ei automaattisesti tuonutkaan naisille henkilökohtaista vapautta. (Aalto 2000:15–16). Juhani Aho oli mieskirjailijana varsin edistyksellinen kuvatessaan naista ja naisten havahtumista todellisuuteen. Mieskirjailijoille tyypilliseen tapaan hän kirjoittaa Ellin kehityskertomuksen *Papin tyttäressä* vielä kronologisesti lapsuudesta aikuisuuteen, mutta *Papin rouva* edustaa jo psykologista realismia, jossa on nähtävissä 1900-luvun alulle tyypillistä ihmisen sisäisen todellisuuden kuvausta ja romanttista rakkautta. Se, miten syvällisesti ja aidosti Juhani Aho on naisen sielunelämää tulkinnut, voi olla syy teoksen vuosikymmenten kestävään suosioon suomalaisessa kirjallisuudessa.

Nuorten tyttöjen kehitystä kuvaavat kehityskertomukset ovat usein sävyiltään pessimistisiä ja niissä kehitys ei näyttäydy suinkaan edistyksenä vaan lähes sen vastakohtana. Näitä naturalistisen determinismin hengessä naisista kirjoitettuja kehitysromaaneja on kutsuttu joskus jopa romahdusromaaneiksi. Vasta kun naturalismista alettiin pikku hiljaa irtautua, naisten jonkinlainen yksilöistymisen oli mahdollista.¹ 1800-luvun lopussa suoraviivaisesti aikuisuuteen ja oman paikan löytymiseen etenevä kehitystarina alkoi väistyä toisenlaisen totuuden tieltä. Eheän ja yhtenäisen identiteetin korvasi yhä useammin hajanainen ja ristiriitojen repimä minuus. Kehityskertomuksissa naisia alkaa vaivata outo levottomuus ja tyytymättömyys aiemmin itsestänselvyyskinä pidettyihin kotoisiin arvoihin. (Lappalainen 2000:159.)

1.3 Ellin tarinan takana kirjailija Juhani Aho

Juhani Aho (aiemmin Johannes Brofeldt) syntyi syyskuun 11. päivänä vuonna 1861 Väärnin pappilassa Lapinlahdella. Hänen isänsä rovasti Theodor Brofeldt, pappi jo kolmannessa polvessa, ja äitinsä Emma Brofeldt, papin tytär, olivat molemmat herännäissukua. Rovasti Brofeldtin työ vei perhettä pappilasta toiseen: ensin Iisalmeen, sitten Vieremälle ja vielä myöhemmin uudelleen Iisalmeen. Pappilan sijoittuminen kansan ja säätyläisten keskelle oli tulevan kirjailijan kannalta antoisaa: pappilan poikana Aho pystyi seurustelemaan vapaasti sekä tavallisen kansan että

¹ Pertti Karkama erottaa yksilöistymisen käsitteen yksilöllistymisestä seuraavasti: Yksilöistyminen on prosessi, jonka myötä yksilöstä kehittyy toimiva ja elävä subjekti. Yksilöllistyminen taas viittaa siihen, miten yksilö erottautuu muista yksilöistä omaksi yksikökseen. Yksilöllistyminen on siis yksi mahdollinen tapa ratkaista yksilöistymisen ongelma. (Karkama 1994:7)

säätyläisten kanssa. (Havu 1929: 8–48). V. Tarkiainen (1934) totesi *Suomen kirjallisuuden historiassa* rauhallisen maalaispappilan hengen, savolaisen kieli- ja tunnepohjan, erämaisen luonnonromantiikan ja yksinkertaisten maalaisolojen tuntemuksen seuranneen Ahoa pysyvänä perintönä lapsuuden kodista (Tarkiainen 1934:219). Ei siis ole mitenkään erikoista, että pappilat elinympäristöinä näkyvät useissa Ahon romaaneissa.

Juhani Aho kävi ylioppilaaksi Kuopiossa ja aloitti yliopisto-opintonsa vuonna 1880 Helsingissä. Opiskeluaikoinaan hän otti innokkaasti osaa suomenmielisten ylioppilaiden yhdistysten toimintaan ja aloitteli lehtimiehen uraansa (Havu 1929: 49–85). Kirjailijauransa alkuvaiheissa Juhani Aho sai tukea ja tärkeitä vaikutteita kuopiolaiselta kirjailijalta, Minna Canthilta. Minna Canthin kirjallinen salonki Kanttila, muodostui vilkkaaksi kohtauspaikaksi monille ajan kulttuurivaikuttajille ja kirjallisuudesta kiinnostuneille opiskelijanuorukaisille. Juhani Ahon ja Minna Canthin vuorovaikutussuhde oli tärkeä: Canth ymmärsi jo varhain Ahon kirjallisen lahjakkuuden ja Canthin antamat realistiset virikkeet näkyivät myös Ahon sanomalehtikirjoituksissa.. Canthin kerrotaan herättäneen kirjailija Ahon mielenkiinnon tyttöjen kasvatusta kohtaan, minkä johdosta Aho sai ajatuksen *Papin tyttären* kirjoittamiseen. (Haavikko 1994:57).

Kanttilassa Aho tutustui myös Järnefeltin perheeseen. Järnefelteillä oli oma taidekäsityksensä ja taiteen estetiikkansa, joka muodostui 1880-luvulla Helsingissä ja Kuopiossa. Ryhmää, jonka muodostivat Elisabet Järnefelt ja hänen poikansa Kasper, Arvid ja Eero sekä Juhani ja Pekka Aho, nimitettiin Järnefeltin kouluksi. Ryhmän kirjallisen harrastuksen lähtökohtana oli tyypillisen kuvaaminen ja tavoitteena totuudellinen objektiivinen realismi. (Kopponen 1994: 40). Esimerkiksi venäläisen koulukunnan näkemyksiin ja Norjan ja Ranskan realistisiin kirjailijoihin Aho tutustui juuri Järnefeltin perheen kautta. Järnefeltin perheen ansioksi on myös luettava Ahon koko kirjailijakutsumuksen herättäminen. (Havu 1929:61–62.)²

Juhani Aho tuli suomalaiseen kirjallisuuteen 1880-luvulla nuorena lahjakkuutena, joka oli heti valmis valloittamaan maailmaa. Kansankuvauksen klassikon *Rautatien* kirjoittaessaan hän oli vasta 23-vuotias ja häntä pidettiin harvinaislaatuksena lahjakkuutena. Perinteen ehdoilla saavutettu menestys ei kuitenkaan Aholle riittänyt, vaan hän halusi suunnata tulevaisuuteen. Hän tiesi kirjoittavansa suuren yleisön kirjallista makua vastaan, mutta hän halusi voimakasta muutosta ajan kirjalliseen sovinnaisuuteen. Aikakausi *Papin tyttären* ja *Papin rouvan* välissä toi Ahon

² Järnefeltien perhe muodostui Aholle hyvin tärkeäksi. Hänellä oli kaikilta perheenjäseniltä jotain oppimista, mutta kaikkein läheisin suhde hänellä muodostui kuitenkin Elisabet Järnefeltiin. Häneltä Juhani Aho sai tukea, ymmärrystä ja kannustusta, jollaista hän ei ollut omassa, muuten kaikin puolin hyvässä kodissaan koskaan saanut kokea. (Aho 1951:126□126.)

kirjailijakuvaan kerta kerralta lisäpiirteitä. Juhani Niemen mukaan tämän periodin teosten arvo ei ole kärsinyt inflaatiota, toisin kuin Ahon monien myöhempien teosten. Niemi toteaa Kai Laitista lainaten, että juuri tuona aikana Aho löysi käyttöönsä taipuisimman kirjallisuudenlajinsa, laatuunsa sopivan pienoisoromanin muodon. (Niemi 1985:205.)

Ahon kuoltua vuonna 1921 hänen kirjallinen arvonsa oli korkeimmillaan. 1920-luvulla hänestä kirjoitettiin enemmän kuin koskaan aiemmin. Vuonna 1930- ja 1960-luvun tienoilla kirjailijan arvostus kuitenkin laski. Radikaalit 60-lukulaiset näkivät kehitysoptimismissaan Juhani Ahon passiivisena syrjästäkatsojana, lastujen alakuloisuuden ylistäjänä ja feministisenä ihmiskuvaajana. (Niemi 1985:209.)

Eri aikoina Ahoa on arvostettu eri syistä. Ahon aikalaiset arvostivat kieltä ja tyyliä: Ahon katsottiin elävöittäneen suomalaista taideproosaa ilmaisullaan, jossa kansanomaisuus yhdistyy ranskalaisen tyylikoulun kokeiluihin. Sodanjälkeisen modernismin edustajat huomasivat Ahon normaaliproosan olevan yhä hyvää nykysuomea. Ahon suosion on sanottu perustuvan myös samastumiseen: kertojana Aho on kuin yksi meistä. Ahon menestystä ja tuttuutta suomalaisten keskuudessa selittää paljon hänen asemansa koulujen vakiolukemistona. Juuri koulujen kautta hänestä tuli kaiken kirjoittamisen tyyllinen esikuva jo 1910-luvulta lähtien. (Niemi 1985: 208–209.)

Juhani Niemi tiivistää Juhani Ahon kirjailijakautta seuraavasti:

Väljästi tulkittuna Juhani Ahon aikakausi – 1860-luvulta 1920-luvulle – on nähtävissä yhden suuren murroksen kaudeksi. Suomen historiassa nämä vuosikymmenet olivat jatkuvien kriisien aikaa: taloudellisen irtautumisen, suuren luokan rakennemuutosten ja pysyvän valtiollisen taistelun vuosikymmeniä. [- -] Moninaisessa rikkaudessaan, katkonaisuudessaankin Ahon tuotanto on taiteeksi muokattua reaktiota aikansa asettamuksiin. (Niemi 1985:19.)

Kirjailija Juhani Aho on todennäköisesti yksi eniten tutkituista suomalaisista kirjailijoista. Juhani Ahosta on laadittu lukuisia kirjailijan elämää ja teoksia koskevia tutkimuksia. Ensimmäinen ilmestyi jo niinkin varhain kuin vuonna 1922 Gunnar Castrénin kirjoittamana – vain vuosi Juhani Ahon kuoleman jälkeen. Monet tutkijat ovat eri vuosikymmeninä laatineet omat tutkimuksensa kansalliskirjailijasta – laajimpana esimerkkinä mainittakoon Juhani Ahon pojan, Antti J. Ahon, vuonna 1951 julkaisema kaksiosainen biografia *Juhani Aho I ja II*. Teos muutti suuren yleisön ja tutkijoidenkin kuvaa kansalliskirjailijasta: sitä pidettiin jopa aikansa sensaationa. Antti J. Aho paljasti teoksessa avoimesti isänsä yksityiselämään liittyviä asioita mm. hänen vuosikausia jatkuneen suhteensa vaimonsa sisareen Tillyyn. Tuoreempaa biografista tutkimusta Ahosta edustaa Juhani Niemen *Juhani Aho* (1985), joka osoittaa että primaarissa Aho-materiaalissa olisi edelleen

tutkimatonta ja kirjailijakuvan kannalta oleellista aineistoa. (Hýpen 1999: 17.) Tähän toteamukseen lienee tarttunut Panu Rajala, joka julkaisi syyskuussa vuonna 2011 laajan elämäkerran Ahosta nimellä *Naisten mies ja aatteiden*. Teos pohjautuu pitkälti aiemmin mainittuun Antti Ahon kirjoittamaan kaksiosaiseen biografiaan.

Syyskuussa vuonna 2011 tuli kuluneeksi 150 vuotta kirjailija Juhani Ahon syntymästä. Ahon juhluvuonna on tehty uutta tutkimusta kirjailija Ahosta ja hänen tuotannostaan. Juhani Ahon esikoisromaanina *Rautatie* (1884) nykysuomeksi kirjoitettuna luettiin Ahon juhluvuonna kouluissa uudella innolla (<http://www.icasos.fi/rautatie>.) ja syksyllä 2011 ilmestyi esseekokoelma Juhani Ahon tuotannosta (Pariisista Iisalmeen – Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho).

Tarkiainen kirjoitti vuonna 1934 Juhani Ahosta seuraavasti:

Eikä ole mahdotonta, että tuleva aika joutuu verraten kevyesti sivuuttamaan hänen laajat romaanirakennelmansa sekä hänen suhteellisen vähän merkitsevät saavutuksensa luonteiden ja ihmiskohtaloiden kuvaajana ja että se sen sijaan muistaa häntä etupäässä kirjallisen pienoistaiteen mestarina niin, että hänen tuotannostaan haetaan ensi sijassa tunnelma-ihmistä ja luonnonrunoilijaa, joka on viljellyt suomen kieltä entistä herkemmäksi ja joustavammaksi tunnelmavivahdusten tulkiksi ja joka on puhtaimmissa ja välittömimmissä näyissään edennyt luonnonmystiikan rajamaille asti. (Tarkiainen 1934:231.)

Vuosia myöhemmin, Juhani Ahon syntymän satavuotispäivänä, Lauri Viljanen korosti puolestaan lastujen merkitystä hänen elävyytensä takeena (Niemi 1985:208). On mielenkiintoista seurata, millaiseksi Juhani Ahon kirjailijakuva muodostuu 2000-luvulla. Pitävätkö lastut yhä pintansa vai onko muu tuotanto mielenkiinnon kohteena?

Nyt 2000-luvulla Ahon teoksia luetaan yhä edelleen ja niistä julkaistaan uusintapainoksia. Myös tutkimuksessa on nähtävissä kiinnostusta 1800-luvun lopun kirjallisuutta kohtaan. Tarkiainen piti aikanaan Juhani Ahon saavutuksia luonteiden ja ihmiskohtaloiden kuvaajana vähäisinä, mutta esimerkiksi Ahon *Papin rouvaa* on sittemmin pidetty psykologisen kuvauksen ehdottomana huippuna suomalaisessa kirjallisuudessa. Vaikka odotettua kirjallisuuden Nobel-palkintoa Ahon tuotannolle ei koskaan myönnettykään, kotimainen klassikko Ahosta kuitenkin tuli, eikä hänen asemansa kaanonissa ole horjunut kirjallisten arvostusten vaihtelusta huolimatta. Ahon luoma kansallinen kuvasto on säilynyt ja vaikuttaa yhä edelleen kansakunnan itseymmärrykseen. (Isomaa 2011.)

2 ELLIN KEHITYSTARINAN TUTKIMUSKÄSITTEITÄ

2.1 Henkilöhahmo ja tyyppi

Kirjallisuudessa henkilöhahmolla tarkoitetaan henkilöä, jonka ulkomuotoa, ajatuksia ja toimintaa kuvataan sanataideteoksessa (Hosiaisuusluoma 2003:30). Määritelmä ei yksinkertaisuudessaan ole aukoton. Tiina Käkelä-Puumala (2008) tuo esille artikkelissaan *Persoona, funktio, teksti - henkilöhahmojen tutkimuksesta* esille näkökohtia, jotka osoittavat käsitteen ongelmallisuuden. Henkilöhahmo ei kirjallisuudessa ole ihminen vaan ihmisen kuva, ihmistä esittävä representoiva hahmo, joka edellyttää aina jonkinlaista sopimuksenvaraisuutta. Jotta esitys vaikuttaisi uskottavalta, sen tulee täyttää tietyt ehdot. Ehdot eivät ole itsestään selviä, vaan ne ovat sidoksissa historiaan ja kontekstiin ja näin ollen käsitteellisesti ongelmallisia. Puhe henkilöhahmoista ei siis koskaan rajaudu vain kirjallisuuteen, vaan siinä vaikuttaa koko kulttuurimme ihmiskuva ja samalla se sosiaalinen koodisto, jonka mukaan ihmisiä arvioidaan ja luokitellaan. (Käkelä-Puumala 2008:240–241.)

Miksi henkilöhahmon käsite on oleellinen tarkasteltaessa kehitysromaanina? Joissain teoksissa henkilöt ovat monimutkaisia ja syvälle rakennettuja kokonaisuuksia, kun taas toisissa teoksen tapahtumat ovat henkilöitä tärkeämpiä. Kehitysromaanissa henkilöiden kuvaus ja mahdollinen muuttuminen on koko romaanityypin lähtökohta. Henkilökeskeisen teoksen henkilöitä voi analysoida kuten eläviäkin ihmisiä. Miten he toimivat ja miksi? Mitä he mahdollisesti yrittävät saavuttaa omassa elämässään? Mikä heille on tärkeää ja mikä ei? Teoksessa, jossa henkilöt ovat tapahtumille alisteisia, henkilöhahmot on usein rakennettu vain muutaman piirteen varaan tai tiettyihin rooleihin. Jotta henkilöhahmosta muodostuisi elävän ihmisen kaltainen kokonaisuus, on lukijan päästävä tarkkailemaan myös henkilön ajatusmaailmaa ulkoisten tekojen lisäksi. Kertojan tekemän suoran määrittelyn lisäksi henkilöhahmoa rakentavat kaikki hänen tekonsa, sanomisensa, puheensa tyyli ja ympäristö, jossa hän elää.

Henkilöhahmoista puhuttaessa käytetään usein käsitteitä *minuus, identiteetti ja subjekti*. Fokkema (1991) määrittelee minuuden henkilön olemukseksi ja identiteetin tietyssä ympäristössä rakennetuksi konstruktioksi. Minuus on hänen mukaansa ainutlaatuista ja pysyvää, mutta identiteetti on muuttuva ja muutettava rooli. Henkilöhahmolla voi siis kirjallisuudessa olla useita identiteettejä, joiden takaa lukija voi löytää hahmon minuuden. (Fokkema 1991:69–70.)

Identiteetti edellyttää sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin olemassaoloa, kun taas minuus on tavallaan jo ihmisessä olemassa psykologisena essenssinä. Minuus tarkoittaa sisintä, joka voidaan erilaisten kerronnallisten tekniikoiden avulla paljastaa tai jättää lukijan pääteltäväksi. Subjektin käsite ymmärretään strukturalistisessa ja jälkistrukturalistisessa teoriassa vastakkaiseksi käsitykseksi minuudelle. Subjekti ei viittaa yksilöön sinänsä vaan asemaan tietyssä merkkijärjestelmässä eli erojen hallitsemassa systeemissä. Henkilöhahmon määrittelyn yhteydessä voidaan siis tarkastella tekstissä puhuvaa subjektia, joka on kertoja, tai tarinan subjektia, joka viittaa henkilöhahmoon. (Käkelä-Puumala 2008: 242–243.)

Shlomith Rimmon-Kenanin (1983/1991) mukaan tarinan henkilöhahmo on konstruktio, jonka lukija kokoaa erilaisista tekstiin sirotelluista viitteistä. Samassa yhteydessä hän viittaa Barthesiin, joka selittää rekonstruktion olevan osa nimeämisen prosessia, joka hänen mielestään on lukemistapahtuman synonyymi. Lukija siis kerää henkilöhahmoon piirteitä, jotka hän integroi rakentamaansa kategoriaan. Jos rekonstruktioprosessissa saavutetaan piste, jossa lukija ei enää kykene tätä integrointia tekemään, tämä voi tarkoittaa kahta asiaa: aiemmat yleistyksiset ovat osuneet harhaan tai henkilöhahmo on muuttunut. Henkilöhahmo on voinut esimerkiksi kehittyä tapahtumien kuluessa. (Rimmon-Kenan 1983: 49–51.)

Henkilöhahmoja voidaan määritellä suoraan tai epäsuorasti. Suoraan määrittelemistä on esimerkiksi kertojan nimeämät henkilön ominaisuudet tai luonteenpiirteet. Epäsuorassa henkilöhahmojen määrittelyssä luonteenpiirteet puolestaan näytetään tai havainnollistetaan eri tavoin, esimerkiksi toiminnan, puheen, ulkoisen olemuksen ja ympäristön kuvailun avulla. (Rimmon-Kenan 1983: 77–86.)

Henkilöhahmoja on kirjallisuudentutkimuksessa kuvailtu monella tapaa. E.M.Forsterin (1879–1970) klassisessa jaossa henkilöhahmot ovat joko ”litteitä” tai ”pyöreitä”. Litteä henkilöhahmo on pelkistetyimmillään yhden ominaisuuden varassa toimiva hahmo. Forsterin mukaan litteät henkilöhahmot ovat käteviä, koska ne voidaan esitellä yhdellä kertaa eikä niiden kehittymistä tarvitse vahtia. Ne ovat usein yksiulotteisia ja pysyviä. Litteää henkilöhahmoa ei tule kuitenkaan sekoittaa tyyppin käsitteeseen: tyyppi on laajempi käsite. Tyyppi on yksittäiset teosrajat ylittävä hahmo, johon traditiolla on myös tietty vaikutus. (Käkelä-Puumala 2008: 245–246.)

Pyöreän henkilöhahmon määrittely Forsterin luokituksessa on vastakohtaisuuteen perustuva: pyöreä henkilöhahmo on siis yksinkertaisesti litteän vastakohta. Pyöreyyteen kuuluu siis kyky ilmentää useampia ominaisuuksia sekä ennen kaikkea kyky kehittyä. Parhaiten tätä pyöreän ja litteän

henkilöhahmon eroa kuvaa Forsterin neuvo: Henkilöhahmo on pyöreä, mikäli se kykenee yllättämään uskottavalla tavalla, mutta mikäli henkilöhahmo ei yllätä, se on litteä. Jos henkilöhahmo ei vakuuta, se on litteä, vaikka yrittääkin teeskennellä olevansa pyöreä. (Forster 1964:75–80.)

Forsterin henkilöhahmojen jako ei kuitenkaan ole kaikkien tutkijoiden mielestä pätevä, koska siitä puuttuvat kaikenlaiset vivahteet henkilöhahmojen välillä ja ennen kaikkea siksi, koska se on vanhentunut. Rimmon-Kenan väittääkin, että henkilöhahmot voivat olla yksiulotteisia ja kehittyviä tai moniulotteisia ja muuttumattomia. Hänen mielestään henkilöhahmoja kuvaavat paremmin sellaiset kriteerit kuin kompleksisuus, kehittyminen ja tietoisuuden kuvauksen aste. Onko ihannehenkilö siis ristiriitaisuuteen saakka moniulotteinen, tapahtumien mukana kehittyvä, monimutkainen fyysis-psykykinen yhdistelmä? (Rimmon-Kenan 1983: 54–55.)

Henkilöhahmo nousi kirjallisuudessa mielenkiinnon kohteeksi erityisesti realismin kaudella 1800-luvun jälkipuoliskolla ja henkilökuvauksen nouseminen keskeiseen asemaan kirjallisuudentutkimuksessa on pitkälti 1800-luvun ja realismin ansioita. Henkilöhahmo ei enää ollut pelkkä juonta eteenpäin vievä toimija vaan ainutlaatuinen yksilö. Koko tekstin ymmärtäminen voi riippua henkilöhahmon luonteen ymmärtämisestä. Henkilöhahmon tehtävät tulevat kerronnassa myös ikään kuin moninaisemmiksi. Kerronnassa keskitytään yksilön kokemukseen ja yksilölliseen näkemykseen todellisuudesta. Yksilöllistä henkilöhahmoa tarvittiin etenkin lukijan yksilöllistymisen välineenä. Tutkimalla henkilöhahmon persoonaa sekä lukija että kirjailija luotaavat vääjämättömästi myös omaansa. Jos lukija kykenee kokemaan tunteita fiktiivisiä hahmoja kohtaan, tämä voi olla moraalisesti kasvattava prosessi. (Käkelä-Puumala 2008:244, 248 ja 252.)

Vielä 1800-luvun realistisessa kirjallisuudessa henkilöt esitetään strukturoituneille persoonallisuuspiirteille rakentuvina yksilöinä. Henkilöt muuttuvat, kasvavat ja kehittyvät tietystä sosiaalisessa ympäristössä. Modernissa kirjallisuudessa henkilö ei ole enää niin johdonmukainen ja selvästi määriteltävä ja luokiteltava suure kuin aiemmin. Hänestä on tullut ulkoisista kiinnikkeistä irrallinen havaintojen ja aistikokemusten virtauspaikka. Modernin kirjallisuuden henkilö voi olla eräänlainen psykykinen taistelukenttä tai kokonaan ratkeamaton arvoitus. (Nummi 2002: 385.)

Kuten aiemmin jo todettiin, tyyppi on henkilöhahmoa laajempi käsite. Tyyppin käsite tuli Suomen kirjallisiin piireihin venäläisen kirjallisuuden välityksellä 1800-luvun loppupuolella ja se yleisty

etenkin Järnefeltien vaikutuksesta. Arvid Järnefelt (1887) selvittää tyyppin käsitettä oululaisessa Kaiku-lehdessä seuraavasti:

Huomaamme Wenäjän kirjallisuuden tuossa jaksossa erään piirteen, joka ilmaantuu niin selwänä ja elävänä, että sitä täytyy pitää tarkoituksellisenä ja täysin itsetietoisena pyrintönä määrättyyn suuntaan. Se on tuo realistisen taidekoulun kaswattama pyrintö saada kustakin eri ihmislajista, semmoisina kuin niitä yhteiskunta eri tawoin on muodostanut, kuwatuksi yksi ihminen, joka itsessään sisältää kaikki tuota ihmislajia kuwaawat puolet, eli jota voi □ käyttäen muukalaista sanaa □ sanoa kirjallisten *tyyppien* (mallien, perikuwien) luomiseksi. Kansan historian eri ajan jaksot kaswattawat erilaisiin yhteiskunnallisiin elämäntapoihin ja laitoksiin nähden erilaisia ihmislajeja, joista otetut tyypit muodostavat historiallisen sarjan kansallisia muistokuwia; □ ne owat niitä tunnussanoja kansan elämässä, joitten mukaan kansa wähitellen oppii itseänsä ajattelemaan; sillä ne uppoutuvat lähtemättömiksi ajatuswälikappaleiksi eli käsitteiksi kansan järkeen, niin kuin sana ihmismieleen. Ja semmoisina ne owat omiansa ehkä paremmin kuin mikään muu kaswattamaan kansaa itsetietoisuuteen ja itsensäarwostelukykyyn, mikä on niin kansan kuin yksityisen ihmisen ensimmäinen henkisen suuruuden ehto. (Sarajas 1968:3–4.)

Järnefeltin tyyppin käsitteen kuvauksessa korostuu siis ennen kaikkea harkittu, tietoinen tapa kuvata ihmistä. Ihmiskuvauksella on nyt ensimmäisen kerran tietty tavoitteellisuus: ei kuvata ihmistä pelkästään sen takia, että lukijalle muodostuisi kuva teoksen keskeisistä hahmoista. Tyyppin kuvauksen tulee sen lisäksi ikään kuin muokata lukijan ajattelua laajasti ymmärtämään itseään ja muita, mikä on kaiken sivistyksen elinehto ja perusta.

Aho tarttui tyyppillisyyksien kuvaamiseen innolla ja tyyppien tarkkailusta — joka muodostui tavallaan jo kirjalliseksi ohjelmaksi Järnefeltien piirissä — tuli osa myös hänen työskentelyään. Tyyppin kuvaus muodostui realistisessa kirjallisuudessa tärkeäksi monelle kirjailijalle. Teuvo Pakkalan käytännöllinen ohje tyyppin kuvauksesta kuvaa osuvasti, mihin kirjailijat tyyppin kuvauksessa pyrkivät.

Tätä aihetta vartenhan sinun sopii hyvin tehdä tutkimuksia. Puhella Punta emännän kanssa, kysellä ja udella tuosta seurasta, hänhän kuuluu siihen. Sopii sinun käydä Limingassakin varta vasten. Tyyppejä (peruskuvia) saat muualtakin . . . samoin asiat ja teot ja puheet y.m. ei niiden tarvitse olla siellä tapahtuneita, kunhan ovat jossakin tapahtuneet, kunhan ovat luonnollisia tapauksia. ota huomioon jokin pieni seikka, jossa kuvastuu jotakin karakterillista henkilöitten puvuissa, lauseparsissa, kävelyssä, liikkeissä, missä tahansa. Kirjailija näet kerää sieltä palan, toisen täältä, nivoo ja kutoo ne sitten kokonaiseksi. (Sarajas 1968: 66–67.)

Tyyppi-käsitteestä puhuttaessa ei voi unohtaa venäläistä Belinskiä (1811–1848). Vissarion Belinski kirjoitti venäläistä kertomusta ja Gogolia koskevan artikkelinsa jo vuonna 1835 moskovalaiseen Teleskop-lehteen ja toi tyyppin kirjallisten piirien tietoisuuteen. Belinski totesi tyyppien luomisen

kirjailijan työssä ensiarvoisen tärkeäksi. ”Luovan kyvyn tuotannossa jokainen henkilöahmo on tyyppi ja jokainen tyyppi on lukijalle tutuksi osoittautuva tuntematon”. (Sarajas:1968: 67.)

Myöhemmin Belinski täsmensi tyypin käsitteen seuraavaksi määritelmäksi, joka kuvannee tyyppiä kaikkein selkeimmin. Tätä ohjetta voisi kuvitella Ahonkin seuranneen:

Mitä tyyppi on taiteessa? Ihmisten henkilölistäminen yhdessä ihmisessä, monien henkilöahmojen yhdessä hahmossa, toisin sanoen sellainen ihmiskuvaus, jossa saa ilmaisun kokonainen samaa ideaa edustavien hahmojen moninaisuus, ihmisryhmä.

Tyypillistäminen on yksi luovan taiteilijantyön peruslakeja. Sen ohessa pätee toinenkin laki: tyyppillisen hahmon, joka on tarkoitettu kokonaisen tietyn ihmisryhmän henkilöitymäksi, on samalla oltava täyspätöinen, individuaalinen ja erillinen persoonallisuus. (Sarajas 1968:68.)

Ranskalais-skandinaaviseen tyypin käsitteeseen Aho tutustui lähinnä Minna Canthin kautta. Canth oli Suomessa ensimmäisten joukossa omaksunut Brandesin ohjelmarealismin, jossa esiintyvälle tyypin käsitteelle on ominaista Tainelta saatu luonnontieteellinen väritys, kiinnittyminen yhteiskuntaan ja historialliseen ajankohtaan. Brandesin kiinnostus yhteiskunnallisiin ongelmiin kuitenkin väistyi ja hänen individualismin ihailunsa tarttui myös moniin Skandinavian kirjailijoihin. Sarajas mainitseekin, että Brandesin suosittama läntinen tyyppienkuvaus loppui saatuaan osakseen suomenruotsalaista kritiikkiä miltei ennen kuin se oli ehtinyt tavoittaa Suomen. (Sarajas 1968: 87–90)

Ahon ja Järnefeltin, kahden nuoren suomalaista koulua käyneen ylioppilaan, KPT:läisen radikaalin ja Snellmanin henkisen perillisten kirjailijatyöhön tyypin kuvaus kuului keskeisesti. Heillä oli jopa tavoitteinaan laatia romaani, jossa kuvattaisiin silloisessa yhteiskunnassa todella keskeinen tyyppi. Aineksia heillä oli runsaasti omista muistoissaan ja läheisten tovereidensa vaiheissa. Suomenkielisen ylioppilaan keskeinen, edustava ja ongelmallinen asema yhteiskunnan kehityksessä huomattiin selvästi Ahon ja Järnefeltien ympäristössä. Oli noussut uusi herrassääty, joka ei enää kielensä ja ajatustensa puolesta eronnut kansasta. Järnefelt ja Aho katsoivat tehtäväkseen kuvata tätä tyyppiä kaikessa edustavuudessaan ja yksilöllisyydessään. Siitä muotoutui tehtävä, jota ei tehty pelkästään taiteen vuoksi, vaan myös yhteiskunnan ja kansan vuoksi. Sarajas kysyykin, oliko Snellmanilla osuutta tämän kertojanohjelman muotoutumisessa. Venäläisen tyyppinteorian lähtökohdat olivat Saksan idealistisessa filosofiassa, Hippolyte Tainen yhteydet Hegeliin olivat selvät ja Snellman sai tunnetusti ajattelunsa aineksia Hegeliltä. Suoraa vaikutusta ei Snellmanin ja nuorten fennojen välille voida kuitenkaan vetää, sillä Snellmanin kuollessa Aho ja Järnefelt olivat vielä varsin nuoria. Verrattaessa tyyppi-käsitteen toistuvaa esiintymistä Venäjän kirjallisessa

keskustelussa Snellmanin harvoihin mainintoihin, ei perinteen kulkeutumista häneltä Ahoon ja Järnefelteihin ole syytä pitää todennäköisenä. (Sarajas 1968:101–103.)

2.2 Kronotooppi ja entropia arjen kuvauksessa

Kronotooppi kirjallisuuden käsitteenä on keskeisesti esillä Mihail Bahtinin tuotannossa. Bahtin käyttää kronotooppeja erotellessaan eri romaanityyppejä toisistaan ja korostaa abstraktin aika- ja paikkakäsityksen merkitystä; samat tapahtumat voivat sattua missä ja milloin tahansa. (Bahtin 1979:243.)

Kirjallisuudessa taiteellisesti haltuun otettujen ajallisten ja paikallisten suhteiden olennaista keskinäistä sidonnaisuutta Bahtin nimittää siis kronotoopiksi, joka kirjaimellisesti käännettynä tarkoittaa ”aikapaikallisuutta”. Käsitettä on alkujaan käytetty matemaattisessa luonnontieteessä ja se on otettu käyttöön ja perusteltu Einsteinin suhteellisuusteorian pohjalta. Bahtinin mukaan kaunokirjallisessa kronotoopissa paikalliset ja ajalliset tunnusmerkit ovat punoutuneet toisiinsa mielekkääksi ja konkreettiseksi kokonaisuudeksi. Kronotoopissa aika sakenee, tiivistyy ja muuttuu siinä taiteellisesti havaittavaksi; paikallisuus puolestaan voimaperäistyy ja liittyy ajanjuoksuun, juonen ja historian kulkuun. Kronotooppi määrää kaunokirjallisen teoksen taiteellisen yhtenäisyyden teoksen suhteessa reaaliseseen todellisuuteen. (Bahtin 1979:243–244, 407.)

Kuten aiemmin jo todettiin, kronotoopilla on kirjallisuudessa lajiominaisuuksia määräävä merkitys. Lajin ja lajitunnusmerkkien määräytyminen tapahtuu nimenomaan kronotoopin kautta, ja aika on kronotoopin ratkaiseva momentti. Kronotooppien tiedostaminen ei ole kirjallisuudessa kuitenkaan sujunut ongelmitta. Tästä johtuu aivan eriaikaisten kirjallisuuden ilmiöiden rinnakkaiselo, joka vaikeuttaa huomattavasti historiallista kirjallisuustutkimusta. (Bahtin 1979:244.)

Yhtenä esimerkkinä Bahtinin esittelemistä lukuisista kronotoopeista voidaan nostaa esille tien kronotooppi. Romaanissa henkilön elämäntaival liittyy hänen reaaliseseen kulkutiehensä paikallisuudessa. Elämäntaipaleen metaforan reaalistuminen eri variaatioina on merkittävänä asiana kaikissa kansanrunouden lajeissa ja tie ei niissä ole milloinkaan pelkkä tie, vaan se on aina joko elämäntaival tai sen osa. Tien valinta on näin ollen elämäntaipaleen valinta ja teiden risteys toimii käännekohtana henkilön elämässä. Syntymäkodista tielle lähtö ja paluu syntymämaahan ovat tavallisesti iänmukaisia elämänvaiheita ja tien ennusmerkit ovat kohtalon ennusmerkkejä. Tämän

vuoksi tien kronotooppi on romaanissa niin konkreettinen, rajoittunut ja kansanrunouden aihepiireihin liittyvä. (Bahtin 1979: 280 – 281.)

Romaaneissa tapaamisetkin sattuvat tavallisesti tiellä. Se on pääasiallinen satunnaisten tapaamisten paikka, jossa risteävät samassa ajan ja paikallisuuden kohdassa mitä erilaisimpien henkilöiden matkat. Tiellä voivat sattumalta tavata nekin, joita tavallisesti erottaa toisistaan sosiaalinen hierarkia tai avaruudellinen etäisyys. Ihmiskohtaloiden ja elämäntaipaleiden paikalliset ja ajalliset jonot liittyvät omalaatuisesti yhteen, ja tiellä häviävät sosiaaliset välimatkat tekevät ne monimutkaisiksi ja konkreettisiksi. Tapahtumat kehkeytyvät ja toteutuvat tiellä ja aika ikään kuin juoksee paikallisuuteen ja virtaa sitä pitkin. Vertauskuvat ”elämäntie”, ”astua uudelle tielle”, ”historiallinen taival” ovat paljon käytettyjä kirjallisuudessa. (Bahtin 1979: 407–408.)

Bahtinin mukaan kronotoopeilla on erityisen tärkeä merkitys juonen kannalta. Kronotoopissa saavat alkunsa ja ratkeavat juonen solmukohdat. Jokainen kronotooppi voi sisältää rajoittamattoman määrän pieniä kronotooppeja, sillä jokaisessa aiheessa saattaa olla oma kronotooppinsa. Bahtin ottaa myös esille tekijän, kuuntelijan ja lukijan roolit kronotooppeina. Hänen mukaansa ne ilmenevät ennen kaikkea teoksen materiaalisessa olemassaolossa ja sen puhtaasti ulkonaisessa kompositiossa. ”Siinä täysin reaaliossa aikapaikallisuudessa, jossa teos sointuu, jossa käsikirjoitus tai kirja on, on myös sointuvan puheen, käsikirjoituksen tai kirjan aikaansaanut reaalinen ihminen sekä tekstiä kuuntelevat ja lukevat reaaliset ihmiset”. (Bahtin 1979:417.) Tekstissä kuvatun maailman luomiseen osallistuvat yhtä lailla kaikki sen eri momentit: tekstistä heijastuva todellisuus, tekstiä luovat tekijät, tekstin esittäjät ja kuuntelijat sekä erityisesti lukijat. (Bahtin 1979: 447–448.)

Riikka Rossi esittelee teoksessaan *Särkyvä arki* (2009) kronotoopin käsitettä kuvatessaan naturalismin piirteitä suomalaisessa kirjallisuudessa. Naturalismin kuvauksessa Rossi korostaa useaan otteeseen arjen kronotooppia, joka on löydettävissä hänen mukaansa esimerkiksi juuri Juhani Ahon *Papin tyttärestä* ja *Papin rouvasta*. Yleisen historiallisen kehityksen kannalta ihmisten arkiset tunteet ovat vähäpätöisiä, mutta yksilölle ne ovat tärkeitä. Ellin tarinaakaan ei liitetä historialliseen kehitykseen, vaan romaaneissa korostuvat arkipäiväiset asiat. Tätä naturalismille tyypillistä yksityiskohtien runsautta kritisoitiin Suomessakin. Saatettiinpa jopa arvella pikkuseikkojen tarkalla kuvauksella peiteltävän teoksen yleistä aatteettomuutta ja sisällön tyhjyyttä. (Rossi 2009: 134.)

Rossi pohtii, miksi juuri arki on käsitteenä sopiva kuvaamaan naturalismin ajallisen ja paikallisen rakenteen yhteensulautumista. Kronotoopin määräävä osapuoli on aika. Historiallisen ajan lisäksi

naturalismissa korostuvat yksilön perspektiivi ja biologinen aika, elinkaari ja sen mukanaan tuomat rajat. Topos on alisteinen kronokselle – siinä aika ikään kuin tulee näkyväksi. Paikan merkitys kronotoopissa on ruumiillistaa lajiin sisältyvä käsitys ajan muodosta. Nykyaikaistumiskehityksen myötä ajan ja tilan suhde muuttuu. Rossi tuo esille Anthony Giddensin käsityksen siitä, miten ajan ja tilan eriytyminen toisistaan on yksi nykyaikaistumiskehityksen keskeisimmistä piirteistä. Modernissa, naturalistisessa maailmassa elämä on samanlaista kaikkialla, ajasta ja paikasta riippumatta. (Rossi 2009: 145–147). Tämä on selvästi nähtävissä esimerkiksi siinä, miten samanlaisia ajatuksia Flaubertin *Madame Bovaryn* Emmalla ja Juhani Ahon *Ellillä* on aviopuolisostaan ja yleensä elämästä. Tapahtumapaikkana on vain arki.

Naturalismissa arki sopii siis käsitteenä kuvaamaan paikallisuudesta irtoavaa tilan käsitystä. Arkea on ollut aina, kaikkialla ja kaikkina aikoina. Ihmisen sopeutuminen elämään, sosialisaatio ja kehittyminen yhtenäiseksi persoonallisuudeksi, on aina perustunut arkeen – se on siis yleismaailmallista, mikä on tyypillistä naturalismille. Naturalismin arki on idyllin arjen vastakohta. Esimerkkinä Rossi mainitsee Runebergin *Hannan*, jossa arjen erilaisuus näkyy varsinkin rakkauskohtauksissa. Siinä missä seksuaalisuus naturalistisissa romaaneissa esitetään arkisena asiana, *Hannassa* se jää vain käsikkäin kulkemisen ja silmiin katsomisen tasolle. (Rossi 2009: 152.)

Arki kronotooppina toimii myös henkilöhahmojen psykologian ja kuvauksen ideologian tasolla. Esimerkiksi naturalismissa, jonka piiriin Rossi *Ellin* tarinan asettaa, henkilöhahmot eivät tyydy arkeen vaan haluavat jotakin parempaa. He eivät kuitenkaan pääse irti arkisesta elämäntilanteestaan, mutta mielikuvitus ja haavemaailma toimivat pakokeinona arjesta. Rutiinit saavat elämän näyttämään kuitenkin ikävyyttävältä eikä rakkaus saa täyttymystään. Naturalismin kuvaaman harmaan arjen tarkoitus onkin ahdistaa ja herättää lukijaa pohtimaan omaa osuuttaan kaikille yhteisen hyvän arjen tavoittelussa. (Rossi 2009:153.)

Karkaman (1994) mukaan vuosisadan vaihteen kirjallisuuden tavanomaisimpia tilannemotiiveja olivat erilaiset yhteistilaisuudet kuten kutsut, tanssiaiset, teatteri, esitykset, matineat, nuorten rekiretket, luistelu, mäenlasku. Näissä tapahtumissa erilaiset identiteetin muodot tematisoitiin ja pystyttiin rajoitetussa ajassa ja tilassa käsittelemään jokseenkin kaikkia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja seksuaalisia ristiriitoja. Naisten yksilöitymisen kannalta näillä tilannemotiiveilla on keskeinen merkitys jo siksi, että niitä esiintyy varsin useilla romaanikirjailijoilla. Esimerkiksi juhlan tai muun vastaavan julkisen tilanteen kronotooppi oli porvarillisessa maailmassa naiselle usein ainoa mahdollisuus astua ulos perhe-elämän ja arjen rutiineista tilaan, jossa hän sai kosketuksen miehille kuuluvaan julkiseen elämään. (Karkama 1994:135–136.)

Kun yksilö puhuu itsestään ja elämyksistään, hän ilmaisee samalla sitä, mitä hän itsestään ja suhteestaan muihin ajattelee. Vaikka sielulliset prosessit olisivatkin samat, niiden kielelliset ilmaisut poikkeavat toisistaan. Julkinen ja sosiaalinen identiteetti ovat aina mukana. Kaikki tunteet ja aistimukset ovat aina jollain tapaa välittyneitä, eivätkä ne ole siis itseilmaisua vaan itsensä esittämistä. Jokaisella yksilöllä on näin ollen mahdollisuus valita, mitä hän on muille ja millaiseksi hänen sosiaalinen identiteettinsä muodostuu. Itsetietoisuuden mahdollistaa ihmiselle ne käyttäytymisen muodot, joita ovat esimerkiksi kohteliaisuus, imartelu, teeskentely ja valehtelevuus. Nämä kaikki ovat tapakulttuurin muotoja, jotka ovat osa ihmisen välistä kanssakäymistä ja siksi myös mukana sanataideteosten sosiaalisen tilan kronotoopeissa. (Karkama 1994: 136–137.)

Seuraelämään tottunut yksilö pystyy ymmärtämään ja lukemaan signaalifunktioita, jotka muodostuvat itsensä esittämisen yksityiskohdista. Pelin henkeen vihkiytymätön tulokas voi sen sijaan tehdä itsestään jopa naurunalaisen, kun hän ei osaa tulkita niitä merkityksiä, jotka ovat suurimmalle osalle tuttuja. Kutsujen ja juhlien kronotooppi ei ole vain pelimaailma vaan ennen kaikkea peilimaailma, sillä jokainen heijastaa omaa minuuttaan toisten minuuteen ja mukauttaa omaa käyttäytymistään sen mukaisesti. Näin syntyy heijastettu minuus sen perusteella, mitä itse kukin luulee ja uskoo toisten hänestä ajattelevan. Tämä saattaa aiheuttaa väärinkäsityksiä, koska jos joku ei osaa lukea tilanteita oikein, hän voi uskoa teeskennellyn käytöksen olevan totta ja toimii sen perusteella. Karkama mainitsee tässä yhteydessä esimerkkinä Järnefeltin *Isänmaasta* Heikin, joka rakastuu naiseen, joka vain keimailee eikä käyttäydy aitojen tunteidensa mukaisesti. (Karkama 1994:136–137.)

Ihminen oppii siis toisten kautta aina myös tuntemaan itseään. Kysymys siitä, mitä minä olen muille johtaa vääjäämättä kysymykseen, mitä minä olen itselleni. Modernissa yhteiskunnassa yksilö joutuu aina uusiin tilanteisiin ja uusien haastavien ihmissuhteiden keskelle. Moderni romanttinen rakkaus vaatii sitoutumista, jonka institutionaalinen muoto on kihlautuminen ja sitä seuraava avioliitto. Kirkon ja yhteiskunnan sanktioima avioliitto on kronotooppi, jossa kohtaavat monet asiat: miesten patriarkaalinen ja seksuaalinen vallankäyttö, yhteiskunnan mieheen kohdistamat suorituspainet ja naisen alistettu asema. Avioliitossa kaikki modernin yhteiskunnan tavat jäsentää aikaa ovat jatkuvasti läsnä. (Karkama 1994:138–139.)

Ajan ja paikan suhde on tärkeä yksilön kehityksen kuvauksessa, joten kehitysromaanin tutkittaessa Kronotooppien etsiminen puoltaa paikkaansa. Vaikka Bahtinin kronotooppiteoria ei kaikilta osin

soveltuisikaan suomalaisen kehitysromaanin tutkimiseen, sen avulla on mahdollista löytää joitakin uusia näkökulmia.

Jyrki Nummen (2002) määritelmä ajan ja paikan merkityksellisyydestä liittyy läheisesti myös kehitysromaanille olennaisiin piirteisiin:

Aika ja tila ovat keskeisiä ulottuvuuksia, joiden avulla ihminen hahmottaa maailmaa ja tekee todellisuuden mielekkääksi ja käsiteltäväksi. Ajan ja tilan avulla ihminen myös määrittelee itsensä ja ymmärtää minuutensa. Ajan ymmärtämisen vaikeus perustuu siihen, että se on olemassaolon kokemuksen ydinaluetta ja tietoisuuden perussäe. Tietoisuutta ei voi ylipäättään olla olemassa ilman aikadimensiota, eikä ihminen voi olla tietoinen ilman aikaa; aika on jotakin joka kannattaa tietoisuutta. Ajan kokemuksesta voidaan erottaa kaksi perustavaa ulottuvuutta: aika voidaan kokea kestona (*Bergonin duree*), ja se voidaan kokea perspektiivinä. --- Aikuiselle ihmisen ajan kokemisessa on tärkeää, että hänen sisäiseen minäkuvaansa sitoutuvat elämän päämäärät, ihanteet ja yksilölliset arvot, jotka hän tuntee omikseen ja joihin hän haluaa sitoutua. Tämä merkitsee tulevaisuuden entistä parempaa jäsentymistä perspektiivikseen aikaan. Minuuden kokeminen ajan perspektiivistä tarkoittaa muutosta, muutosta suhteessa itseen. (Nummi 2002:295.)

Entropia-sana juontuu kreikan kielestä, jossa se tarkoittaa päin kääntymistä. Entropia on järjestelmän epäjärjestyksen mitta ja fysiikassa se on systeemin termodynaamista tilaa kuvaava suure, joka kasvaa suljetun systeemin jokaisessa termodynaamisessa muutoksessa. (Nykysuomen käyttötieto 2002.) Yleisesti entropian käsitteellä tarkoitetaan hajoamista.

Naturalismin tutkimus on ottanut entropia-käsitteen käyttöön kuvaamaan arjen hajoamista ja sen vuoksi naturalismia on kuvattu kutsumalla sitä entrooppiseksi kirjallisuudeksi, lisääntyvän epäjärjestyksen ja hajoamisen runousopiksi. Rossi tuo esille naturalismin rappion käsitettä kuvaamalla kolmea entropian muunnelmaa: dynaamista, traagista ja staattista entropiaa. Dynaaminen entropia liittyy darwinilaisuuteen, syyn ja seurauksen lakeja tutkivaan lajityppiin, jossa perinnöllisyyden kirot, vietit ja vaistot vahvistavat tuhon prosessia. Traaginen entropia kuvaa sen sijaan tragedian keinoin ihmisen passiivista ajautumista tuhoon. Staattinen entropia, joka liittyy tämän tutkimuksen aihepiiriin kaikkein lähimmin, esittää rappion ihmisen mielen maailmassa ja kuvaa ihmisen pettymystä ja turhautumista jokapäiväiseen olemassaoloon. (Rossi 2009: 89.)

Sisäinen eli staattinen entropia kuvaa ihmisen sisäistä hajoamista, masentuneisuutta ja tyytymättömyyttä. Toisin kuin dynaamisessa ja traagisessa entropiassa muutokset ja toiminta eivät ole tärkeitä – usein juoni pysähtyykin paikoilleen. *Papin tyttärestä* Rossi löytää lukuisia piirteitä, jotka ovat juuri ominaisia staattiselle entropialle. Ellin elämä on hänen mukaansa aluksi täynnä

haaveita optimismia, mutta illuusiot murtuvat yksi toisensa jälkeen. *Papin rouvassa* Elli vielä kerran herätellään toiveisiin onnellisesta rakkaudesta, mutta romaani loppuu pettymykseen. Mikään ei muutu. (Rossi 2009: 108.)

Staattista entropiaa esiintyy usein teoksissa, joissa kuvataan porvarillista hahmoa. Henkilön elämä saattaa näyttää ulospäin onnelliselta huolimatta sisäisestä pahoinvoinnista. Staattisessa entropiassa korostuu kysymys elämän tarkoituksesta ja muutokset juonessa ja henkilön aktiivisessa toiminnassa ovat sivuroolissa. Pohdinta ei kuitenkaan tuo ratkaisua ongelmaan: tiedon kasvu merkitsee usein vain tietoisuutta elämän merkitsemättömyydestä ja arjen banaalista toistosta. Toimeton arki, elämän näivettyminen ovat tyypillisiä juuri staattiselle entropialle. *Papin rouvassa* toteutuu Rossin mielestä yksinäisyyden teema ja pessimismi jää Ellin lopulliseksi näkemykseksi elämästä. (Rossi 2009: 108–111.)

Fokalisaatio, jolla tarkoitetaan kerronnan perspektiiviä eli sitä kuka tuntee, näkee, kokee ja ajattelee kerronnassa, on staattisessa entropiassa yleensä aina sisäinen. Siinä painopiste on henkilön omassa katseessa itseensä ja muuhun maailmaan. *Papin rouvan* kerrottu monologi ulottaa Ellin katseen kaikkialle tekstiin ja katsominen toimii koko hänen mielikuvitusmaailmansa ja unelmointinsa metaforana. Rossi mainitseekin Ellin itse kutsuvan nuottakivellä istumistaan ja järven rannalla unelmoimistaan ”maailmaan katsomiseksi”. (Rossi 2009: 114.)

2.3 Intertekstuaalisuus realistisessa romaanissa

Intertekstuaalisuus käsitteenä on muiden kirjallisuuskäsitteiden ohella monitulkintainen ja eri tutkijoilla on siitä hieman toisistaan poikkeavia käsityksiä. Yksinkertaisimmillaan se tarkoittaa tekstin suhdetta muihin teksteihin eli siis tekstienvälisyyttä. Intertekstuaalisuus on lukijan tekemiä huomioita teoksen ja muiden teosten välisistä suhteista, teosten, jotka ovat joko edeltäneet tai seuraavat tätä teosta. Intertekstuaalisuus voi ilmetä alluusiona tai sitaatteina, ja se voi olla myös aiempien tekstien tai subtekstien joidenkin piirteiden sulauttamista uuteen tekstiin. Laajasti ymmärrettynä se on myös yhteisten kirjallisten koodien ja konventioiden omaksumista. (Hosiaislouma 2003: 357.)

Intertekstuaalisuutta tutkittaessa oleellisinta ei ole selvittää, onko kirjailija lainannut jotain tekstiä tiedostamatta vai tiedostaen. Lähtökohtana on yleensä lukijan tekemä havainto tekstissä läsnä olevasta toisesta tai toisista teksteistä. Omaperäisyyden todistelu ei ole tutkijoiden ensisijainen

tehtävä, koska yleisesti hyväksytään se ajatus, että kirjallisuutta tehdään kirjallisuudesta. Sen sijaan tutkijat ovat kiinnostuneita siitä, kuinka tekstit muodostavat yhdessä uusia merkityksiä. (Makkonen 2006:16.)

Intertekstuaalisuus-termi otettiin käyttöön Julia Kristevan Mihail Bahtinia käsittelevän esseen vaikutuksesta. Kristeva korostaa, että ”kirjallinen sana” on tekstuaalisten pintojen kohtauspaikka, monien kirjoitusten dialogi, jossa mukana ovat kirjoittava subjekti, vastaanottaja sekä kulttuurikonteksti. Vuoropuhelua käydään siis sekä horisontaalisesti kirjoittavan subjektin ja vastaanottajan välillä että vertikaalisesti, jolloin kommunikaatio suuntautuu oman ajan kulttuurikontekstiin tai aikaisempaan perinteeseen. (Makkonen 2006:18.)

Makkonen (2006) tuo esille Michael Riffaterren määrittelemän intertekstuaalisuuden jaon aleatoriseen ja obligatoriseen intertekstuaalisuuteen. Aleatorisessa eli satunnaisessa intertekstuaalisuudessa lukija luo tekstien välille yhteyden omista, yksilöllisistä lähtökohdistaan käsin. Obligatorinen intertekstuaalisuus on luonteeltaan rajoittuneempi. Kun lukija kohtaa tekstiä lukiessaan outoja ilmaisuja tai sanontoja, joiden merkitys ei selviä kyseessä olevaa tekstiä tutkimalla eikä sanakirjastakaan, hänelle tulee tarve etsiä tietoa muualta. Lukija joutuu etsimään subtekstejä, joista löytäisi ratkaisun tulkinnalliseen ongelmaan. Tällöin etsintä ei ole lukijasta, vaan tekstistä ohjautuvaa: teksti ohjaa lukijaa tämän pyrkimyksissä. (Makkonen 2006:23–24.) Esimerkki aleatorisesta ja obligatorisesta intertekstuaalisuudesta voidaan kiteyttää seuraavasti: Kun lukija lukiessaan Juhani Ahon *Papin rouvaa* huomaa tekstissä yhteyksiä esimerkiksi juuri äsken lukemaansa *Madame Bovaryyn*, kyse on satunnaisesta eli aleatorisesta intertekstuaalisuudesta. Mutta obligatorisen intertekstuaalisuuden kanssa ollaan tekemisissä silloin, kun lukija ei tunne norjalaisen Ibsenin teoksia ja hän ei näin ollen ymmärrä keskustelua, jota päähenkilö Elli ja Olavi ”norjalaisista” käyvät. Voidakseen ymmärtää sitä paremmin, lukijan on tavallaan pakko tutustua uuteen tekstiin ja tässä tapauksessa perehtyä *Nukkekodin* Nooran ajatuksiin.

Mitä sitten Riffaterren määritelmässä esiintyvä subteksti tarkkaan ottaen tarkoittaa? Yleensä sillä tarkoitetaan mitä tahansa ”kätettyä merkitystä”, joka voidaan löytää tekstin primäärimerkityksen alta (Tammi 2006: 70). Intertekstuaalisuuden tutkijat etsivät tekstin yhteyksiä sellaisiin aikaisempiin teksteihin, jotka aktivoituvat uuden tekstin yhteydessä, mikä ei kuitenkaan tarkoita biografisen tutkimuksen tapaa etsiä kirjailijan itsensä käyttämiä lähteitä tai hänen saamiaan vaikutteita. Jotta välttyttäisiin laajojen tekstienvälisen suhteiden kartoittamiselta, tutkijat pyrkivät erottelemaan tulkinnan kannalta relevantit tekstienväliset suhteet epärelevanteista jo huolellisessa lähilukuvaiheessa. (Hosiaisuus 2003:881.)

Intertekstuaalisuus on nykyään mukana miltei kaikessa kirjallisuuden tutkimuksessa. Tekstien välisten suhteiden korostaminen kytkeytyy kontekstuaalisten merkityksenteoriain yleiseen vallitsevuuteen modernissa ajattelussa. Intertekstuaalisessa kirjallisuustutkimuksessa korostetaan, että kaunokirjalliset tekstit saavat merkityksensä vasta silloin, kun nähdään niiden paikka kirjallisuuden ja yleensä kulttuurin kentässä eli suhteessa toisiin teksteihin ja erilaisiin merkkijärjestelmiin. (Lyytikäinen 2006:147.)

Lyytikäinen ottaa esille Juhani Ahon *Papin rouvan* intertekstuaalisuutta selvittäessään hypotekstin ja hypertekstuaalisuuden käsitteet. Hän pohjaa määritelmänsä Gerard Génetten teoriaan. Génetten hypertekstuaalisuudessa on kyse transformaatio-suhteista kahden tekstin välillä. Siinä tarkasteltava teksti, hyperteksti, nähdään muunnoksena eli transformaatina jostakin edeltävästä tekstistä eli hypotekstistä. Hyperteksti ei kommentoi hypotekstiään mutta rakentuu sen varaan. Hypertekstuaalisuudessa käsitellään siis yksittäisten tekstien keskinäisiä polveutumissuhteita, mutta tarkastelutapa poikkeaa kuitenkin perinteisestä vaikutus- ja lähdetutkimuksesta. (Lyytikäinen 2006: 155.)

Papin rouva on puhtaasti hypertekstuaalinen siksi, että se on jatkoa *Papin tyttärelle*, jonka päähenkilöiden elämäntarina jatkuu kuuden tarinavuoden yliloikkauksen jälkeen. Tässä jatkosuhteessa on kuitenkin oleellista huomata se kerrontatavan muutos, joka näiden tekstien rinnastaminen tuo esiin. *Papin rouvan* sielullinen kuvaus on keskeisempää ja tekniikaltaan kehittyneempää, impressionismia, jota Aho ei vielä *Papin tytärtä* kirjoittaessaan tuntenut. *Papin tyttäressä* puolestaan keskeisenä teemana ollut kysymys naisten kasvatuksesta ja asemasta ei näy enää niin ohjelmallisena *Papin rouvassa*. Vaikka *Papin rouvaa* usein nimitetäänkin jatko-osaksi *Papin tyttärelle*, se on kuitenkin itsenäinen teksti, joka on rakennettu sisällyttämällä sen puitteisiin kaikki tarpeellinen tieto henkilöiden aiemmasta elämästä. *Papin rouva* tuo jatkoa *Papin tyttären* tapahtumiin, mutta ei ole sen jatko-osa. Molemmat teokset ovat syntyneet alun perin yhtenäisestä teosideasta, jonka työnimenä oli ”Papin rouva”. Monet *Papin rouvan* motiivit ja myös sen hypo- ja muut intertekstit saavat lisävalaistusta, kun niitä etsitään *Papin tyttärestä*. (Lyytikäinen 2006:170.)

Lyytikäinen pitää kuitenkin *Papin rouvan* mielenkiintoisimpana hypertekstuaalisuuteen liittyvänä kysymyksenä sen suhdetta Flaubertin *Rouva Bovaryyn*. *Papin rouva* voidaankin nähdä tämän romaanin kansallisena muunnoksena. Tekstin asetelmat ja viittaukset osoittavat suhteen olemassaolon ja yhdistävien piirteiden kautta tuodaan esiin myös eroihin liittyvä sanoma. (Lyytikäinen 2006:170.)

Mitä yhtäläisyyksiä romaaneista siis löytyy? Ensimmäinen yhdistävä tekijä löytyy jo romaanin nimessä: *Madame Bovary* ja *Papin rouva* tuovat romaanin päähenkilöt samalla tavoin keskeisesti esille. Myös *Papin rouvan* henkilöasetelma vastaa olennaisilta osin Flaubertin asetelmaa.

Molemmissa on tyhmä, kömpelö aviomies, joka on luotu petettäväksi ja tyytymätön, älykäs ja haaveellinen aviovaimo-päähenkilö, joka ei rakasta miestänsä eikä vielä laskelmoiva rakastajatyyppejä, jonka kautta onntto avioliitto joutuu käymisvaiheeseen. Ahon henkilöhahmojen erot suhteessa Flaubertin henkilöhahmoihin korostuvat, näyttävät tekstin merkityksiä ja selittävät sen painotuksia. Varsinkin Elli hahmottuu monessa suhteessa Emma Bovaryn vastakohtaksi, vaikka perustyyppi lienee yhteinen. (Lyytikäinen 2006:171–172.)

Ellin ja Olavin keskusteluissa luodaan intertekstuaalisia kytkeitä ranskalaiseen romaaniin Olavin Pariisiin matkaan liittyvien mainintojen kautta. Tekstissä puhutaan ranskalaisen uuden romaanin lisäksi myös ”venäläisistä” ja ”norjalaisista” ja esimerkiksi *Anna Kareninasta*, jossa on osittain vastaavanlaiset asetelmat kuin *Papin rouvassa*. *Papin tyttäressä* Ellin elämänkohtalon ratkaisuvaihe esitetään Runebergin *Hannan* taustaa vasten ja myös *Papin rouvassa* tämä yhteys näkyy. Ellin ihanteellisuus kumpuaa Runebergin ihanteellisesta käsityksestä ensirakkaudesta ja platonisen rakkauden ihanteesta. (Lyytikäinen 2006:172–173.)

Papin rouvan asetelma on siis kahden kirjallisen maailmankuvan välinen. Ellin hahmo kuuluu romanttiseen maailmaan ja Olavi on puolestaan romanttisen sankarin negatiivi. Kahden sielunelämän vastakkainasettelu hahmottuu ”ranskalaisuuden” ja ”suomalaisuuden” väliseksi: Olavi edustaa modernia ihmistä ja ihmistyyppiä, kun taas Ellin aitous ja viattomuus suomalaista luonnonläheisyyttä ja ihmistä, jota moderni sivilisaatio ei ole vielä turmellut. Itseään tarkkaileva ja reflektoiva Olavi on epäilevä vuosisadanlopun ihminen, jonka ”hienotunteisuus” näyttäytyy tunnevihteiden erittelyn hienoutena. Ellissä on puolestaan nähtävillä aitoa tunteiden hienoutta, joka motivoidaan viittaamalla vanhempaan kansalliseen kirjallisuuteen. ”Elli on yhtäaikaan Runebergin Hanna ja *Kalevalan* Aino modernin eurooppalaisuuden uhkaamana.” (Lyytikäinen 2011:173–174.)

3 PAPIN TYTÄR

Papin tytär tutkii päähenkilönsä Ellin luonteen kehitystä miljöön, tietämyyppisen kasvatusympäristön kautta. Sen taustalla ovat ajan naiskasvatuksesta käydyt keskustelut ja aikalaiskirjoitukset, joihin Ahokin haluaa osallistua. Niemi otaksuu, että kirjailija Ahon feminiiniset piirteet ovat houkuttelleet häntä kokeilemaan naispäähenkilön kuvausta, mikä myöhemmissäkin naiskuvauksissa onnistuneesti ilmenee. Hänen mukaansa Ahoa voisi kutsua jopa kirjalliseksi neutriksi, koska hänestä itsestään löytyvät ainekset *Papin tyttäressä* niin Elliin kuin Olaviinkin. Tarkka havainnoija ahmi vaikutteita kaikilla aisteillaan ja eli kulloisenkin ympäristönsä elämää koko olemuksellaan ja sitten tyhjensi itsensä teoksiinsa. (Niemi 1985: 63–64.)³ Olivatpa Ahon motiivit kirjoittaa Ellin tarina mitkä tahansa, *Papin tyttären* ilmestyminen vuonna 1885 osallistui omalta osaltaan aktiivisesti tyttöjen kasvatuksesta ja naisen asemasta käytävään keskusteluun. Naisen asema 1800-luvulla oli naisliikkeen ansiosta muutostilassa ja naiset etsivät itseään ja oikeuksiaan. *Papin tytär* ei tuonut ratkaisua eikä osoittanut oikeaa tietä, kuinka tytön kasvatuksessa kannattaisi toimia, mutta Ellin tarina toi kirjallisuuteen ensimmäisen viriävän tuulenpuuskan ennen varsinaisia myrskyvaroituksia: romaanin murros oli alkamassa.

3.1 Periaatteet pappilasta

Papin tyttären miljöönä on pohjoissavolainen pappila 1800-luvun puolen välin paikkeilla. Kirjailija Aholle pappila oli kasvuympäristön kuvauksessa luonteva paikka, sillä olihan hän itse kasvanut pappilassa ja saanut läheisesti seurata myös omien sisartensa kasvatusta pappilan tyttärenä. Juhani Ahon sanotaan *Papin tytärtä* kirjoittaessaan nuoren Ellin henkilöahmoa varten tarkkailleen tiiviisti toisella kymmenellä olevaa Elli-sisartaan (Niemi 1985:63).

Säätyläistyttöjen kasvatuksessa oli 1800-luvulla olennaista uskonnollisuus, mikä tietenkin pappilassa on jo kasvatusympäristön ja isän ammatin vuoksi luonnollista. Luterilaiseen traditioon perehdyttäminen oli pääasiassa äidin tehtävä, mutta viime kädessä kutsumuksen ja uskonnollisuuteen kuuluvan vastuullisuuden opettaminen oli isän vastuulla. Kasvatus oli myös selkeästi sukupuolenmukaista eli tytöt pidettiin pienestä pitäen äidin helmoissa kodin seinien

³ Antti J. Aho korostaa isästään kertovassa elämäkerrassa, kuinka *Papin tytär* on saanut paljon aineksia ja esimerkkejä Juhani Ahon omasta perheestä, kouluajoista ja naisystävistä. Hänen mukaansa juuri sen takia *Papin tyttären* Ellin kuvaus on muodostunut niin ehjäksi kokonaisuudeksi, nuoren tytön kehityksen, kasvun, kypsymisen ja luonteen kuvaukseksi. (Aho 1951:223.)

sisällä, naisten maailmassa. Pojat sen sijaan saivat vapaammin juosta ulkona leikkimässä omia leikkejään. Tyttöjen sosiaalistamisessa oli olennaista kuuliaisuuteen ja toisten palvelemiseen kasvattaminen. Kasvatuksessa oli tärkeää myös keskeisten säätyaseman mukaisten taitojen opettaminen: säätyläistyttöjen tuli osata soittaa pianoa, laulaa ja tanssia sekä hallita seurustelutaitoja, joita harjoiteltiin vierailujen avulla. (Lappalainen 2000:151–152.) Elli ei papin tyttärenä kuitenkaan saanut tanssia ja musiikillisia taitoja kotonaan harjoittaa, koska äiti varsinkin vanhemmalla iällään suuntautui pietismiin ja piti tanssia ja kevyemmän musiikin harrastusta syntinä, Seuraelämä ei pappilassa muutenkaan ollut kovin vilkasta.⁴

Ellin kasvatusta käsitellään *Papin tyttäressä* enimmäkseen äidin näkökulmasta, äidin mielteiden kautta. Isä kasvattajana jää selvästi etäisemmäksi. Äidin epävarmuus ja isän autoritäärisuus kasvatustilanteissa tulevat esille kasvatustilanteissa, joita Ellin ympärillä käydään. Äiti pohtii ja mieltii Elliä kokonaisuutena, ihmisenä, kun taas isä huomaa Ellin oikeastaan vain silloin, kun tämä käyttäytyy huonosti tai ei tottele määräyksiä.

Jo heti *Papin tyttären* alussa esitellään ensimmäinen ristiriitatilanne, jossa pieni Elli uhmaa avoimesti äidin tahtoa, ja äiti joutuu pohtimaan, miten saisi Ellin käyttäytymään toivomallaan tavalla. Ellillä on suuri viehtymys korkeisiin paikkoihin ja halu kiivetä on niin voimakas, että Elli äidin kiellosta huolimatta etsiytyy milloin kellarin katolle, milloin korkeaan pihakoivuun. Äiti uhkaa Elliä vitsallakin, mutta jokin Ellin silmissä saa hänet pyörtämään aikeensa.

Äiti kielsi, mutta ei vitsaakaan antanut. Olisihan pitänyt, mutta ei hän ainakaan tällä kertaa voinut. Jo ajoissa olisi äidin mielestä pitänyt semmoista estää... Kuinka kummasti silmät hänen päässään paloivat, kun hän pyysi. Ensin tikapuille ja katolle ja nyt puuhun. Äiti muisti jotain omilta lapsuutensa ajoilta, ja häntä rupesi todenteolla huolettamaan tuo tyttö. Eikä hän tiennyt, kieltäisikö yhä vai □. (PT:15)

Äiti heltyy ja lupaa Ellin kiipeillä puissa ja nauttia korkeista näköaloista, mutta samalla hän tuntee neuvottomuutta siitä, mitä tytölle pitäisi tehdä. Äiti näkee Ellissä itsensä ja omat lapsuudenaikaiset toiveensa ja haaveensa, jotka aikanaan ankaralla kurilla hänestä karsittiin. Epävarmuus siitä,

⁴ Juhani Aho kuvailee vuonna 1881 kirjeessään Elisabet Järnefeltille mm. Lydia-sisartaan ja kirjeestä löytyy säälinsekaista harmia siitä, kun tytöt eivät saaneet toteuttaa taipumuksiaan poikien lailla. Hän kirjoittaa: ” --- Kun on niin paljo poikia, jää tavallisesti tyttöjen kasvatus syrjään. Kyllä se on sääli, sisarellani on hyvä pää ja suuri halu lukemiseen. --- Hänen käsityksensä maailmasta on viaton ja puhdas ja vaikka hän on ulkonaisesti elänyt suljetuissa raameissa, luulen minä, että hän on kaikista ennakkoluuloista vapaa. --- hän karttaa kaikkia suurempia seuroja. Se tietysti ei juuri tee mitään, mutta kyllä minä luulen, että hän sitä tulee kaipaamaan, kun tulee vanhemmaksi ja jää yksin maailmaan. Sitä minä myöskin pelkään, että hänen syvä ja haaveksivainen luontonsa saattaa hänet kärsimään, jos hän esimerkiksi sattuisi rakastumaan onnettomasti ja ajattelemattomasti, joka se taas on luultavaa, koska hän ei likemmin tunne muita kuin omat veljensä. --- ” (Juhani Ahon kirjeitä). Elämäkokemuksista ja maailmaan tutustumisesta olisi siis Ahonkin mielestä tytöille hyötyä, mutta ajan tapoja vastaan hän ei kuitenkaan miehenä sen kummemmin kapinoini.

millaiseksi Ellin elämä muodostuu, jos hän saa tahtoaan lapsuudesta asti vapaasti toteuttaa, ajaa hänet kääntymään isän puoleen. Isän keinot ovatkin tehokkaat. Kun isä huomaa, etteivät tavanomaiset torumiset hameiden repimisistä näytä tepsivän Elliin, hän alkaa pilkata Elliä lapselliseksi ja epäilee kaikkien vieraidenkin Ellin touhuja nauravan. Tämä kerronnallinen kuvio, jossa Ellin huikea ilo ja elämänriemu katkeavat äkisti, toistuu teoksessa monta kertaa. Elli häpeää ja sulkeutuu kuoreensa.

Isomaa (2011) pitää Ellin halua kiivetä katsomaan maailmaa Ellin henkilökuvauksen ja koko kehitystarinan kannalta teoksen keskeisenä motiivina. Hän löytää siitä yhtymäkohtia Topeliuksen *Maamme*-kirjaan ja Järnefeltin *Isänmaa*-romaniin, joissa esiintyy sama korkealle kiipeämisen motiivi. *Maamme*-kirjassa pojan kiipeämiseen suhtaudutaan myönteisesti: äiti opastaa poikaansa hahmottamaan kodin ulkopuolisia oloja tulkitsemalla ne hänelle isänmaan ja rakkauden kohteena. *Isänmaassa* Heikin kiipeily katolle ja korkealle kivelle katsomaan modernin maailman ilmentymää, saharuukkia, näytetään myös myönteisenä yhteiskunnallistumiskehityksen ensimmäisenä askeleena. Ellin ja kiipeilevien poikien kohtelu on erilaista, mikä kuvastaa 1800-luvun sukupuolikäsityksiä. (Isomaa 2011: 29–32.)

Ellin isän ja äidin kasvatusajatukset poikkeavat toisistaan suuresti. Äiti on epävarma siitä, miten hänen pitäisi Elliä kasvattaa. Toisaalta hän haluaisi noudattaa perinteitä ja kasvattaa Elliä siten, kuin häntä itseäänkin on kasvatettu ja pohtii: ”--- Mutta ehkä olisi kuitenkin parempi tukahduttaa semmoinen jo alussa, niin kuin hänelle itselleenkin oli tehty” (PT:20). Äiti ei ole lapsuudessa saanut toteuttaa itseään vapaasti, koska kaikki vapaa ja iloinen on herkästi leimattu sopimattomaksi ja jopa synniksi. Hän ei ole milloinkaan saanut olla niin kuin olisi halunnut ja äiti pohtiikin, olisiko hänen elämänsä ollut erilaista, jos hän olisi saanut enemmän omaa mieltään noudattaa. Välillä äiti on kuitenkin sitä mieltä, että isän tunteettomampi tapa on oikea keino suhtautua Ellin sopimattomaan käytökseen ja ankaruus ja kuri olisivat Ellille vain hyväksi. Hän jopa kadehtii isää, joka voi selkeästi ja tunteettomasti noudattaa kasvatuseriaatteitaan, koska hänen ei ole tarvinnut kokea lapsuudessaan samanlaista alistumista.

Isä näkee Ellin huonossa käytöksessä äidin puutteellisen kasvatustyön tuloksen. Hän ei ole juuri aiemmin tullut edes panneeksi merkille, millainen tyttö Elli on, mutta kun äiti pyytää häneltä apua Ellin kasvatuksessa, tulee tuomio nopeasti: ” Niin, olen minäkin sitä jo huomannut ja kummastellut, miksi sinä et kiellä... niin, ei se sovi, ja tietysti repii hameensa ja muut vaatteensa ... sinun täytyy kerrassaan kieltää hänet siitä... (PT: 16).

Ruokapöytäkohtaukset ovat *Papin tyttäressä* tyypillisiä arkeen liittyviä kronotooppeja. Ruokailutilanteissa vanhemmat havainnoivat lastensa käytöstä, testaavat heidän ajatuksiaan ja kehitystasoaan ja ennen kaikkea harjoittavat sopivia käytöstapoja. Jo pääsy ruokapöytään yhdessä vanhempien ja varttuneempien perheenjäsenten kanssa edellyttää tiettyä kypsyystasoa. Ruokapöytätilanteet ovat miltei kaikissa yhteiskuntaluokissa kaikkina aikoina olleet säännöllisiä sosiaalisia kohtaamispaikkoja, joissa voi havaita ajasta riippumatta samoja elementtejä.

Elli ja hänen vanhempansa kohtaavat toisensa oikeastaan vain ruokapöytätilanteissa. Isä ei havaitse Ellin käyttäytymisen muuttumista sulkeutuneeksi. Hän ottaa vieraiden aikana usein puheeksi Ellin puussa kiipeilemiset ja pilkkaa avoimesti hänen lintuleikkejään. Ensimmäinen avoin uhma Elliltä isää kohtaan tulee juuri tämän kaltaisen pilkanteon jälkeen. Hän ei tarjoa kohteliaasti isälle ruokapöydässä leipäkorja, vaikka äiti pyytää ja isä tuntee itsensä nöyryytetyksi vieraiden aikana. Ilmapiiri muuttuu vaivautuneeksi ja vieraiden lähdettyä isä ottaakin asian heti puheeksi:

--- Ja äidin täytyy pitää huolta siitä, ettei hänen lapsensa osoita röyhkeyttä isälleen! Semmoinen letukka... Ja on kumma, ettei äiti osaa lapsiaan se paremmin... Minun täytyy ottaa hänet huostaani... hänen kasvatuksensa on laiminlyöty – (PT:20).

Äiti pohtii Ellin kasvatusta omien kasvatuskokemustensa valossa: miten hänen äitinsä on häntä vastaavanlaisissa tilanteissa kasvattanut. Hän huomaa toistavansa oman äitinsä sanoja toruessaan Elliä huonosta käytöksestä ja tuntee, miten epävarmasti esitetyllä kasvatuspuheella ei ole Elliin mitään vaikutusta niin kuin ei ollut aikoinaan häneenkään. Hänet pantiin tottelemaan ruumiillisen kurituksen voimalla, mutta Elliä hän ei halua vitsalla kasvattaa. Äiti toivoo, että jospa ajan kuluessa Elli oppisi käyttäytymään niin kuin kuului.

Isä on jonkin aikaa kiinnostunut Ellin kasvatuksesta ja testaa Ellin nöyryytymistä päivittäin leipäkorin avulla, mutta unohtaa pian koko asian. Elli kuitenkin muuttuu. Iloisuus ja leikkimielisyys katoavat ja hänestä tulee entistä totisempi ja sulkeutuneempi. Vain salaa hän saattaa nauraa ja iloita. Äitiä Ellissä tapahtunut muutos huolestuttaa. Hän pohtii jatkuvasti Ellin tilannetta ja omaa rooliaan Ellin kasvattajana. Onko liika lempeys ja ruumiillisen kurituksen välttäminen sittenkään hyväksi Ellille?

Äiti hiipi pois, ja pihaan noustessa tuli hänelle vesi silmiin. Hän olisi voinut suudella lastaan nyt ja puristaa rintaansa vasten niin kuin ennen hyvin pienenä... Mutta ehkä se on sitä turhaa heikkoutta taas? ... ja ehkä hän on semmoinen kummallinen ihminen? Ja onkohan oikein, että hän tuota lastaan niin liiksi rakastaa?::: (PT:23).

Neuvottomuuden tunteiden aikana äidin mieleen tulee ajatus koulunkäynnistä. Olisiko Elli pantava kouluun? Tyttöjen koulunkäynti on vielä harvinaista ja äiti tietää jo etukäteen, että isä vastustaa Ellin kouluunmenoa. ”Ellikö kouluun? --- Oppii kai hän lukemaan ja kirjoittamaan sen, minkä

naiset tarvitsevat, joiden ei tarvitse osata oikeinkirjoitustakaan aivan...” (PT:25). Isän mielipide ei muutu ja asia jää.

Isän ajatukset muuttuvat koulumyönteisimmiksi kuitenkin varsin pian, kun pappilaan tulee vierailulle entinen opiskelutoveri perheineen. Taas perheen ja herrasväen yhteinen ruokapäytäkohtaus tuo yhteen erilaiset ihmiset erilaisine ajatuksineen. Herrasväen Tyyra-tyttären kohteliaat käytöstavat herättävät isän huomion, varsinkin kun Elli ei osaa isän mielestä käyttäytyä niin kuin olisi soveliasta. Leipäkori toimii eräänlaisena motiivina ja vastakohta-asettelun välineenä: Tyyra ojentelee leipäkoria herkeämättä ja osoittaa näin isän mielestä kohteliaasta ja sivistynyttä käytöstä, joka Elliltä puuttuu. Keskusteluissa sivutaankin pian tyttöjen koulutusta, jonka tarpeellisuutta isä on ennen väheksynyt. Opiskelutoverilla on tyttöjen koulutuksesta selkeät ja varmat mielipiteet, joita pappilassa nyt kuunnellaan tarkasti:

– Kalliiksihan se tulee, sanoi herra, mutta meidän mielestämme on vanhemman velvollisuus antaa lapselle kasvatus semmoinen, joka, niin kuin sanottu, vastaa sen ajan vaatimuksia, jossa eletään, ehkäpä vielä parempikin. Ja ainakin on se välttämätöntä tytöille, jonka vaikutusala ja elämän toimi on avioliitto, johon hän kaikki rakentaa.

--- vaimo, joka on saanut hyvän sivistyksen, paljoka paremmin voi tehdä miehensä ja perheensä onnelliseksi --- (PT:30).

Ja vieraiden lähdettyä on päätös isän mielessä kypsynyt: kouluun on Ellin lähdettävä oppimaan ihmisten tapoja. Äitiä ei herrasväen tyttären kasvatus miellyttä, mutta isän mielestä Tyyran kasvatus on onnistunut erinomaisesti. Ellin kouluun meneminen oli alun perin äidin ajatus, mutta loppujen lopuksi isä piti kuitenkin ajatusta omanaan. Opiskelutoverinsa kannustuksesta isä teki päätöksen Ellin laittamisesta oman kaupungin ruotsalaiseen tyttökouluun, joka ei tosin ollut ihan yhtä hyvä kuin pääkaupunkiseudun saksalainen tyttökoulu, mutta johon maalaiskylän papilla oli kuitenkin varaa.

Vuoden 1885 ensipainoksessa Ellin vanhemmat käyvät keskustelua ruotsalaisen ja suomalaisen tyttökoulun paremmuudesta. Äiti on suomalaisen koulun puolella, mutta isä on opiskelutoverinsa neuvon mukaan sitä mieltä, että ruotsalainen koulu on parempi, koska hänen mielestään ei tyttöjen opetuksessa ole tärkeää, kuinka paljon luetaan, vaan se miten hienossa muodossa opetus annetaan. Herrasväen ja talopoikien tyttöjen pitäisi muutenkin käydä eri koulua. (Aho 2000:27). Myöhemmistä painoksista tämä ”koulutuspoliittinen” keskustelu koulujen paremmuudesta on poistettu.

Ellin isän ja hänen opiskelutoverinsa välinen keskustelu sivuaa Suomessa tuolloin käytyä vilkasta keskustelua tyttöjen koulunkäynnin merkityksestä. Kasvatuksen vaikutus nousi 1880-luvulla laajan mielenkiinnon kohteeksi, kun Suomeen levisivät englantilaisten yhteiskuntafilosofien, esimerkiksi John Stuartin ja Herbert Spencerin, ajatukset ja teoriat naisen asemasta ja kasvatuksesta. Varsinkin kirjailijapiireissä aihe herätti runsasta mielenkiintoa. Minna Canth otti aiheeseen kantaa kirjoittamalla lehtiin naiskysymyksestä ja käsittelemällä aihepiiriä kaunokirjallisissa teoksissaan. Canth tarkastelee esimerkiksi *Hannassa* ironisella tavalla sitä, millainen kasvatusta ja koulutus on tytöille sopivaa ja hyödyllistä. Hannan ja Ellin isä ovat kasvatuksessa samoilla linjoilla: naisen elämän sisällöksi riittää avioliitto. (Rossi 2009:239–241.)

Kai Häggman on tutkimuksessaan *Perheen vuosisata* (1994) tarkastellut 1800-luvun säätyläisperhettä sekä ideologisen rakennelmana että arjen kokemuksena. Hän tuo tutkimuksessaan esille, miten tuona aikana lapsia kasvatettiin ja miten esimerkiksi tyttöjen ja poikien kasvatusta erosi toisistaan. Yhteinen ja kaikkein tärkein kasvatuseriaate oli kuuliaisuus vanhempia kohtaan. Se oli oikeastaan väline, jonka avulla kaikki muut kasvatustavoitteet saavutettiin. Lasten luonteenkasvatuksessa painotettiin rehellisyyttä, ahkeruutta ja itsehillintää. (Häggman 1994:112.) Ellissä varhain ilmennyt luontainen välittömyys ja innostuneisuus näköaloihin ja korkeisiin paikkoihin soti siis ankarasti ajan ihanteita vastaan. Tunteiden riehakas näyttäminen oli paheksuttavaa ja etenkin tytöille täysin sopimatonta. Vaikka vanhemmat eivät ole täysin samaa mieltä Ellin kasvatuksesta, kumpikin haluaisi Ellin käyttäytyvän hillitymmin. Äidin ajatuksissa on ensisijaisesti koulun tarjoama opillinen sivistys, joka tarjoaisi levottomalle tytölle muuta ajateltavaa ja näin luonnollisesti hillitsisi Ellin kuohahteluja. Isä sen sijaan pitää ulkoisten käytöstopojen oppimista oleellisimpana ja hyödyllisimpänä seikkana.

Naisliikkeen vaikutuksesta 1800-luvun kuluessa Suomessakin siirryttiin ranskalaisperäisestä pensionaatti-ihanteesta julkisen tyttökoulun ihanteeseen, joka painotti kodin kutsumusta tyttöjen kasvatuksen keskeisenä päämääränä. Tyttöjen salonkikasvatusta ihanteita kyseenalaistettiin vaikutusvaltaisissa piireissä jo ennen 1850-lukua. Lehdissä arvosteltiin, kuinka terveistä ja hyveellisistä tytöistä tehtiin kaupunkien pensiooneissa teennäisiä, järjettömiä marionetteja ranskan fraaseineen ja harjoiteltuine eleineen ja ilmeineen. Arkkipiispa Jakob Tengeström korosti naisen erityistä merkitystä yhteiskunnalle ja ajan hengelle. Hän arvosteli säätyläisnaisten pinnallista ja raadollista näennäissivistystä, mutta ei toisaalta ollut tyytyväinen naisille annettuun kristinopin opetukseenkaan. Hänen mukaansa uskonnollisen kasvatusta oli oltava ennen muuta järkevää ja käytännönläheistä siveysoppia. (Häggman 1994:148–150.)

Vaikka Elli itse iloitsee koulunpääsystä, äidin huoli ei hellitä. Äidin epävarmuus nousee jälleen esille, kun hän pohtii, miten Elli tulee koulussa menestymään. Äiti pohtii, onko koulu sellainen, miksi Elli sen kuvittelee ja miten hän mahdollisesti kokee pettymyksen, jos todellisuus onkin erilainen.

--- Ja siellä se nyt kukistuminen alkaa, ajatteli hän. Mutta sitten taas hän ei tiennyt, kumminko kuitenkin olisi parempi, aikaisinko vai myöhään. ja sehän se olikin se hänen ainainen epäilynsä, joka aina tuli.

Mutta lopuksi hän ajatteli, että olkoon, eläköön ja kasvakoon, tottahan käy niin kuin käy! Minkä maailmanranta kuolettaa, sen kai se kuolettaa... ja totta kai on kunkin otettava, mikä annetaan.

Ja minkäpä hän nyt taisikaan? vähät kai hänen kasvatuksena enää vaikuttaisi siihen, joka oli muiden käsissä. Ja jospa muut sen ymmärtävät paremmin, jotka uskaltavat ottaa toisenkin lapset haltuunsa... tottapa he ovat silloin varmat. (PT:35–36.)

Epävarma kasvattajuus purkautuu toivottomina mietteinä, joissa on nähtävissä jo luovuttamista. Äiti on toisaalta huojentunut, että Ellin kasvatusasioissa on päästy johonkin ratkaisuun ja vastuu kasvattamisesta siirtyy muille, mutta toisaalta hän suree jo etukäteen maailman kovuutta, jonka Elli joutuu kohtaamaan. Hän antautuu miettimään, millaista hänen elämänsä olisi, jos häntä olisi lapsena kasvatettu eri tavalla. Loppujen lopuksi äiti ei uskalla edes ajatuksissaan kritisoida saamaansa kasvatusta.

Yht'äkkiä rupesi huono omatunto vaivaamaan. Väärinhän on nurkua ja olla tyytymätön, vaikka vain vähänkin olisi. Ja eikö Hän tiedä kullekin parhaiten asettaa, joka on kaikki asettanut? Itsessähän saattaa suurin vika ollakin! ...Mitä sitä onkaan välistä ajatuksissaan syntiä tehnyt! ... Ja yhtä suuria ne ovat ajatellut kuin tehdytkin synnit! .. (PT: 38.)

Syy miksi Ellin äiti oli kasvattajana nykyisen mittapuun mukaan arvioituna epäjohdonmukainen ja häilyvä, saattaa löytyä yleensä naisen asemasta perheessä. Nainen oli 1800-luvun ensisijaisesti perheessä miehensä puoliso ja perheen emäntä ja vasta sitten äiti. Alamainen vaimo tai ahkera, siveellinen emäntä olivat kirkolliselle ja maalliselle esivallalle tärkeämpiä ihanteita kuin rakastava äiti. Ristiriitatilanteissa naisen tuli aina asettaa miehen toiveet etusijalle eikä seurata lapsiaan. Vaikka Ellin äiti ei hyväksynyt sitä, miten hänen miehensä teki Ellistä pilkkaa ja nolasi tämän vieraiden kuullen, ei hän voinut muutakaan. Hän ei voinut arvostella perheen päätä, koska kirkon näkökulmastakin mies oli Jumalan kuva ja tässä ominaisuudessa niin maallisen kuin hengellisen esivallan edustaja perheessä. (Häggman 1994:138–139.)

Rossi (2009) korostaa Ellin äidin hahmoa Ellin kohtalon personifikaationa. Elliä on lapsesta saakka sanottu äitinsä kuvaksi ja äiti itsekin tunnistaa Ellissä omia luonteenpiirteitään. Ellin paremman elämän kaipuu perustellaan teoksessa äidin puolelta tulevana sosiaalisena ”perimänä”. Äidin pessimistisyys ilmenee jo varhain, kun Elli on täynnä optimismia menossa kouluun ja haaveilemaansa maailmaan. (Rossi 2009:198.) Äiti ei osaa rohkaista Elliä tarpeeksi ja luulee parhaiten suojelevansa häntä valmistelemalla häntä tuleviin pettymyksiin.

Vanhempien yhteinen ja tärkein velvollisuus lapsiaan kohtaan oli kasvattaa näitä kurissa ja herran nuhteessa. Tähän kytkeytyy läheisesti ajatus perisyynnistä, jonka mukaan maailmaan syntyessään jokainen ihminen oli jo valmiiksi turmeltunut. Kuten jo aiemmin todettiin, lastenkasvatuksen ensimmäinen pyrkimys oli kuuliaisuus ja kunnioitus vanhempia kohtaan ja suurin este tämän tavoitteen tiellä oli lapsen oma tahto. Kasvatus kurissa ja herran nuhteessa tarkoitti siis juuri lapsen oman luonnon voittamista. Lapsen omaan ymmärrykseen oli turha vedota. Parhaat tulokset omavaltaisuuden ja tottelemattomuuden hävittämisessä saatiin ruumiillisen kurituksen avulla. Mitä nuorempi lapsi oli sitä parempia tuloksia piiskaamisella saavutettiin. Lapsen lyöminen voi tuntua ikävältä, mutta hyvän päämäärän vuoksi kaikki keinot olivat sallittuja. Jos vanhemmat näin pelastivat lapsensa sielun, oli tämä siitä heille ikuisesti kiitollisuudenvelassa. (Hägman 1994:142–143.) Ellin vanhemmat eivät kumpikaan pidä ruumiillista kuritusta tarpeellisena kasvatukseen, vaikka pieni uhka piiskan saamisesta oli olemassa. ”Äiti kielsi, mutta ei vitsaakaan antanut. Olisikohan pitänyt, mutta ei hän ainakaan tällä kertaa voinut. Jo ajoissa oli äidin mielestä pitänyt semmoista estää...” (PT:15.)

Ennen *Papin tyttären* kirjoittamisajankohtaa vuonna 1861 oli myös Snellman osallistunut kasvatustalusteluun pedagogiikkaa koskevilla luennoillaan. Snellman kirjoitti kasvatusta käsittelevät luentonsa, koska hän oli joutunut kiistaan koululaitoksen tehtävistä Uno Cygnaeuksen kanssa. Kiistoilla sinänsä ei ollut sen suurempaa merkitystä, mutta merkittävänä pidetään Snellmanin siinä yhteydessä esittämiä ajatuksia perheen ja hyvän tavan merkityksestä yhteiskunnassa. Cygnaeuksen mielestä kasvatuksen tehtävä oli lapsen synnynnäisten kykyjen ja taipumusten vaaliminen. Snellman puolestaan korosti kasvatuksessa vapauden merkitystä: ihminen on, miksi hän tekee itsensä, mutta toisaalta ihmisen ei pidä tahtoa olla muuta kuin mitä hänen tulee olla. Omaksuttu päämäärä liittyy tiedon ja tahdon järjellisyteen ja vapauteen, joka on kasvatuksen lopullinen tavoite. Jotta ihminen pystyisi kasvattamaan itseään, hänen tulee antaa vallitsevan tradition vaikuttaa tietoon ja tahtoon. Snellmanin mukaan kasvatustalustelu on prosessi, jonka myötä ihminen tulee osalliseksi tiedosta ja tahdosta traditiona. ”Snellmanilainen kasvatustalustelu on kasvatustalustelutraditiona”. (Karkama 1989:214–215.)

Valtio-oppia käsittelevillä luennoillaan (1862–1863) Snellman tuo esille kuitenkin aika ahtaan käsityksensä naisen asemasta. Naisen rooli perheessä on hänen mielestään myönteinen ja säilyttävä. Nainen toimii yhteiskunnassa miehen taltuttajana ja huoltajana ja takaa näin koko yhteiskuntajärjestyksen pysyvyyden. Mies edustaa perheessä sitä vastoin uudistavaa voimaa, sillä hän on altis teorioiden ja yhteiskunnallisten tapojen vaikutuksille. Snellman ottaa luennoissaan jyrkän kielteisen kannan myös naisemansipaatioon. (Karkama 1989:218.) Snellmanin hahmottelemat roolit voi nähdä Ellin vanhempienkin kohdalla: isä innostuu nopeasti uusista asioista ja aatteista, mutta äiti käyttäytyy roolinsa mukaisesti hillitysti ja perustelee omia ratkaisuja mielellään entisiin, koettuihin käytäntöihin nojaten. Kouluunmeno oli tosin ensin hänen ajatuksensa, mutta loppujen lopuksi isä tavallaan omi sen omaksi oivallukseksi.

3.2 Kouluun kasvatettavaksi

Ellin kouluvuosien aikana äidin kasvattamispyrkimykset jäivät taka-alalle ja nyt Ellin kasvuun ja kehitykseen vaikuttavat eniten uudet kokemukset, joita Elli joutuu kohtaamaan. Koulussa opettajat kasvattavat Elliä sopeutumaan kouluun, mutta näihin kasvatuskäytäntöihin Ellin on helpompi tottua, koska aikuiset ovat häntä toki ennenkin ohjeistaneet. Ellin kasvoi lapsuutensa vailla ikäisiään tovereita, joten uudet sosiaaliset tilanteet samanikäisten kanssa vaativat häneltä suurempaa sopeutumista. Nyt Elli oppii itsestään eniten suhteessa toisiin, varsinkin ikäisiinsä.

Aluksi Elli odottaa innokkaasti kouluun menoa, mutta kaupunki ja koulu paikkana tuottavat hänelle ankaran pettymyksen. Kaupunki ei sijaitsekaan korkealla mäellä, niin kuin Elli on mielikuvituksessaan ajatellut, ja koti-ikävä jäytää alussa Ellin mieltä. Pikku hiljaa Elli kuitenkin tottuu koulun arkeen ja alkaa tarkkailla ympäristöään. Ellin elämä on nyt tarkoin rajattua ja ensimmäiset viikot kaupungissa Elli opettelee uusia sääntöjä ja koettaa sopeutua. Kun Elli kirjoittaa äidilleen kaikista uusista oudoista asioista, hän luulee jakavansa äidin kanssa omat ihmetyksen aiheensa ja olettaa äidinkin huvittuvan kaupunkilaisten merkillisistä tavoista.

Mutta äidiltä rupesi tulemaan niin kummallisia kirjeitä. Ei ollenkaan näkynyt, että se äidistä olisi ollut hassua, minkä Elli oli luullut olevan ja sitten hän käski Ellin olemaan opettajilleen kuuliainen --- Ja jos oli ikävä, niin sen sai parhaiten karkoitetuksi sillä lailla, että luki Jumalan sanaa, ja hyvä oli siihen tottua jo pienuudesta pitäen. Piti rukoilla Jumalalta apua myöskin läksyjen oppimiseen, niin kyllä ne sitten osasi... (PT:47.)

Kun Elli ei saa äidiltä vastakaikua ajatuksilleen, hän lakkaa niistä kokonaan kirjoittamasta. Elli ei voi jakaa vapaasti ajatuksiaan kenenkään kanssa, vaan taas häntä kehoitetaan toimimaan toisin. Elli joutuu tukahduttamaan tunteensa kuten aina ennenkin.

Koulussa Elli kokee sivullisuuden tunteita uusien luokkatovereidensa rinnalla. Hän erottuu muista kömpelön käytöksensä ja maalaismaisten vaatteidensa takia. Ellin innostuneisuutta ja riehakkuutta paheksutaan ja varsinkin Ellin hartaasti odottama retki näköalapaikalle tuottaa hänelle kirvelevän häpeän pitkäksi aikaa. Toisten tyttöjen arvostelu ja pilkka sattuu kipeästi ja Elli kokee itsensä yksinäisemmäksi kuin koskaan. Ilo huimaavista näköaloista sortuu katkeriksi kyyneleiksi.

Itkun välistä vilahti yht'äkkiä mieleen, mitä hän oli tornista nähnyt, nyyhkiminen taukosi, ja henkeään pidätellen hän sitä muisteli. Mutta sitten taas ne pilkalliset katseet ja tyttöjen pidätetty nauru... ja itku voitti uudelleen vallan. Väliin taas kuohahti mielessä niin kuin kotona silloin, kun isä oli pilkannut, ja hän oli ylös hyppäämisillään ja torniin rientämisillään... Ja siellä hän vaatii ne herkeämään, käskää olemaan vaiti ja kieltää heidät häntä katselemasta ja hänestä puhumasta...! Mutta hetkellinen kiukku sulii uuteen itkuun, ja sen sijaan alkoi peloittaa, että jos ne kohta sieltä tulevat ja kuinka hän ... minne hän sitten...? (PT:54.)

Elliin kouluun sopeutuminen vauhdittuu, kun hän ystävystyy samalla luokalla olevan Sigridin kanssa. Ellillä ei ole koskaan ollut ketään niin läheistä ihmistä, jolle hän voi kertoa asioistaan ja joka puolestaan kertoo hänelle. Elli saa Sigridiltä paljon opastusta kaupunkilaisten tavoista ja hän puolestaan huvittaa uutta ystävätärtään kertomalla elämästään maaseudulla. Elli tutustuu myös Sigridin veljeen Arthuriin, johon hän arkaillen kohdistaa ensimmäiset ihastuksen tunteensa.

Ellin ensirakkaus kuvataan herkästi ja eleettömästi. Elli ei osaa nimetä tunnettaan rakastumiseksi, vaikka Sigrid niin keveästi hänelle omista ihastuksistaan on avautunut. Ellille tunnekokemus on uusi, outo ja merkillinen.

Ei niin kummalta ollut tuntunut vielä milloinkaan ennen kuin sinä iltana maata pannessa. Unesta ei ollut tietoaakaan! ... Mutta sitten lisäksi ne omat ajatukset olivat niin oudot ... ja välistä sihi poskissa ja oli paha olla. Mutta toisin vuoroin taas tuli hyvä mieli, niin äärettömän hyvä ...

Niinkö todellakin oli, mitä Sigrid oli sanonut? Kauniit silmät, kauniimmat kuin kellään muulla työllä koko koulussa ... kuin Sigridilläkään. Niin oli Arthur sanonut ... Arthur!

Miten lie ollutkin, mutta näitä miettiessä syttyi kynttilä, joka oli jo sammuksissa ... ja siirtyi sängystään muuan peilin eteen ... ja tuli kaunis huivi kaulaan, pää kääntyili, ja tukka koetti asettua niin kuin se oli ollut silloin, kun se parhaiten sopi. (PT:73.)

Peilin käyttö on kuvataiteista tuttu motiivi, jossa henkilö tarkkailee itseään peilistä. Motiivi liittyy modernistisen proosan suosimaan tekijän ”sisäisen” signeerauksen kaltaiseen kehystämisen paradoksiin. Ahon *Yksin*-teoksessa kertoja tarkastelee itseään peilistä ja näkee jotain, mitä ei tahtoisi: harvenneet hiukset ja pyylevöityvän vartalon. Nummi (2002) löytää tästä samankaltaisuuksia kertojan ja kirjailijan välillä, vaikka yhteiset tunnusmerkit eivät anna perusteita yhdistellä asioita. (Nummi 2002:214–216). Elli pyrkii katsomaan itseään siten, kuin toiset hänet näkevät ja ajatus, että joku hänen ulkonäöstään löytää jotain kaunista, on uusi ja hämmentävä Ellin elämässä. Kirjailija Ahollekin tämän kaltaiset omaa itseä koskevat pohdinnat ovat luonteenomaisia (Aho 1951:37). Kouluaikaiset, katkerilta tuntuvat muistot omasta vaatimattomasta vaateparresta, kömpelöistä maalaispojan käytöstavoista ja ujoudesta kertautuvat elävästi Ellin kokemuksissa.

Ellin kehitys lapsesta nuoreksi neidoksi kuvataan monenlaisten tapahtumien kautta. Jokainen tapahtuma jättää Elliin jälkensä: antaa hänelle uutta ajateltavaa ja opettaa hänelle jotain omasta itsestään. Tällaisia ovat tanssiaiset, luistelutapahtumat ja kelkkaretket, joissa nuoret tapaavat toisiaan ja joissa tietynlaiset säännöt toteutuvat ajan hengessä. Nämä kohtaamiset ovat eräänlaisia aikapaikallisuuksia, kronotooppeja, jotka sisältävät kautta aikain jotain samankaltaista, jotain samaa kaavaa noudattavaa. Ellille nämä kaikki ovat nyt uusia kokemuksia ja hänellä ei ole tietoa, kuinka hänen tulisi toimia ja ennen kaikkea millaista käyttäytymistä häneltä odotetaan. Sigridin veljen osoittama huomio tekee hänet onnelliseksi ja iloiseksi, mikä Ellille ominaiseen tapaan ilmenee riehakkuutena ja vapaana käytöksenä. Arthur näkee Ellissä aluksi reippaan, neitimäisistä tavoista vapaan ja elävän tytön.

--- Ja Arthurin mielestä hänen silmänsä suorastaan säkenöivät. Mitäpä sitten, jos ei olekaan muuten niin sievä, jos palttoo istuu vähän liian ylhäällä selässä ja jos on vähän vapaampi käytöksessään kuin muut ... ja se vapauspa se juuri onkin hänen suuri etunsa. (PT: 76.)

Elli tekee kuitenkin virheen. Hän pyytää Arthurin istumaan kelkkaansa ja haluaa itse ohjata sitä, mikä on Arthurista aluksi uutta ja hauskaa. Yleensä vain pojat uskaltavat ohjata kelkkaa, joten Ellin epätavalliset rohkeat otteet huvittavat häntä. Sivustakatsojien huomiot saavat kuitenkin pian Arthurin mielen muuttumaan.

– Sinua tytöt tyyrää!
– Ne ovat kihloissa...
– Se tyttö on siihen aivan hurjasti rakastunut...
– Näittekö, kuinka hänen ruma harmaa sukkansa näkyi, kun hän piti perää jalallaan? Arthuria harmittivat kaikki nämä puheet ja varsinkin viimeinen. Hän tiesi, etteivät pojat häntä jättäisi rauhaan moneen päivään. Mutta minkä hän sille taisi, kun häntä pyydettiin kelkkaan istumaan!

Ja vähitellen rupesi häntä harmittamaan koko tyttö. Kaikki asiat rupesivat näyttämään aivan toisilta. Elli oli kömpelö, kehnosti puettu ja miltei moukkamainen. Tuossa se nyt taas laskee Sigridin kanssa alas mäkeä, jalka pitkällä, niin että koko sukka näkyy. Kuinka tuo tuommoinen sopii! Ja läähättäen juoksee mäkeä ylös ... niin ei muista tytöistä kukaan tehnyt... (PT:77.)

Vaikka Arthur ensin ihaili Ellin rohkeutta ja vapaata käytöstä, sivullisten huomiot merkitsevät hänelle enemmän ja määrittävät hänen käyttäytymistään. Hän ei halua esiintyä Ellin rinnalla, jottei saisi osakseen muun joukon pilkkaa ja kielteistä huomiota. Arthur on oman sosiaalisen luokkansa edustaja vapaissa tilanteissakin. Naisen ja tietysti tytönkin pitäisi Arthurin mielestä tiedostaa sopivan käyttäytymisen rajat ja jotta ei itsekään rikkoisi sopivaisuuden rajoja, valitsee hän soveliaamman seuralaisen mäenlaskuun.

Ja uhallakaan ei Arthur enää pyytänyt Elliä kelkkaansa, vaan sen sijaan muita tyttöjä. Ensiksi käänsi hän kohteliaasti kelkkansa Iidan eteen ja pyysi häntä kumartaen ja hattuaan nostaen siihen istumaan. Iidalla oli niin ihmeen sievä valkeareunuksinen talvipuku ja samoin valkea hattu ja muhvi. (PT: 77.)

Iidan pukeutuminen ja käytös ovat sosiaalisen koodin mukaisia, ja hän on sosiaalisesti haluttavampi kumppani kuin Elli (Isomaa 2011: 41).

Kelkkaretkellä seuranneet tanssiaisetkin tuottavat Ellille suuren pettymyksen. Tanssiaisissa Elli huomaa, miten hän ei tule koskaan pääsemään siihen yhteisöön, johon Sigrid ja Arthur kuuluvat. Sigridin ja Ellin ystävyys päättyy, kun Elli saa sattumalta kuulla toisten tyttöjen kautta, mitä mieltä Sigrid on oikeasti hänestä. Sigrid, johon hän on vilpittömästi luottanut ja jolle uskonut salaisuutensa, on pettänyt hänet. Tapahtumalla on Ellin luonteen kehittymisen kannalta suuri merkitys. Elli ei unohda tapahtunutta ja luottamus toisiin ihmisiin jää lopullisesti hänen elämässään horjuvaksi.

Sillä sitä aikaa ei Elli mielellään tahtonut muistella, vaikka se usein pyrki mieleen tulemaan. Kovasti hän oli siitä ensin kärsinyt, kun oli huomannut, minkälaista Sigridin ystävyys oikeastaan oli ollut, jota hän oli ikuisiksi kuvitellut. Hän oli jäykistynyt ja vaalennut muutamiksi päiviksi niin, että sen toveritkin huomasivat. Vähitellen oli sitten sulanut, mutta aivan entiselleen ei kuitenkaan ... sydämen pohjalle jäi routa, joka usein kylmää huokui. (PT: 91.)

Myös muissakin tyttäromaneissa tanssiaiskohtaukset tuovat esille säätyläisnaisen roolin kapeuden. Norminmukainen pukeutuminen ja tanssitaidon kaltaiset seurustelutaidot ovat edellytys yhteisössä ja avioliittomarkkinoilla onnistumiselle, sillä niissä tilanteissa mitataan tyttöjen sosiaalista arvoa ja mahdollisuuksia. Ilman niitä tyttö voi joutua helposti syrjään tai jopa kielteisen huomion kohteeksi.

Isomaa arvelee (2011), että Arthurin Elliin kohdistama kiinnostus viittaa siihen, että toisenlaisissa oloissa kasvaneena Elli olisi voinut löytää vertaisensa kumppanin. Toisaalta Aho on myös voinut tietoisesti asettaa säätyläiskulttuurin pinnallisuuden kritiikkinsä kohteeksi. (Isomaa 2011: 41–42.)

Ellin koulunkäynnin jakso loppuu Ellin ja Sigridin välirikon kuvaukseen, mutta Elli muistelee kouluvuosien lopputapahtumia myöhemmin opiskelun jo päätyttyä. Kun ystävyys Sigridin kanssa päättyy, Elli keskittyy opiskeluun ja lukemaan innostuneena korvaa ulkoisesti sisällyksetöntä elämäänsä rikkaan mielikuvituksensa avulla. Hän saa lohtua kirjoista ja haaveiluistaan. Elli menestyy opinnoissaan erinomaisesti, mutta isän mielestä koulunkäynti saa jo riittä. Kotiinpaluu tuntuu ahdistavalta ja Elli kokee haaveidensa ja toiveidensa valuneen hukkaan. Lukeminenkaan ei tuo hänelle lohtua.

Ennen lähtöään latoi hän kaikki kirjansa vasuun ja päällimmäiseksi hän pani muutamia kaunokirjallisia teoksia, joita oli itselleen hankkinut.

Tuossa ne nyt olivat hänen huoneessaan. Hän otti päällimmäisen ja katseli sitä. Se oli Runebergin ”Hanna”. Hän selaili sitä, mutta nyt ei tehnyt mieli lukea. Väsytti myöskin ja rupesi tuntumaan kovin ummehtuneelta pienessä huoneessa. Hän tahtoi avata ikkunan, mutta huomasi etteivät talvilasit vielä olleet pois otetut. Tuli sama tunne kuin kotiin tultua isän ja äidin kanssa istuessa tulokahvia juomassa. Oli jotain painavaa ja ummehtunutta ilmassa. Tai paremmin jotain vanhaa. Kaksinkertaisen ikkunan läpi näytti koko maisema matalalta ja raskaalta ja ryppyiseltä. Kaikki olikin täällä tuota samaa vanhentunutta. Muistui mieleen vanha ruunakin tullessa, sen silat ja iänikuiset kääsit, joista revenneen nahan rei’istä pisti karvoja ulos. (PT:93.)

Kuvaus sisältää useita symboleja, jotka ennustavat ankeita ja epävarmoja tulevaisuudennäkymiä. Ikkunat, joita ei saa avattua ja joiden läpi maailma näkyy ikävänä ja matalana, kahlitsevat Ellin tunkkaiseen ja ahdistavaan ilmapiiriin. Ellille korkeus ja näköalat ovat jo lapsesta asti olleet elinehto. Hevonenkin, jonka voisi tulkita edustavan eteenpäin menon voimaa ja tahtoa, näyttää nyt vanhalta huonoine varusteineen. Tässä kohtauksessa on myös ensimmäisen kerran esillä Runebergin *Hanna*, joka on Ellille tärkeä kirja ja joka toimii eräänlaisena intertekstuaalisena vihjeenä tuleville tapahtumille.

Ikkuna on 1800-luvun kuvataiteissa ja kirjallisuudessa suosittu motiivi. Tyypillinen asetelma näyttää arkisen interiöörin, jossa henkilö työskentelee tai mietiskelee hiljaisena ikkunan ääressä. Varsinkin ikkunanäkymää, johon liittyy katselija, on pidetty erityisesti romantiikan pohjoiseurooppalaisena piirteenä. Ikkuna voi toimia kynnyksenä tai jopa esteenä ulkomaailmaan. Päähenkilö ei kykene astumaan ulkomaailmaan vaikka haluaisi. (Nummi 2002:99.)

3.3 Aikuisuutta aloittamassa

Jo kouluaikana käydessään kotipappilassa Elli huomaa vanhemmissaan tapahtuneet muutokset ja mielikuva vain vahvistuu hänen jäädessään lopullisesti kotiin. Isä huomaa myös Ellin kasvaneen ja muuttuneen aikaihmiseksi, jota ei sovi enää komentaa kuin lasta. Vaikka Ellin koulumenestyksessä ei ole moittimista, isä ei huomaa koulunkäynnin edistäneen Elliä hänen toivomallaan tavalla.

- Ei minua oikein miellytä tuo tyttö... taikka kyllä tyttö, mutta ei hänen koulunkäyntinsä ... Mitä hän on oppinut? Ei mitään! Vaikka kyllä lupasivat ja vakuuttivat ...
- Mitä sinä tarkoitat?
- Sitä, että miksi hän ei tarttunut vanhaa isäänsä kaulaan ja suudellut häntä, niin kuin hellä tyttö tekee... ja pöydässä hän ei ole kohteliaampi kuin ennenkään. Minä koetin katsoa leipäkoriin, mutta hänkö olisi sitä huomannut?
- Se voi olla niin näin ensi kerralla ... ei hän nyt huomannut, kun juuri vasta tuli kotiin.
- Silloinpa hänen juuri nyt olisi pitänytkin ... ja niin kömpelön näköinen kuin hän vielä on ...saa nähdä, joutuuko hän koskaan edes naimisiin ...
- No mutta, hyvä isä, vielähän sitä nyt ennättää. (PT:89 – 91).

Isä kiinnittää kasvatuksessa edelleen huomionsa vain ulkoisiin seikkoihin, minkä äitikin pettymyksen havaitsee. Äiti toivoo, että iän myötä isä olisi vähemmän kiinni maallisissa asioissa. Elli taas huomaa selvimmin isänsä nopeasti edenneen vanhenemisen fyysisenä kömpelyytenä ja puheen jonkinlaisena naiiviutena.

Ellin ja isän suhteessa tapahtuu kuitenkin pikku hiljaa lähentymistä. He löytävät joksikin aikaa yhteisen keskusteluaiheen kirjoista, ja yhteiset lukuhetket tuottavat molemminpuolista iloa.

Runebergin *Hanna* on yhä edelleen Ellin lempilukemista. Kun äiti huomaa Ellin lukevan teosta, hän moitiskelee Ellin valintaa.

- Mitä kirjaa sinä luet, Elli?
- Se on Runebergin ”Hanna”.
- Näytäs...eikö tämä ole semmoinen romaanikirja? Ei sinun pitäisi näitä kirjoja lukea.
- Ei tämä ole mikään romaani.
- Vaan eikö siinä kuitenkin ole rakkaudesta?
- Enkö minä sitten saa tätä enää lukea?
- En minä tahtoisi, että sinä lukisit.
- Mitä pahaa siinä on, jos lukee?
- Se on synty ...

Elli katsoi äitiin eikä puhunut mitään.

- Niin, sinä et sitä nyt ymmärrä, eikä sitä ymmärrä moni ihminen ... mutta sinun äitisi tietää, kun on sen itse kokenut ... Ei se kiellolla parane, ei muuta kuin pahenee, enkä minä tahdo sinua kieltää ... Sillä nuorena tekee siihen mieli ... Vaan se on kaikkein pahinta, kun niissä kirjoissa maallinen elämä niin kauniiksi kuvattu ... eikä sitä kuitenkaan ihminen saa, vaikka kaiken ikänsä turhaan halajaa... Mutta jos sinä Jumalan sanaa tutkisit, niin huomaisit, ettei hän tämän maailman onnea tarjoa, joka

pian haihtuu, vaan iankaikkisen elämän onnen, joka aina pysyy ... Joka sinne kerran pääsisi ... (PT:94–95.)

Äiti on etäännytynyt Ellistä entisestäänkin, koska hän on tullut heränneeksi. Ellin vanhempien välinen suhde on etäännytynyt, vaikka isä jollakin tapaa hyväksyy vaimossaan tapahtuneen muutoksen.

Isä sen sijaan on kiinnostunut Runebergin *Hannasta* ja vaikka ei tunnekaan sitä ennalta, haluaa Ellin lukevan sitä hänelle. Hän pitää itse Tegnérin *Frithiofs saga* parempana. Isomaa (2011) löytää näiden teosten nimeämisestä mielenkiintoisia näkökohtia. Hänen mielestään ajankuvauksen kannalta on uskottavampaa, että vanhoillisen pappisperheen tytär lukee kotipappilassaan enemmän romanttisia teoksia kuin esimerkiksi ajan skandinaavista kirjallisuutta. Teoksilla on romaanissa myös temaattinen tehtävä: ne ohjaavat lukijan huomiota naisen velvollisuuksien ja rakkauden teemoihin, sillä teokset sivuavat näitä *Papin tyttäressäkin* esiintyviä teemoja. (Isomaa 2011: 54.)

Isomaa korostaa, että *Frithiofin sadussa* tulee esille sama perusteema kuin tyttärromaaneissakin, yksilön toiveiden ja velvollisuuksien suhde. Siinä nainen luopuu rakkaudestaan ja asettaa yhteisön vaatimukset etusijalle. Isän ajatukset ovat teoksen velvollisuuskeskeisen naiskuvan kanssa yhtenevät, kun taas Ellin mieltymys Runebergin *Hannaan* kuvastaa hänen toiveitaan rakkausavioliitosta. Olivatpa *Papin tyttäressä* mainitut romanttiset teokset millaisessa suhteessa tahansa Ellin tarinaan, on selvää, että niissä sivutut kysymykset rakkaudesta ja velvollisuudesta ovat keskeisiä myös Ellin omassa elämässä. (Isomaa 2011: 54–55.)

Kouluelämän päätyttyä Ellin elämässä seuraa kotona ikävän ja ikävystymisen aika. Ikävän tunteitaan hän pakenee luontoon – ei enää korkealle mäelle eikä kellarin katolle, vaan järvelle. Järvikohtauksen syvyyskuvaus pitää sisällään monia merkityksiä. Elli ikään kuin löytää syvyydestä päinvastaisesti ne korkeat näköalat, joita kohti hän on aina pyrkinyt ja joista on ikänsä haaveillut.

Yht'äkkiä hän säpsähti ja piti panna käsi silmien eteen. Ei kuin hetkeksi kuitenkaan! Kuinka ei ollut sitä ennen huomannutkaan! Sieltähän näkyi koko hirveän korkea taivas, yhtä korkea kuin ylhäällä tuolla! Se sama tunne huimasi päätä, joka silloin kaupungissa siellä sillä korkealla mäellä ... mutta ei se nyt päässyt puhkeamaan. Noinko syvää siellä on?... noinko korkeaa? Ja venehän kelluu ihan kuin ilmassa ... mitenkä se pysyy? ... Ja minkähänlaista olisi, jos tuonne putoaisi? Jos heittäytyisi, hukkuisikohan? ... Sieltähän on kuin taivas, kuin toinen taivas! ... jos olisikin siellä oikea taivas? ... (PT:202.)

Onko Ellin ajatus hukuttautumisesta alitajuista ratkaisun hakemista epätydyttävään elämäntilanteeseen? Vene on symbolina tässä yhteydessä mielenkiintoinen. Veneen symboliikka on Nummen mukaan runouden ikiaikaista ainesta, jota on käytetty dramatisoimaan ihmisen

kamppailua kohtalon tai luonnon kanssa, osoittamaan pelastumisen tarpeellisuutta. Joissain yhteyksissä venematka myrskyävällä merellä voi kuvata elämän suunnan katoamista. Nummi pohdiskelee veneen merkitystä Juhani Ahon novellissa *Kosteikko* ja toteaa siinä vallitsevan säätyypin olevan täysin erilainen. ”Ahon novellin vene ei ajaudu myrskyn keskelle, vaan episodissa korostuu levollisuus ja rauhallisuus. Onko siis kyseessä nuoruuden vene, joka ei ole vielä kokenut myrskyjä?”(Nummi 2002:90). Joka tapauksessa veneen kelluminen ilmassa antaa vihjeen, että Ellikin on elämässään ikään kuin rajakohdassa, taivaan ja maan välillä, mikä osoittautuu myöhemmin oikeaksi.

Ellin elämä muuttuikin kirjaimellisesti heti vene-episodin jälkeen. Ellin kotiin on saapunut vieraita, ylioppilas ja apulainen, ja Ellin elämän yksitoikkoisuuteen tulee erilainen ajanjakso. Elli ei ole juuri minkäänlaisessa kanssakäymisessä kylän nuorten kanssa, joten seurustelu muiden kuin oman pappilan väen kanssa on uutta ja kiehtovaa. Vaikka hän tuntee itsensä ujoksi ja kömpelöksi, hän kokee muutoksen virkistävänä.

Ellin kiinnostus vieraita kohtaan herää heti näiden rantauduttua pappilaan, vaikkei hän isän mielestä suoriudukaan tervetuloitotuksista oikealla tavalla. Ujous hallitsee varsinkin alussa hänen käyttäytymistään, mikä on ymmärrettävää, koska tilaisuuksia harjoittaa seurustelutaitoja on ollut varsin vähän. Hän tarkkailee ja vertailee vieraiden ulkonäköä ja käyttäytymistä ruokapöydässä, ja havaitsee heti ylioppilaan miellyttävämmäksi ja hienostuneemmaksi. Myöhemmin he keskustelevat kirjoista ja toteavat molemmat pitävänsä Runebergistä. Keskustelu ajautuu *Hannaan*, joka on monessa yhteydessä osoittautunut Ellin elämässä tärkeäksi kirjaksi. Vaikka Elli on ylioppilaalle juuri kertonut pitävänsä mahdottomana sellaista, että joku voisi rakastua ja mennä kihloihin heti samana iltana, kun tapaa jonkun miehen, ylioppilaan selitykset asian puolesta jäävät hänen mieleensä.

– Ehkette te ja ehkei moni muukaan ... mutta siinä on runoilija kuitenkin osannut oikeaan paikkaan, kun hän on rakkauden antanut leimahtaa ensi katseen yhteen sattuessa ... hitaammin tai nopeammin ... yksi päivä tai yksi kuukausi, ja se on vähäinen asia, kun kerran ensi silmäyksestä on tuli syttynyt ja alkanut kyteä ... ja että se syttyy niin, sen on Runeberg ymmärtänyt, ja sille on hänen runottarensa antanut muodon. (PT:109).

Käytyään levolle muistui hänelle [Ellille] ”Hanna” mieleen. Hän oli sanonut, ettei ensi iltana voi rakastua ... Ei hän sitä vieläkään usko. Mutta sitä asiaa hän kuitenkin ajattelee siksi, kunnes nukkui. (PT:111).

Elli rakastuu ja kerää rakastuneen naisen lailla kaikista vihjeitä siitä, kuinka paljon hienostuneempi, älykkäämpi ja kaikin puolin parempi ylioppilas on kuin matkakumppaninsa maisteri. Ellin ja ylioppilaan suhde muodostuu alusta alkaen keveäksi ja iloiseksi. He liittoutuvat kuin luonnostaan ja jättävät maisterin ulkopuolelle.

Ylioppilas edustaa Ellin mielestä kiehtovaa, suurta maailmaa, jossa ihmiset elävät rikasta ja värikästä elämää pyrkien korkealle vapaina uskonnollisten lakien ja pienten proosallisten intressien kahleista. Se on maailma, josta Elli on ikänsä haaveillut. Ylioppilaan käytöksessä häntä viehättää sisäinen vapautuneisuus ja henkistyneisyys. Hänen kanssaan Elli voi keskustella asioista, joista ei ole milloinkaan muiden kanssa keskustellut: rannattomasta sinisestä horisontista, rohkeista ihmisistä ja teoista ja ennen kaikkea rakkaudesta ja runoudesta. Hän on suorainen vastakohta maisteriystävälleen, joka on kömpelö, proosallinen ja laskelmoiva. Maisteri on suunnitellut tulevaisuutensa tarkoin. Hänellä ei ole minkäänlaisia ratkaisemattomia ongelmia ja Olavin epäkäytännöllisyys ja unelmointi saavat häneltä korkeintaan alentunutta hymähtelyä osakseen. (Karhu 1979:227–228.)

Tärkeäksi kohtaukseksi Ellin ja ylioppilaan välillä muodostuu käynti kirkkotapulissa. Elli on pakahtua tunteidensa määrästä ja kokee ylhäällä tapulissa ollessaan ehkä elämänsä onnellisimmat hetket. Hän tuntee, että vihdoinkin on joku, joka kokee huikeat näköalat samoin kuin hän. Vaikka korkealta avautuvat maisemat viehättävät, hetki hetkeltä enemmän Elli kuitenkin viehättyy seuralaisestaan, jota hän tarkkailee salaa.

Ja kun ylioppilas päättään käänti ja antoi kätensä liukua pitkin sinistä kaukaisuutta, seurasi silmä sitä, mutta näki samalla valkoisen lakinkin, hulmuavan sametin ja mustan tukan, joka oli korvan juuressa kähertynyt ja jota tuuli värisytti (PT:118).

Ja kun hän tarkasteli, kasvoi ylioppilas tuossa hänen silmissään, kasvoi, jalostui ja muuttui miltei ylevämmäksi olennoksi. Oli kuin olisi tuo raitis pohjatuuli häntä hienonnellut, sorvailut ja somistellut (PT:119).

Ellin yhteenkuuluvaisuuden tunteen ja ihastuksen täyteinen onni on kuitenkin lyhyt. Seuraavassa kohtauksessa toistuu jälleen tuttu kuvio: tunnelma latistuu, korkealta tullaan alas, Ellin katse kääntyy sisäänpäin ja useasti toistunut sivullisuuden, osattomuuden tunne valtaa hänen mielensä. Ylioppilas ei tapulissa ollessaan tyydy hetkeen, vaan alkaa kertoa tulevaisuudensuunnitelmistaan ja toiveistaan, jotka suuntautuvat kauas, pois päin Ellistä. Elli ymmärtää, ettei hänen elämässään ole edes haaveiden tasolla sijaa ylioppilaan unelmoinnin kaltaisille tulevaisuuden näkymille.

- On se sentään hauskaa ... äärettömän hauskaa!
- Mikä?
- Olla vapaa ylioppilas, vapaa kuin taivahan lintu ... tulla kuin tahtoo ja taas lähteä kuin haluttaa, eikä mikään sido. Rientää ulos avaraan maailmaan! Eikö niin? Ettekö ymmärrä, kuinka hauskaa se on?

Elli ei siihen vastannut. Mutta hänestä tuntui, että hän ikään kuin heräsi hyvästä unesta. Ja hänen ilonsa ja innostuksensa oli samassa mennyt. Tapuli luhistui maan tasalle. Kaikki ympärillä pieneni ja litistyi. Hänestä itsestään tuntui kuin olisi ollut kahle jalassa. (PT:120.)

Ellin tarinassa korkealla kiipeäminen ja sieltä laskeutuminen toistuu usein. Kiipeämiset kellarin katolle, kouluretkellä näköalapaikalle ja ylioppilaan kanssa kirkontorniin saavat aina samanlaisen lopun: kirvelevän pettymyksen. Yhteistä näille kaikille tapahtumille on haltioituneen mielentilan äkillinen muutos ja sitä seurannut pitkään mieleen jäävä pettymys. Pettymys ohjautuu aina ulkoa päin. Nyt pettymyksen tuottajana on ylioppilas, joka tulevaisuudensuunnitelmiansa esittelyllä saa Ellin huomaamaan oman elämänsä rajoitukset.

- Te ette voi käsittää, kuinka hurmaavaa on matkustaa ja nähdä maailmaa yhä uusissa muodoissa edessään ... Ettekö ole koskaan matkustanut?
- En muuta kuin täältä kaupunkiin.
- Ei se ole mitään sen rinnalla kuin min ... minä en muuta haluaisi maailmassa kuin yhä olla rientämässä ... minusta ei voisi olla onnettomampaa kuin täytyä kaiken ikänsä yksissä paikoin asua.
- Vaan kun täytyy ...
- Jokaisen ihmisen pitäisi kuitenkin koettaa edes jonkun kerran elämässään päästä irtautumaan. Muutoin kaikki mielikuvitus, kaikki tunteet kuihtuvat ja kutistuvat ja kuolevat. (PT:120).

Pienenä Ellin kiipeämistä korkeisiin paikkoihin rajoitettiin, koska se oli osoitus huonosta käytöksestä ja tottelemattomuudesta. Varsinkin äiti tulkitsi sen synniksi, koska Elli uhmasi vanhempien ja samalla myös Jumalan tahtoa. Syntiin lankeamisen pelko kuvataan äidin pelkona Ellin putoamisesta. Ylös nouseminen ja alas putoaminen on Rossin mukaan naturalismin henkilöiden elämän nousu- ja laskusuhdanteiden vertauskuva, jossa nousu merkitsee elämän hyviä hetkiä ja putoaminen taas lankeamista ja jopa sortumista rappioon. Korkealle kiipeäminen kuvaa myös toisenlaisen elämän kaipuuta. Korkealle nouseminen ja näköalojen avartuminen tiivistää naturalistisen henkilön perustoiveen: halun irrota porvarillisesta, keskinkertaisesta arjesta tai muuten kurjasta elämästä ja nousta johonkin parempaan maailmaan. *Papin tyttäressä* korkealle kiipeämisestä voi löytää vielä kolmannenkin merkityksen. Se näyttäytyy myös allegoriana naisten ja miesten välisistä eriarvoisista mahdollisuuksista. (Rossi 2009: 189–190.) Elli on selkeästi sisäistänyt ja jo jollain tapaa hyväksynytkin asemansa naisena, jolla ei ole samanlaisia

valinnanmahdollisuuksia kuin miehillä. Hän ei kapinoi, ei kyseenalaista, vaan alistuu. Miksi Elli ei esimerkiksi Minna Canthin *Papin perheen* Maijun tavoin peräänkuuluta oikeuksiaan? Mikä Ellin luonteessa estää häntä vaatimasta toisenlaista elämää?

Minna Canth oli ottanut naisten kasvatukseen kantaa lehtikirjoituksessaan vuonna 1874 ja palasi asiaan myöhemmin *Valvojan* artikkelissaan, jossa hän vaati naisille toiminnan ja ajattelun vapautta. Canth korosti, että kasvatuksessa tarvitaan vapautta ja luonnollisuutta. Tyttöjen piti saada vapaasti kehittää henkisiä kykyjään ja fyysistä kuntoaan eikä tukahduttaa heitä koruompelulla ja pintapuolisella seuraelämällä. Canth korosti, että naisilta puuttui täysikasvuina tahdonvoimaa ja luonteenlujuutta juuri sen tähden, että tyttöjen vapautta kasvaa ja kehittyä rajoitetaan. Tyttöjä rajoitettiin istuttamalla heihin valmiit mielipiteet ja muokkaamalla heidän luonteensa halutun mallin mukaiseksi. (Lappalainen 2000: 159–169.)

Ellin apeus ja alakuloinen mieli ilmaistaan illan tuokiokuvassa. Ylioppilas kertoo pappilan verannalla kuulijoilleen innostuneena entisistä matkoistaan ja kokemuksistaan, mutta Elli kuuntelee veltttona ja välinpitämättömänä. ”Kaikki oli nyt jotenkuten ikään kuin värinsä muuttanut. Tai oikeammin oli entinen harmaa väri tullut takaisin joka esineeseen.. Niissä oli ollutkin semmoinen omituinen loisto näinä päivinä”. (PT:121.) Hän tuntee vahvasti, että sama kaipuu ja uuden kokemuksen riemu, joka vie ylioppilasta maailmalle, ei tule koskaan hänen osakseen, vaan hänen on tukahdutettava halunsa kuten niin monesti ennenkin.

Ylioppilaan maailmaa kohti pyrkivät ajatukset olivat tyypillisiä ajan sivistyneistön keskuudessa. 1800-luvun puolivälissä oli vallalla käsitys, että kodin ulkopuolella hankitut kokemukset olivat välttämättömiä persoonallisuuden kehityksen kannalta. Yksilön vahvuuksien otaksuttiin parhaiten kehittyvän siten, että hän asettaa itsensä alttiiksi maailmalle. Tutussa ja turvallisessa ympäristössä aikuisuuteen varttuva yksilö voi jäädä liian kokemattomaksi ja lapsekkaaksi. Toisaalta ajan kasvatusoppaissaakin annetaan ristiriitaisia ohjeita asiasta: maailman vaaroja tulee välttää kaikin tavoin, mutta myös oppia niistä, että yksilö kasvaisi riittävän vahvaksi tunnistamaan maailman viettelykset. Nuoruutta pidettiin kaikkein mahdollisuuksien rajattomana alueena, mikä johti siihen, ettei nuoruus ollutkaan vaihe, jossa valmistauduttiin tulevaan aikuisuuteen, vaan siitä tuli arvo itsessään. Tämän psyko-sosiaalisen tilan säilyttämisestä tuli yksi modernin nuoruuden päämääristä, koska sen avulla oli mahdollista tutkia lukemattomia erilaisia sosiaalisia rooleja ja kuvitella kaikkia itselle mahdollisia tulevaisuuksia. Jossain vaiheessa kokeilemisen ja uneksimisen viehätys saattoi voittaa välttämättömän tarpeen tehdä valintoja ja päätöksiä elämän suhteen. (Nummi 2002:309.)

Tällaisena modernina ikuisen nuoruuden ja vapauden ihannoijana näyttäytyy myös ylioppilas Kalm, joka lähtee seuraavana aamuna huolettomana kohti avaraa maailmaa. Kun häneltä tiedustellaan matkasuunnitelmia, ei hän osaa sanoa mitään varmaa aikeistaan tai suunnitelmistaan. Vierailuaan pappilassa ja tapaamistaan Ellin kanssa hän pitää vain pienenä episodina vaelluksillaan ja seikkailuissaan, jotka jatkunevat loputtomiin. Hän lähtee pois, mutta herättää Ellissä rakkauden ja Ellin elämään jäävät taas tutut ikävän ja pysähtyneisyyden tunnelmat:

Niinä päivinä kun ylioppilas Kalm oli pappilassa, oli ikään kuin uusi tuores nuoruuden puuska olisi puhaltanut koko tuon vanhan talon läpi. Ja niin oli, kuin olisi taivaskin siltä kohdalta kohonnut tavallistaan korkeammaksi ja ilma raitistunut ja maailman rajat laajenneet.

Mutta kun ylioppilas oli pihasta ajanut ja viimeinen pöly maantiellä asettunut entisille aloilleen, laskeutui kaikki taas vanhoilleen, painautui kokoon entistään alemmaksi ja ummehtui tavalliseen ahtaaseen piiriinsä ... (PT:124).

Ellille ajatuksiin tulevat kaipauksen keskellä nuoruuteen tyypillisesti kuuluvat olemassaolon kysymykset. Koko olemassaolo tuntuu nyt ylioppilaan mentyä turhalta, ja kaikki unelmat ja tulevaisuuden haaveet ovat kadonneet. Elli putoaa takaisin samaan tyhjyyteen ja apaattisuuteen, missä hän oli ennen ylioppilaan vierailua.

Mitä varten hän itse on olemassa? – se kysymys tuli sitten. Mutta se ei tullut kiihkoisana kysymyksenä, eikä siihen vastausta tarvittu. Ei tullut pilkalla eikä ivallakaan. Surullisena huokauksena se tällä kertaa tuli, laimeana arveluna pääsi mielestä.

Mutta yht`äkkiä ja melkein säikähdyttävän pian tunki tunkemalla päälle koko hänen olentonsa, tuon, joka vasta oli mennyt. tulvimalla tulvivastaan ulkomuoto, puhetapa, pienimmätkin piirteen, hattu, tukka ja silmät ... Missä hän nytkin lienee? Mahtaa ajaa kaukana jossain tien käänteessä, iloisesti laulellen ja huolettomasti kärryihin nojaten...

Ja matkustaa suurta maailmaa kohti ... suurta maailmaa kohti, jättäen taaksensa pienen.

Huomaamatta alkoivat siinä kyöneleet vuotaa. Mutta ne eivät päässeet kuin puoliposkeen ...

– Ei tämä kelpaa ... täytyyhän minunkin jotain ... Toinen menee ja toinen jää ... eikähän siinä ole sen enempää!

Ellillä oli ollut risunkappale kädessään. Hän katkaisi sen kahtia ja heitti palaset maahan ja nousi räväkasti ylös.

Nousu tuntui ikään kuin puolelta päätökseltä. niin kuin olisi sen tehtyä ollut jotenkin pakko siihen, että täytyy tyytyä elämään, semmoisena kuin se nyt kerran on ... itse jääädä ja antaa niiden nurkumatta mennä, jotka menevät. (PT:125 – 126).

Elli alistuu tilanteeseen, mutta ei kuitenkaan tahdo vajota murheeseensa. Hän koettaa tietoisesti rohkaista itseään ja mennä eteenpäin. Suomalaiselle naiselle tyypillisesti hän hakee lohtua ja unohdusta työstä. Hän alistuu ja tyytyy kohtaloonsa – kapinointi ja toisenlaiset ratkaisut eivät saa sijaansa Ellin elämässä.

Maisteri, joka joutui ylioppilaan vierailun aikana vasten tahtoaan sivuun, alkaa lähentää tuttavuutta Ellin kanssa. Ellin kylmäkiskoisuutta hän ei huomaa tai ole huomaavinaan, vaan yrittää virittää keskustelua kirjoistakin, joista on Ellin ja ylioppilaan huomannut kiinnostuneesti ja elävästi keskustelleen. Tarkoituksenaan vihjata hienovaraisesti mahdollisiin omiin pyrkimyksiinsä Ellin suhteen maisteri sivuaa keskustelussaan kehitysromaanillekin tyypillistä tapahtumien kulkua.

– Mutta mikähän siihen on syynä, että kaikissa romaaneissa ja kertomuksissa puhutaan niin paljon rakkaudesta ... ja ne päättyvät aina naimisilla --- saa olla varma siitä, että kun kaksi nuorta esiintyy, tyttö ja poika, niin ne kohta rakastuvat ja lopulta niistä tulee pari. Onkohan todellisessakin elämässä sillä tavalla? (PT:128)

Tätä asiaa lienee Aho itsekin pohdiskellut ja vastannut kysymykseen kirjoittamalla teoksen, joka ei noudattanutkaan tätä tuttua, ehkä jopa yleisesti odotettua mallia.⁵

Ellin vanhemmat suhtautuvat maisteriin myönteisesti ja varsinkin isä tekee Ellille tietäväksi, kuinka ahkera ja kunnollinen mies maisteri loppujen lopuksi on. Elli ei kuitenkaan löydä maisterista mitään ihailemisen arvoista ja koettaa vältellä tämän seuraa. Pikku hiljaa Elli alkaa kuitenkin tottua maisterin läsnäoloon pappilassa, mutta ei edelleenkään ajattele tätä muuna kuin isänsä apulaisena.

Kun maisteri jonkin ajan kuluttua kosii Elliä, Elli kauhistuu niin, ettei saa heti kieltäytyttyä. Elli kuulee maisterin keskustelleen etukäteen avioliittoasiasta Ellin isän kanssa ja maisterin hieman epävarmat selittelyt pikemminkin inhottavat häntä. Elli ei halua kuunnella koko kosintaa loppuun asti vaan yrittää kielellä maisteria jatkamasta. Myöhemmin Elli yllätyksekseen kuulee, että äitikin on avioliiton kannalla ja suostuttelee Elliä miettimään asiaa ennen kuin suin päin kieltäytyy.

– Mutta miksi sinä et voi häntä rakastaa? sanoi äiti vähän ajan perästä.
– Siksi, etten voi!
– Mutta ehkä aikaa myöten voit ... eikähän sillä niin kiirettä olekaan. Jos rukoilisit Jumalaa, että hän sinua opettaisi hänestä pitämään. Onhan hän hyvä ja kunnollinen mies. Ja mitä sinä sitä paitsi muutakaan? Jonkun kanssahan sinun täytyy sinunkin kerran mennä naimisiin ja saada turvaa maailmassa.
– Jos menen naimisiin, niin menen jonkun kanssa, jota oikein rakastan.

⁵ Julius Krohn arvostelee Valvoja-lehdessä 1886 *Papin tyttären* Ellin henkilöahmoa kehittymättömyydestä. Hänen mielestään Elli kohtasi elämässä vain pieniä vastoinkäymisiä, joista olisi voinut selvitä. ”Mitä elämistä ansaitsevaa hänessä oikeastaan kukistetaan?”, hän mainitsee ja toteaa Ellin olevan vain ”ahtaitten olojen marttyyri”. (Krohn 1886).

- Sinä, tyttö parka, et tiedä, että maailmassa tyttö hyvin harvoin saa sen, jota oikein rakastaa ... usein hänen täytyy tyytyä siihen, jota voi sietää.
- Elli herkesi punomasta nenäliinaansa, ja kädet vaipuivat liikkumattomina helmaan. Hänellä ei ollut niin paljon kokemusta kuin äidillä, mutta hänestä tuntui kuitenkin, kuin äiti olisi ollut oikeassa ... siinä, näet, että tyttö harvoin saa sen, jota oikein rakastaa.
- Ehket sinä vielä pääätä sinne etkä tänne ... ehkä mietit vielä ...
- Mutta kuinka voi elää naimisissa, jos ei rakasta?
- Äiti hymyili surullisesti ...
- Saa luvan voida ... ja näkyy sitä vain voivan. (PT:134.)

Tämä keskustelu Ellin ja äidin välillä tulee esille usein, kun *Papin tytärtä* on tutkittu. Se on merkittävä siinä mielessä, että keskustelun jälkeen Ellin vahva vastustus avioliittoa kohtaan alkaa murentua. Ellin kohtalo olisi voinut olla toisenlainen, jos äiti olisi korostanut rakkauden merkitystä avioliitossa ja rohkaissut Elliä sellaista etsimään. Miksi oma ankea, rakkaudeton avioliitto toimi tässä esimerkkinä, jota voi seurata, eikä kokemuksena, josta ei kannata ottaa oppia? Miksi heikko ja tahdoton äiti ei halua tyttärensä tekevän toisenlaisia ratkaisuja elämässään?

Eino Karhu toteaa Ellin tottuneen äitinsä opetuksiin. Äiti on itse ollut avioliitossaan onneton, mutta ammentanut onnettomuudestaan lohduttoman läksyn, että on opittava sietämään, kun ei voi rakastaa. (Karhu 1979:228.) Äidille on tyypillistä nöyryä, tyytyä ja alistua ja näitä ominaisuuksia hän on pyrkinyt alusta alkaen tyttärensä juurruttamaan. Herännäisyys on sittemmin vielä voimistanut näitä pyrkimyksiä.

Elli, jonka käsitykset ja unelmat avioliiton solmimisesta ovat olleet Runebergin *Hannan* tapaan rakkautta korostavia, saa nyt selkeän todisteen, millaisessa avioliitossa hänen vanhempansa ovat eläneet. Elli niin usein kohtaloonsa pettyneenä ei kuitenkaan kapinoi äidin näkemystä vastaan, vaan uskoo samanlaisen kohtalon olevan itselleenkin mahdollinen.

Hyvistä aikomuksistaan huolimatta Elli ei saa sanotuksi maisterille, ettei hän halua naimisiin. Elli alkaa tuntea pikemminkin sääliä häntä kohtaan ja hän ei halua loukata kieltäytymisellään maisterin tunteita. Kirkossa Elli tarkastelee maisteria ja huomaa muiden suhtautuvan maisteriin pappina erittäin arvostavasti ja niinpä Ellikin tulee hieman ystävällisemmäksi häntä kohtaan. Leipäkori toimii motiivina jälleen: sitä ojentamalla ruokapöydässä Elli tulee osoittaneeksi käytöksensä muutoksen maisterillekin.

Päivällistä syödessä samana pyhänä tarjosi Elli hänelle yhtäkkiä leipäkörin. Maisteri katsahti häneen ikään kuin kummastuen, ja Elli hämmästyi ja punastui siitä.

Tähän asti hän oli aina koettanut osoittaa niin vähän ystävällisyyttä ja kohteliaisuutta kuin suinkin. (PT:137).

Maisteri ja Ellin vanhemmat eivät millään lailla painosta Elliä avioliittoon. He odottavat ajan tekevän tehtävänsä asian suhteen ja onnistuvat siinä juuri haluamallaan tavalla. Elli alkaa tottua maisterin seuraan ja talviset rekiretket tuottavat iloa ankeaan arkeen. Elli mukautuu oloonsa ja alkaa itsekin hyväksyä ajatuksen tulevaisuudestaan papin rouvana. Aika ajoin apeus valtaa mielen ja Ellistä tuntuu, ettei hän voi kohtaloonsa millään tavoin vaikuttaa:

Mutta päivällisen jälkeen ja illan alkaessa riutua surulliseksi ja ikäväksi täytti kalvava suru rinnan. Oli kuin olisi ollut ikään kuin kala kierrettynä suureen apajaan, joka hyvin hiljalleen supistui yhä ahtaammaksi. Olisi pitänyt hypätä yli jostain, mutta kun alkoi etsiä sitä kohtaa, mistä mennä, ei rajaa näkynyt, eikä tiennyt, mistä hypätä ... (PT:138–139).

Elli, jota on kasvatettu tottelemaan ja kunnioittamaan vanhempiaan, ei osaa itsenäistyä päättämään omista asioistaan. Hän tuntee, ettei hänellä ole mitään mahdollisuuksia toimia toisin. Hänellä ei ole mitään esimerkkejä lähiympäristössään toisenlaisesta käyttäytymisestä. Ellillä ei ole ikäisiään ystäviä, joiden kanssa asiaa pohtiessaan hän voisi saada vahvistusta ajatuksilleen. Ellin ainoa samastumiskohde on hänen äitinsä, jonka kanssa hän on pienestä saakka saanut kuulla olevansa samannäköinenkin. Jos Elli olisi päättäväisesti kieltäytynyt menemästä naimisiin alkuperäisen tahtonsa mukaan, millainen tulevaisuus hänellä olisi ollut odotettavissa? Miten erilaiseksi hänen elämänsä olisi muodostunut?

Ympäröivän luonnon kuvaus noudattelee Ellin mielialoja. Kun kesällä ylioppilaan vierailun aikaan oli kesä, ja aurinko paistoi aamusta iltaan heti ensimmäisestä vierailuaamusta alkaen, nyt sitä vastoin on kylmä, pysähtynyt ja painostava sydäntalvi.

Semmoisina iltapäivinä istui Elli pitkät hetket kamarinsa ikkunassa ja katseli ulos kylmään ilmaa, jokin kirja lukemattomana polvellaan. Paljon oli lunta puutarhassa, ja sieltä täältä harrotti vain muutamia karviaismarjapensaiden ja vatun varsia hangen alta. Venheet oli pantu kumolleen nuottakodan kupeelle, vahva nietos päällään. Salmella ajaa kituutteli joku viluinen matkamies. Päivä pilkotteli laskemaisillaan, ja kylmän keltainen puna jäi siitä vähäksi aikaa etelään, yhä heiketen. Sitä vastaan kuusien latvat toisella puolen salmen näyttivät mustilta ja jäätäneiltä. Ylempänä taivaalla harhaili yksinään kylmän haalakka pilvi, jota laskeva päivä vielä valaisi. Semmoisia pilviä Ellin silmä aina etsi, ja niitä hän katseli, kunnes pimeni. (PT:139).

Kumollaan oleva, lumen peittävä vene kuvaa Ellin tunne-elämän syvyyttä parhaiten. Vene on nyt liikkumaton ja sitä peittää lumi ja jää. Se on kumollaan eikä sillä voi edetä minnekään. Elli koettaa kuitenkin vielä takertua johonkin toivon kipinään, johonkin mahdolliseen muutokseen elämässään, mutta punertavia, toiveikkuutta osoittavia pilviä on kovin vähän. Tämä muutoksen mahdollisuus

voisi Ellin mielestä olla ylioppilas, jonka paluuta Elli syvällä mielessään toivoo ja odottaa. Kuvaus tuo vahvan symboliikan avulla esille Ellin sielunelämän sen hetkisen tilan: toivoton, sulkeutunut ja alistuva.

Lopullisen päätöksensä Elli pystyy kuitenkin tekemään vasta sitten, kun kuulee uutisen ylioppilaan matkustaneen useiksi vuosiksi ulkomaille. Kertoiko isä tämän Ellille tietäen, että tällä tiedolla oli Ellin ratkaisussa merkitystä? Sitä ei kerrota, mutta jostain syystä juuri kertomishetken jälkeen maisteri etsiytyy paikalle ja uudistaa jo pitkään hautuneena olleen kosintansa.

Mutta kun maisteri avasi oven, liikahti mielessä lyhyeksi hetkeksi ajatus kalasta, jonka ympärille nuotta on niin kireälle kiertynyt, ettei juuri muuta ole jäljellä kuin heittäytyä pohjukkaan ja antautua.

Se ajatus katosi kuitenkin samassa kuin tulikin.

Mutta kun tuo asia oli tapahtunut, ilmaantui sama ajatus uudelleen siinä muodossa, että nyt oli antautuminen tapahtunut. Eikä se ajatus tahtonut niinkään pian kulua tuntemattomaksi. (PT:141).

Varsinaista kosimishetkeä ei kuitenkaan kuvata lainkaan. Ellin tuntemukset tuodaan esille juuri hetkeä ennen kosintaa ja heti sen jälkeen. Osoittaako tämä sitä, ettei Elli tahdo muistella koko asiaa ja hän pyyhkii sen kokonaan mielestään? Haluaako kirjailija Aho juuri tässä kohden kritisoida kehitysromaanillekin tyypillistä avioliiton merkityksen korostamista ihmisen elämän yhtenä tärkeimmistä päämääristä? Kosimistapahtuma on tärkeä hetki, josta saatetaan haaveilla kauan ja johon kosinnan jo tapahduttua mielellään ajatuksissa palataan.

Kun äiti kuulee Ellin suostuneen kosintaan, hän koettaa saada selville, millä mielin Elli nyt on. Vaikka äiti ajatteleekin tehneensä oikein rohkaistessaan Ellin ja maisterin avioliittoa, tuntee hän samalla huonoa omatuntoa. Epävarmuus kasvattajana tulee jälleen esiin, vaikka hän ajattelee Ellin kuitenkin tehneen ratkaisunsa itse. Onko hän tehnyt oikein antaessaan ymmärtää, ettei Ellillä ole oikeastaan muita vaihtoehtoja?

Mutta ovesta mennessä häntä omatunto löi jostain hämärästä synnistä. Vaan samassa sanoi toinen ääni, että ehkä niin kuitenkin on parasta, kuin on. Jos vain olisi tiennyt, mikä oli oikein. Mutta siitähän hän ei koskaan pääse selville.

Ehkä Elli itse sen sentään parhaiten tietää, mikä hänelle on onnellisinta. Hän onkin viime aikoina niin muuttunut ... tullut aivan aikaihmiseksi. Tuo oli äidin viimeinen lohdutus. Vaikka se tuntui hyvin horjuvalta. (PT:141).

Papin tytär päättyy Ellin mietteisiin, joita hän ei itsekään kykene selkeästi tiedostamaan. Ellin elämäntarina elinvoimaisesta ja elämänhaluisesta työstä aikuiseksi avioliittoon ahdistetuksi

naiseksi ei noudata tyypillisen klassisen kehityskertomuksen kaavaa. Loppu, jonka pitäisi kuvastaa sopeutumista yhteiskuntaan ja oman elämän haltuunottoa, on *Papin tyttäressä* avoin. Ulkoisesti avioliiton solmiminen on klassisen kehityskertomuksen kaavan mukainen, mutta se ei millään lailla ratkaise Ellin elämän ongelmia eikä tuo täyttymystä Ellin elämään, päinvastoin. Elli ei saa elämästään otetta vaan seuraa tahdottomana, mitä hänelle tapahtuu. Elli ei ole kehitysromaaniperinteen mukainen aktiivinen yksilö oman elämänsä rakentajana.

Passiivinen asioihin suhtautuminen saattaa olla helpoin keino välttää yhteenottoja ja saavuttaa toisten hyväksyntä. Elli, joka ei milloinkaan ole saanut tuntee toisten ihmisten arvostusta, on nyt lupautunut avioliittoon, jota varsinkin hänen isänsä on alusta alkaen toivonut ja pitänyt ainoana järkevänä päämääränä Ellin elämässä. Millään lailla Elli ei pohdi, miksi maisteri haluaa hänen kanssaan naimisiin. Hän ei pohdi, meneekö maisteri hänen kanssaan naimisiin siksi, että rakastaa Elliä vai siksi, että se on järkevä ja odotettavissa oleva teko pappismieheltä, joka tarvitsee tulevaisuudessa emännän pappilaansa. Maisterin luonne on tosin *Papin tyttäressä* tehty alusta pitäen selväksi. Hän on henkilöhahmona litteä, jonka ominaisuudet ja luonteenpiirteet ovat ennalta arvattavia, yllätyksettömiäkin. Ellin ja varmasti myös Ellin vanhempien olisi vaikea kuvitella maisteri Aarnion riutuvan rakkaudesta jo maanläheisen ja proosallisen ulkomuotonsakin tähden. Niinpä Ellin ja maisterin avioliitto on kaikkien mielestä järkevä ja käytännöllinen sopimus.

Rakkautta ei pidetty 1800-luvulla avioliiton ensimmäisenä edellytyksenä. Vanhastaan avioliitto on ollut niin idässä kuin lännessäkin ennen kaikkea sukujen välinen kauppa, johon sulhasellakaan ei välttämättä ole ollut paljon sananvaltaa. Sulhanen on kuitenkin ollut tulevan omistusoikeuden haltija ja tässä mielessä saanut avioliitossa paremman aseman kuin morsian, joka on ollut pelkkä kauppatavara. Avioliiton tarkoituksena on ollut taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti suotuisan sukuliiton solmimisen lisäksi suvun jatkaminen. Rakkaudella ei avioliiton solmimisessa ole ollut aina merkitystä. Monissa idän kulttuureissa, joissa on yhä paljon järjestettyjä avioliittoja, selitetään rakkauden syntyvän vasta avioliiton ja yhteiselämän myötä. (Hämeen-Anttila 2005:250.)

Hienostunut hovikulttuuri alkoi vaalia 1100-luvulla ritarirakkauden ihannetta. Ajateltiin, että rakkaus oli jotain, mikä saattoi esiintyä vain avioliiton ulkopuolella ja avioliitto saatettiin nähdä jopa vastenmielisenä siitä syystä, että siinä velvoitetaan antamaan sellaista, joka pitäisi olla vapaaehtoista. Romanttinen rakkausmalli ylisti avioliiton ulkopuolista rakkautta. Vaikka eurooppalaisella keskiajalla ei pääsääntöisesti menty avioliittoon molemminpuolisen rakkauden takia, saattoi puolisoiden välillä vallita todellinen ystävyys ja kumppanuus. 1400-luvulla avioliiton sisältämää kumppanuuden mahdollisuutta alettiin arvostaa yhä enemmän. Tultaessa 1700- ja 1800-

luvulle yleisen moraalikäsitteen mukaan avioliitto oli olemassa siksi, että ruumiin himot valjastettaisiin siinä jalompaan tarkoitukseen. Rakkaudesta tuli syy avioitumiselle, vaikka toki taustalla edelleen vaikuttivat ennen kaikkea taloudelliset seikat. (Hämeen-Anttila 2005: 254.)

Häggmanin (1996) tutkimuksen mukaan 1800-luvun säätyläisavioliitossa rakkaus ei ollut hetken huumaa tai intohimoa, vaan koko elämän pituinen kutsumus ja velvollisuus. Vasta avioliitossa oikean rakkauden toteutuminen oli mahdollista ja toisaalta oikeaa avioliittoa ei voinut perustaa ilman rakkautta. Rakkausavioliitto täydentyi lopulliseen kukoistukseensa vasta lapsen syntymisen jälkeen. Myös henkilökohtainen onni, turvattu elämä ja ympäristön hyväksyntä saavutettiin varmimmin avioliitossa. (Häggman 1996: 55.)

Avioliiton merkitys *Papin tyttären* ja *Papin rouvan* syntyäikoihin oli sukupuolisidonnaista. Tutkittuaan rakkauden tunnustuksia Waseniusten suvun kirjeistä Häggman korostaa, että yhteisten sanojen ja määritelmien lisäksi naiset toivat niissä esille ennen kaikkea kiitollisuuttaan pääsystä avioliittoon. Miesten kirjoituksissa korostui puolestaan vastuun merkitys avioliitossa. Naiset olivat kiitollisia rakkaudesta ja he olivat yhdessä miesten kanssa samaa mieltä siitä, että rakkaus oli naisille tärkeämpi asia kuin miehille. Naimattomuus oli naisille kuitenkin kauhistus: se näyttäytyi tarkoituksettomana ja tyhjänä elämänä sekä joissain tapauksissa jatkuvana taloudellisena ahdinkona. Henkilökohtainen onni, turvattu elämä ja ympäristön hyväksyntä saavutettiin kaikkein varmimmin avioitumalla. Aikakauden ihanteet, kasvatus ja lähiympäristön odotukset viittasivat kaikki tähän yhteen ainoaan todelliseen kutsumukseen naisen elämässä. (Häggman 1996:55.)

Waseniusten kirjeiden mukaan miehen ja naisen välinen rakkaussuhde ei ollut symmetrinen. Nuoret miehet ja naiset puhuivat tasa-arvoisesta aviosuhteesta, mutta totesivat kuitenkin naisen olevan onnellisin voidessaan katsoa miestänsä ylöspäin. Naiset tunnustivat avoimesti olevansa riippuvaisia sekä taloudellisesti että emotionaalisesti miehistään. Yhtä mieltä miehet ja naiset olivat myös siitä, että miehen tuli ansaita naisen kunnioitus teoillaan ja tarjota naiselle toimeentulo. Avioliiton ja rakkauden ulkoisista puitteista vastuu oli aina miehellä. (Häggman 1996:55)

Oliko siis ihme, että Ellin taivuttaminen avioliittoon sujui helposti? Ellin olisi pitänyt olla täysin erilainen nainen, jos hän olisi kyennyt vastustamaan ratkaisua, jonka oikeastaan koko ympäröivä yhteisö oli jo hänen puolestaan tehnyt. Ellin nuoruudessaan elättelemä haave romanttisesta rakkaudesta ja sen mahdollisuudesta omassa elämässään katoaa avioliiton arkeen.

Kirjailija Aho asettaa Ellin *Papin tyttären* lopussa avioliittoon, joka ei ole 1800-luvun ihanteiden mukainen. Ellin avioliitto ei sen myöhemmissäkään vaiheissa noudata idylliä, jonka avioliitto

parhaimmillaan voisi naiselle tarjota. Elli ei voi katsoa miestänsä ihailleen eikä heidän avioliittonsa toteuta sen olennaisinta tarkoitusta: se jää lapsettomaksi.

Tässä yhteydessä on mielenkiintoista tarkastella, miten Snellman suhtautui aikanaan avioliittoon. Omassa avioliitossaan hän suuntautui sen filosofisen avioliittokäsityksen mukaisesti, jonka hän oli omaksunut lähinnä Hegelin oikeus- ja yhteiskuntafilosofiasta. Snellman ei niinkään pyrkinyt toimimaan hegeliläisen avioliittokäsityksen mukaisesti vaan pikemminkin tulkitsemaan omaa avioliittoaan ja perhe-elämäänsä hegeliläisen järjestelmän kautta. Avioliitto oli Snellmanille siveelliseen maailmanjärjestykseen kuuluva instituutio, josta perhe saa alkunsa. Puolison lapsuudenkodista omaksutut tavat yhdistyvät avioliiton kautta saavuttaen viimein lapsen moraalisisessa kehityksessä lopullisen ykseyden. Avioliiton tarkoituksena oli Snellmanin mielestä yksiselitteisesti puolisoitten yhteinen kasvatustehtävä. (Hämäläinen 1992:37.)

Snellman ei millään muotoa väheksynyt rakkauden merkitystä. Perhe-elämässä se näkyy puolisoitten sekä vanhempien ja lasten keskinäisenä rakkautena, josta myös siveellisyys versoo. Hegel puhui jopa persoonallisuuden luovuttamisesta avioliiton ykseydelle. Snellmanin avioliittokäsitys oli läheisesti yhteydessä hänen naiskäsitykseensä, minkä mukaan naisen ensisijainen tehtävä oli huolehtia kodista ja lapsista. Nykyään Snellmania saatettaisiin pitää autoritäärisenä, jopa sovinnaisenakin puolisona, mutta hän ei kuitenkaan väheksynyt naisen yhteiskunnallista merkitystä. Hän korosti naisen roolia äitinä ja puolisona eikä sulkenut naiselta mahdollisuutta osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan perheen ulkopuolella. Nainen vaikutti kansallisen kulttuurin ja valtion kehitykseen kuitenkin parhaiten perheen kautta. (Hämäläinen 1992:37–38.)

Snellman korostaa avioliittoa voimakkaasti instituutiona, joka kasvattaa uusia kansalaisia, uusia kelpoja yhteiskunnan jäseniä. Entäpä jos avioliitto Ellin ja Mikko Aarnion tapaan jääkin lapsettomaksi? Snellman olisi tässä tapauksessa ollut avioeron kannalla. Hegeliä seuraten hän katsoi, että hedelmättömyys ja ”tyhjä pesä” sen jälkeen, kun lapset ovat lähteneet kotoa, oikeuttavat puolisoitten eron, koska avioliitto ei tällöin toteuta siveellistä tarkoitustaan. Mielivaltaista vapautta avioeroon hän pitää kuitenkin järjen ja siveellisyyden vastaisena. (Hämäläinen 1996:38.)

3.4 Tahtomattaan taipunut

Pirjo Lyytikäinen löytää *Papin tyttären* loppuratkaisusta realistiselle kirjallisuudelle tyypillisen antiromaani-aspektin. Arkitodellisuuden kuvaus hahmottuu itse asiassa useimmiten sille vastakkaisen ihanteellisen kirjallisen mallin välityksellä, osoittamalla mallin kelpaamattomuus. *Papin tyttären* asetelma asettuu yhteyteen Runebergin *Hannan* asetelman kanssa nimenomaan väärin menneenä versiona. Vastenmielinen kosija syrjäyttää *Papin tyttäressä* rakastetun – *Hannassa* tapahtuu juuri päinvastaisesti. (Lyytikäinen 2006:174.) Elli ja ylioppilas Kalm keskustelivat *Hannan* idyllisestä rakkaustarinasta ja Ellin mieleen jäivät ylioppilaan vakuuttavat perustelut sen mahdollisuudesta oikeassakin elämässä. Nämä pohdinnat jatkuvat ja saavat lopullisen ratkaisunsa *Papin rouvassa*.

Aktiivinen yksilö oman elämänsä rakentajana on eräs kehitysromaanin oleellisia piirteitä. Yksilön elämässä loppuratkaisut eivät klassisessakaan kehitysromaanissa pääty välttämättä aina onnellisesti, mutta tärkeintä on, että yksilö pääsee ratkaisuun elämässään. Se voi olla jossain määrin paluuta entiseen hieman muuttuneena, asioita maailmalla testanneena, omat rajoituksensa hylänneenä. Se on kuitenkin ratkaisu, jonka yksilö on itse tehnyt ja hyväksynyt. Ellin kohdalla kysymys on ennemminkin ajautumisesta. Nuottavertaus, jossa verkko kietoutuu saaliin ympärille niin, että vain antautuminen on mahdollista, ei ole suotta useassa *Papin tytärtä* koskevassa kirjoittelussa keskeisesti esillä.

Realististen tekstien on usein katsottu päättyvän ns. sulkeumaan, eli kertomuksen kuluessa synnytyt kysymykset epäily, kapina, ristiriidat jne. palautetaan tasapainoon lopun tapahtumien avulla. Naista kuvaavissa teoksissa 1800-luvulla tällaisena tasapainon palauttajana toimi useimmiten avioliitto. (Lappalainen 2000:140.) Ellin elämässäkin sulkeuma tapahtuu, mutta tasapainoon ei palata. Oikeastaan Ellin elämä joutuu avioliiton ansioista entistä enemmän hajalle ja romaanin alussa esiin tulleille Ellin vapauden kaipuulle ja yksilöllisyydelle ei löydy ratkaisua.

Papin tyttäressä on useita yksityiskohtia, jotka avaavat kriittisen näkökulman tarinan tapahtumiin. Tällainen on esimerkiksi teoksen loppu, jossa Elliä rakkaudettomaan liittoon kannustanut äiti kokee omatuntonsa syytökset suoranaisten synteinä tytärtään kohtaan, Synnin käsitteen tuominen tapahtumien tulkintayhteyteen on kirjailija Ahon hienovarainen tapa arvottaa niitä. Äiti ymmärtää tehneensä väärin kannustaessaan tytärtään onnettomaan avioliittoon. Myös teoksen loppu kuvastaa tilanteen traagisuutta ja epätoivottavuutta. Rakkaudetta avioituneen äidin onneton elämä vahvistaa Ellin tarinassa käsitystä rakkaudettoman liiton epätoivottavuudesta. Kyse ei siis ole myönteisestä

kehityskulusta. Ellin tarinan voi aikalaisten tapaan lukea lahjakkaan tytön kielteisen kehityksen tendensiivisenä kuvauksena ja varoittavana esimerkkinä. Ellin kohtalo sinetöidään onnettomalla, vanhempien tahdon mukaisella avioliitolla. (Isomaa 2011: 48.)

Papin tytär aiheutti ilmestyessään paljon keskustelua. Aho todettiin kehittyneen psykologisena kuvaajana ja henkilöiden mielialojen välittyminen luontokuvausten kautta oli taitavaa työtä. Ellin luonne aiheutti kuitenkin vastaväitteitä niin vanhoillisten kuin nuorsuomalaistenkin taholta. Ellin henkilöhahmon haaveilujen epämääräisyydestä puuttui arvostelijoiden mukaan kaikki vakavampi sisältö ja tarkoitus. Elli ei selkeästi tuo esille, mihin hän pyrkii, mitä hän tahtoo elämässään, mutta hän kuitenkin valittaa, kun toiveet eivät toteudu. Ja jos Ellin tahdottomuus ja haaveilu herättivät joissakin kriitikoissa narkästystä, vielä enemmän sitä herätti Ellissä viriävä tyytymättömyys patriarkaalis-uskonnollista ympäristöä kohtaan. Ahoa syytettiin jopa siitä, että tämä oli keinotekoisesti pysäyttänyt Ellin luonteen kehityksen, jossa oli määräävänä pyrkimys itsenäisyyteen ja täysipainoisen elämän jano. Romaanin lopussa ilmaantuva sovituksen ja alistumisen ajatus tuntuu mielivaltaiselta ja näyttää määräytyvän kirjailijan oman luonteen perusteella. Aho oli joidenkin arvostelijoiden mukaan kirjailijaluonteeltaan hieman surumielinen ja sellainen, jonka mukaan yksilö oli voimaton muuttamaan mitään elämän ikuisesti samanlaisissa laeissa. (Karhu 1979:228–229.)

Tarja-Liisa Hypén selvittää tutkimuksessaan *Kuvassa oikealla Juhani Aho (1999)* myös *Papin tyttärestä* tehtyjä tutkimuksia. Aho-tutkimusta on tehty yli 100 vuotta ja kuva *Papin tyttärestä* – kuten Ahon muistakin teoksista – on vaihdellut vuosikymmenten kuluessa. Teoksen yhteiskunnallisuus ja erityisesti naiskysymyksen käsittely oli varhaisessa tutkimuksessa usein korostuneesti esillä, kun pohdittiin romaanin suhdetta tendenssirealismiin. Loppujen lopuksi yhteyttä ei kuitenkaan pidetty kovin määräävänä ja muunlaisetkin tulkinnat saivat jalansijaa. Myöhemminä vuosina myös yksilön kehitystä ja kasvatusta kuvaavat korostukset tutkimuksissa yleistyivät. (Hypén 1999: 55–56.) Uudet tutkimukset tuovat Ellin henkilöhahmosta uusia piirteitä esiin ja nykyajan ihmiset voivat samastua *Papin tyttäreeseen* eri tavalla kuin ihmiset Ellin tarinan syntyäikoihin. Ylioppilas Kalmin kaltaiset yksilöt ovat kuin tästä päivästä – teini-ikää väkisin pitkittävät aikuiset eivät 2000-luvulla ole mitenkään outo ilmiö.

4 PAPIIN ROUVA

Papin rouva ilmestyi vuonna 1893, kahdeksan vuotta *Papin tyttären* ilmestymisen jälkeen. Teoksen tapahtuma-aika on nyt vain muutama kesäinen viikko. Ellin elämä muuttuu Olavi Kalmin tultua jälleen vierailulle. On kulunut kuusi vuotta siitä, kun Elli lupautui naimisiin Mikko Aarnion kanssa.

Teoksen alussa oleva motto – lainaus Runebergin *Hannasta* – antaa intertekstuaalisen viitteen kirjan tulevista tapahtumista.

Älkää hänt’ unelmas’ edes nähkö,
ettei hänen silmäns’
iskisi teihin, ja katse, jok’ ei mene
mielestä koskaan,
hiljaa vaivaavaks okahaks näin
jäis sydämeenne.
(Johannan sanat Hannalle Runebergin ”Hannassa”)

Runebergin *Hannassa* Johanna-palvelijan varoittama skenaario ei tapahdu, mutta *Papin rouvassa* jo aiemmin avioituneen Ellin rakastuminen toiseen mieheen on koko teoksen keskeisin sisältö. Isomaa (2011) tuo esille, että realismin on toisinaan väitetty osoittavan romantiikan ihanteet epärealistisiksi tuulentuviksi. *Hannan* ja Ellin tarinan kertovien *Papin tyttären* ja *Papin rouvan* äärellä voidaankin pohtia, kiistääkö kirjailija Aho romaanissaan runebergiläiset ihanteet osoittamalla ne mahdottomiksi arkimaailmassa. Hyväksyykö Aho Ellin kohtalon ja pitääkö hän Ellin toivomaa rakkausavioliittoa ja paremman elämän tavoittelua turhana? Tämän näkemyksen mukaan Ellin tarinan kertovissa teoksissa ei niinkään kritisoida Ellin onnettomaan kohtaloon johtavia olosuhteita kuin Ellin naiiviksi määrittävää toivetta onnellisemmasta elämästä. Toisaalta jos *Papin rouvan* tarkoituksena on muistuttaa rakkauden tärkeydestä avioliitossa, se puolustaakin runebergiläistä rakkausavioliittoa. Isomaan mukaan vaihtoehtoinen tulkinta Ellin tarinalle on, että Runebergin Hannan onnekas kohtalo on teoksessa ihanne, johon verrattuna tietyt Ellin elämän epäkohdat nousevat esille. Vapauden ja rakkauden arvot ovat päämääriä, joita kohti pyritään osoittamalla niiden puuttumisen kielteiset seuraukset. (Isomaa 2011: 53.)

4.1 Hän tulee

Papin rouvan alussa kuvataan idyllinomaisesti Tyynelän pappilaa tulevana näyttämönä kolmiodraaman tapahtumille. Rajala (2011) huomauttaa, että Aho sijoittaa varhaisteoksensa mielellään maalaispappilaan. Sekä *Papin tyttäressä* että *Papin rouvassa* miljööllä on erityinen merkitys, koska pappilan, maisemakuvien ja niihin sisältyvien symbolien kautta heijastetaan Ellin salatajuista tunnemaailmaa. Järven rannan varmapiirteiset pappilat ja maisemain lempeät viivat jäävät arkkityyppeinä lukijoiden mieleen. Suhde hengellisen elämän edustuslaitokseen on Aholla leimallisesti kaksijakoinen: Aho ihannoii pappilan rauhaa ja idyllinomaista tunnelmaa, mutta myös kritisoi sen ahdasmielisyyttä ja pysähtyneisyyttä. *Papin rouvan* miljöökuvauksessa painottuu pappilan rauhallisuus ja ulkopuolisuus muusta maailmasta. Hiljaisuus, surumielisyys ja apeus kertovat pysähtyneestä tunnelmasta, jonka vaikutuksen alla talossa eletään ja on eletty jo kuuden vuoden ajan. (Rajala 2011:93.) Pappila tapahtumien kohtauspaikkana toimii tässä yhteydessä merkittävänä kronotooppina. Elli elää elämäänsä kahden eri pappilan vaikutuspiirissä. Isän pappilasta siirrytään suoraan aviomiehen pappilaan ja välissä ovat vain lyhyet opiskeluvuodet. Pappilaelämä asettaa jo valmiiksi Ellin elämään tietyt rajat ja rajoitukset, joita ei tarvitse edes erikseen kuvailla.

Elise Nykänen (2011) tuo puolestaan esille *Papin rouvan* alkukohtauksesta ns. ”negatiivisen kuvauksen”, joka perustuu kuvatun kohteen poissaololle. Siinä ilmaistaan sitä, mikä ei ole kuvattavissa, mikä puuttuu tai jää kuvauksen ulkopuolelle. Kuvauksen tarkoituksena ei ole tuottaa tarkkaa havainnointia, vaan likimääräisiä aistivaikutelmia, jotka eivät kiinnity mihinkään tarinamaailmassa läsnä olevaan vaan paremminkin siitä puuttuvaan. Negatiivinen kuvaus on viittauksenomaista ja lukijan on löydettävä positiivinen negatiivisen alta ja tehtävä se näkyväksi. Alkukohtauksen luonnonkuvaus tiivistää romaanin pääteemoja, jotka liittyvät toistuviin tyhjyyden, ikävystymisen, liikkumattomuuden ja jähmettymisen motiiveihin, jotka ovat oleellinen osa naturalismin harmaata tyyppimaisemaa. (Nykänen 2011: 62–71.)

Mutta samalla lähti siitä kuin aavistus jostain selittämättömästä surumielisyydestä. Hiljaisena, tyynenä ja vähän viileänä iltana tuntui sitä, kuin olisi sen asukkaan pitänyt istua käsi posken varassa, pää alakuloisesti kallellaan, mielessä joku salainen, sanaton kaiho. Laineen loiskina se ehkä toi tämän tunnelman, ehkä myöskin haavanlehden lepatus tai päivän heijastus ikkunoihin, joiden takana ei näkynyt liikettä eikä kuulunut lapsilauman iloista mellakkaa; eikä sitä kuulunut pihamaalla, ei pientarilla eikä rantahiekalla. Ainoastaan silloin tällöin avautui joku ovi, narahti puutarhan portti, ammahti lehmä tai ynähti vasikka, kuului soutua järvellä tai askeleita puutarhan hiekassa. Sillä välin saattoi olla niin äänetöntä, niin liikkumatonta ja kuollutta, että

arka sorsa uskalsi uittaa poikueensa venerantaan ja käki lentää kukkumaan puutarhan aidan seipääseen.

Talon nimi oli Tyynelä. (PR:146–147.)

Lukija palautetaan kuvauksen avulla samaan pysähtyneisyyden tunnelmaan, mihin *Papin tytär* päättyi. Ellin tarinassa ei ole tapahtunut mitään uutta. Nykänen hahmottelee lukijan roolia negatiiviselle kuvaukselle tyyppillisen kaksoisvalaistuksen kautta, joka ” luo etäännytetyn tilanteen, jossa lukijan on itsensä osallistuttava kertomuksen rakentamiseen. Vaikka negatiivinen kuvaus voi saada lukuisia eri tehtäviä, tarvitaan pintatason alta löytyvän vastakkaisen merkityksen tunnistamiseen aina lukijan panosta”(Nykänen 2011:70). Lukijalle ei kerrota suoraan, että Elli on onneton, mutta jokainen lukija pystyy sen vaistoamaan. Lukijan on asetettava seuraamaan Ellin tarinan tapahtumia eri tavoin kuin *Papin tyttäressä*, jossa asiat tuotiin lukijan eteen ikään kuin valmiina arvioitaviksi. *Papin rouvassa* lukija joutuu pohtimaan Ellin mielialoja Ellin itsensä kautta: kun Elli kuulee pienimmänkin portin narahduksen Tyynelän hiljaisuudessa, lukija kokee sen yhtä ahdistavana ja pitkästyttävänä. Lukijalle ei kerrota, että Elli on pitkästynyt ja ikävissään, mutta lukija tietää sen, koska hän on tavallaan kokenut pitkästymisen tunteet yhtaikaa Ellin kanssa.

Pitkästyneisyyden kuvaukset ja toimettomuuden aiheumat kytkeytyvät selvästi Ellin sisäiseen hajoamiseen, joka on hidasta henkistä kuolemaa. Ellin elämässä korostuu arjen monotoninen toisto, joka korostaa elämän hukkaan valumista. Sitä leimaa alituinen odotus, joka vertautuu samankaltaisiin tunnelmiin, joita Flaubertin *Rouva Bovaryn* päähenkilö Emmakin joutui kokemaan. Molemmat naiset odottavat tapahtumaa, joka muuttaisi arjen kulun. (Nykänen 2011:74.)

Rossi (2007) korostaa, että Emman kaipuu on kuitenkin erilaista kuin Ellillä. Varsinkin *Papin rouvassa* Elli on jo vakavoitunut ja aikuistunut ja hänen lapsenomaisen innostuksensa on hiipunut melankoliseksi kaihoksi ja pessimismiksi. Kaipuu muualle tuntuu hänestä lapselliselta ja turhalta. Ranskalainen filosofi Jules de Gaultier Flaubertin henkilöahmoja käsittelevässä esseessään *Le Bovarysme* (1902) löytää Emman nostalgiassa ja kaipuussa suorastaan sairaalloisia piirteitä. Hän jopa nimeää tämän tyyppisen haaveilun Emman mukaan *bovaryismiksi*, jossa kaipuun kohde voi olla sellaisenaan epärealistinen eikä haaveilija oikeastaan ymmärrä ideaalinsa sisintä luonnetta. Kuvitelmat saattavat muuttua uskomuksiksi ja todeksi, mutta vain haaveilijan omasta näkökulmasta. (Rossi 2007: 130–132.)

Papin rouvan alussa kuvatus hiljaiselon rikkoo pian pappilaan tullut ilmoitus, jonka mukaan pastori Aarnion vanha opiskelutoveri Olavi Kalm saapuu vierailulle. Ellille uutinen on hämmäntävä. Hän palaa ajatuksissaan selkeisiin muistikuviin ylioppilaan vierailusta viisi vuotta aiemmin ja kertoo ajatuksissaan kaiken yksityiskohtia myöten. Hän muistaa tarkasti rakastumisensa ja sitä seuranneen pettymyksen, suostumisensa apupapin kosintaan ja koko ankean elämänsä siitä lähtien. Ellin elämä avioliitossa pastori Mikko Aarnion kanssa on kulunut kuin unessa.

Ajatellessaan elämänsä niinä viitenä vuotena – vai lieneekö niitä ollut kuusikin, ei niistä tullut niin lukua pidetyksi – ei hän voinut ymmärtää, kuinka ne olivat kuluneet. Viikot ja kuukaudet olivat menneet melkein mitään jälkeä jättämättä, niin kuin tippuu pisara pisaran perästä tuhuttavana sadepäivänä ja putoaa hiekkaan niin hitaasti ja hermostuttavan yksitoikkoisesti. Hän oli tottumisestaan tottunut ja herjennyt jo muutostakin odottamasta. (PR: 155.)

Elli on haaveilevan luontonsa mukaisesti usein unelmoinut, että jokin tulisi ja muuttaisi kaiken – ja se muutos on usein saanut Olavin muodon – ja nyt Olavi on tulossa. Kun Olavi vihdoinkin saapuu, Ellin valtaa tuttu arkuus ja ujous. Tervehdittäessä toistuu sama kuvio kuin *Papin tyttäressäkin*: Elli ei tohdi nytkään nostaa katsettaan Olavin kasvoihin, mutta muistaa tarkasti ja herkästi hänen äänensä ja lausutut sanat. Ruokapöytätilanne antaa hänelle kuitenkin mahdollisuuden tarkastella Olavia paremmin ja Elli rekisteröi tarkasti kaikki hänessä tapahtuneet muutokset. Olavin kauneus ja hienostuneisuus vertautuvat silmiinpistävästi pastorin ulkonäön kanssa. Jälleen kerran ruokailutilanne on ikään kuin näyttämönä ajatuksille ja mielenliikkeille. Ruokapöydässä Elli näkee konkreettisesti Olavin ja miehensä silmiinpistävimät erot ulkonäössä ja käytöksessä:

Kaunis ja miellyttävä hän [Olavi] oli niin kuin ennenkin, piirteet yhtä hienot ja nuo silmät melkein suuremmat kuin ennen. Tukka oli sama musta ja hiukan kähertynyt. Mutta hän näytti tyynemmältä, heikontuneelta ja kenties hiukan kuluneelta ja surumieliseltäkin noin vilahdukselta, kun ei puhunut. Hän ei nauranut ääneensä, vaan ainoastaan otsallaan ja silmillään. Kaikki hänen liikkeensä olivat varmat ja tarkat ja hän söi sujuvasti ja säännöllisesti. Elli ei voinut olla vertaamatta noita kahta. Ne olivat täydellisiä vastakohtia toisilleen. Hänen miehensä, pyöreäkasvoinen, punaposkinen, vaaleatukkainen ja lihava, näytti hänestä tavallista kömpelömmältä ja sivistymättömältä. Hänen paksut kesakkoiset kätensä, hänen tapansa syödä, puhua ja nauraa pisti nyt silmään vielä enemmän kuin ennen. (PR:162.)

Olavin hahmo oli jo *Papin tyttäressä* ihanteellinen, vapaa nuoren ylioppilaan kuva, joka on 1800-luvun ylioppilasromaaneista tuttu. Ylioppilasmotiivilla oli oma perinteensä ennen 1880- ja 1890-lukua. Se oli keskeinen niin topeliaanisessa näkemyksessä positiivisten piirteiden henkilöitymänä kuin myös fennomaanisessa kansallisuusiideologiassa puolueen kulttuuri- ja sivistysohjelmassa. Tosin fennomanian kriisiytyessä 1800-luvun loppupuolella ihanteellinen kuva alkoi murentua ja ylioppilas saattoi joutua yhä enemmän satiirin ja ironian kohteeksi. (Lappalainen 2000:168.)

Gunnar Castrénin mukaan kirjailija Aho on ottanut Olavin hahmoon aineksia Ernst Ahlgrenin romaanista *Fru Marianne* (1887). Tässä teoksessa syrjäisellä seudulla asuva, maanviljelijän kanssa naimisissa oleva naispäähenkilö rakastuu dekadenttiin ylioppilaaseen, joka tulee viettämään kesää maanviljelijä-ystävänsä luo. Ilmiselvästi myös Flaubertin *Madame Bovaryssa* Emman aviomies Charles Bovary vertautuu ulkonäkönsä ja käytännöllisen luonteensa puolesta kömpelöön pastori Aarnioon. (Rossi 2009:71.)

Olavin henkilöahmo jäi *Papin tyttäressä* sivummalle, mutta *Papin rouvassa* kuva Olavista tarkentuu. Ellille hän on alusta alkaen edustanut kaikkea sitä vapautta ja ihanteellisuutta, josta hän itse on vain voinut haaveilla. *Papin tyttäressä* Olavia ei mainita edes etunimeltä: Elli ajattelee ja nimeää hänet vain ylioppilaaksi ja muuten hänestä puhutaan ylioppilas Kalmina. *Papin rouvassa* ylioppilaan etunimi on kuitenkin heti käytössä. Lappalaisen (2000) mukaan *Papin tyttäressä* molemmat miehet – ylioppilas ja maisteri – ovat vain eräänlaisia funktioita, jotka kuvastavat vaihtoehtojen vähyyttä: Ellin kohdalla avioliitto on elämässä ainoa mahdollisuus. *Papin rouvassa* tämä avioliitto puolestaan kyseenalaistetaan, koska Olavi Kalm palaa, ja Ellin ja Olavin välille syntyy rakkaussuhde. (Lappalainen 2000:140.) Elli itse on saattanut viiden vuoden aikana sisäistää Olavin hahmon monisysteemiseksi kuin pelkäksi ylioppilaaksi. Hän on seurannut lehdistä Olavin elämää ulkomailla ja näin täydentänyt hänestä lyhyen tuttavuuden jälkeen saamaansa mielikuvaa.

Teppo Kulmala (2011) tuo Ellin suhtautumisessa Olaviin esille analyttisen psykologian näkökulman. Sen mukaan kohteet ja asiat, joita pidämme erityisen tärkeinä, tuovat mukanaan itsetuntemusta kasvattavia ja meitä muuttavia kokemuksia. Olavin vaikutus Elliin on tässä mielessä merkitsevää, sillä kohdatessaan Olavin Elli kohtaa kuin omat tunteensa. ”Olavi on Ellin sisäisen maailman symboli, heijastus, psyykkisen energian lähde.” Läheiset ihmiset ovat itsenäisiä henkilöitä Ellin ulkopuolella, mutta ne ovat samalla myös hänen omia subjektiivisia mielikuviaan, jopa kokemuksia Ellistä itsestään. ”Rakastaessaan Olavia Elli rakastaa jotain itsessään.” (Kulmala 2011:67). Tämän voi nähdä esimerkiksi Ellin suhtautumisessa omaan ulkoiseen olemukseensa. Aiemmin Elli ei ole juuri kiinnittänyt huomiota pukeutumiseensa eikä ulkoiseen olemukseensa, mutta Olavin tultua hän kiinnostuu itsestään uudella tavalla.

Pitkään aikaan ei hän ollut sitä tehnyt. Siitä oli kauan, kun hänellä siitä oli ollut mitään hauskuutta. Ja hiukan uteliaasti hän nyt silmäili vähän vaaleata muotoaan ja solakkaa, vielä neitseellisen jäntevää vartaloaan. Moneen vuoteen ei hän ollut muistanut sitä, mitä hänestä joskus oli sanottu, että hän oli miellyttävä, melkein kauniskin. Ketä varten? Miksi hyväksi? Miehensä vuoksi ei hän muistanut itseään häihinsäkään koristelleensa. Muut ne olivat sen tehneet. Siitä oli muuten viisi vuotta, viisi pitkää vuotta. (PR:148.)

Papin rouvan kerronta etenee vuoroin Ellin ja vuoroin Olavin ajatusten mukaan. Niinpä Olavikin vuorostaan tarkastelee Elliä ja Mikkoa tehden huomioitaan heistä ja etenkin heidän yhteiselostaan. Mikon hän toteaa samanlaiseksi kuin ennenkin eikä pohdinnoissaan vaivaudu ulkoisia piirteitä syvemmälle. Ellin hahmoa hän pohdiskelee sitä vastoin tarkemmin, koska hänelle on tyypillistä ”punnita mielessään kaikkia niitä naisia, jotka sattuiivat hänen tielleen” (PR:168). Hän luo tarkkapiirteisen kuvan aikuisesta Ellistä, jonka hän luuli unohtaneensa, mutta jonka hahmo pikku hiljaa alkaa palautua hänen mieleensä.

Mutta nyt hän yht’äkkiä muisti hänen silmänsä ja näki ne tuon tuostakin itseensä kiinnitetyiksi toiselta puolen pöydän. Ne olivat suuret ja siniset ja haaveksivaiset. Ja vähitellen aukeni siitä koko olento hänen eteensä, hän tuli esille eri asennoissaan. Hän tarjosi teetä vähän pelonalaisesti, heitti liinan sulavasti hartioilleen, kulki edellä puutarhaan ja istui kiikkulaudalla lähellä häntä, katsoen eteensä suoraan järvelle. Vartalo oli hänellä hyvin säilynyt ja säännöllinen, vaikka kenties vähän raskas ja veltto. Ei hän ainakaan ole tavallisen papin rouvan malliin, ajatteli hän, niin kuin hänen tapansa oli punnita mielessään kaikkia niitä naisia, jotka sattuiivat hänen tielleen. Hän on paljon kaunistunut siitä, kun hänet viimeksi näin. (PR:168.)

Aholle on kirjailijana ominaista, että päähenkilöiden ulkomuoto kuvataan yksityiskohtaisemmin, mutta ei yhdellä kertaa. Erilaisten tapausten yhteydessä lisätään vähitellen uusia piirteitä ja vivahduksia, jolloin kuvaus saa objektiivisemmän luonteen, koska yksityispiirteet tulevat esiin toimivien henkilöiden eikä tekijän silmin. Yleensä jokin piirre ulkomuodossa muodostuu toista tärkeämmäksi, kuten esimerkiksi Ellin muotokuvassa silmät, joihin Olavinkin huomio usein kiinnittyi. (Nieminen 1934: 110–111).

Olavin mieleen häivähtää menneisyydestä muisto tytön surullisista, jäykistyneistä kasvoista pappilan verannan ikkunassa hänen pois lähtiessään. Tuolloin mielessä oli käynyt, oliko tyttö häneen kenties jo ennättänyt rakastua. Tässä yhteydessä paljastuu Olavin luonteelle tyypillinen seikka: Elli hahmona herättää hänessä mielenkiintoa juuri sen takia, että Elli on häneen rakastunut. Olavia kiehtoo ajatus, että Elli on koko tämän ajan, minkä hän itse on elänyt vapaasti ja kerännyt kokemuksia maailmalla, kaivannut ja ikävöinyt häntä. Hän alkaa etsiä innokkaasti merkkejä ja todistuksia Ellin ja Mikko Aarnion avioliiton rakkaudettomuudesta.

Olavi ei enää ole se miellyttävä, huoleton ylioppilas, joka *Papin tyttäressä* sai Ellin rakastumaan itseensä. Nyt hän on maailmaa nähnyt, hienostunut esteetti ja epäilijä, joka hieman väsyneenä ja kyllästyneenä etsii elämässään aina jotain uutta. Yliopistossa hän joutui uusien aatteiden valtaan, jotka vaihtuivat yksi toisensa jälkeen. Ensimmäisinä vuosina oli kaikkien ihanteena ollut Snellman, sitten norjalaiset, Georg Brandes ja Strindberg, myöhemmin venäläiset ja lopulta ranskalaiset.

Aikaa ja oloja arvosteltiin ankarastikin, mutta minkäänlaisiin toimenpiteisiin ja varsinaisiin mullistuksiin ei kuitenkaan ryhdytty. Sivistyneistön keskuuteen levinnyt väsymys ja skeptisyys ilmenivät sekä yhteiskuntaelämässä että intiimeissä tunteissa. Kalmkaan ei täysin kykene antautumaan millekään. Hän liihottelee asiasta toiseen niin tieteellisissä tutkimuksissaan kuin rakkaudessakin. Vaikka häntä pidettiin älykkäänä miehenä, joka jopa määrää sivistyneiden piirien henkisten harrastusten sävyn, hän ei itse ole varsinaisesti luonut mitään. (Karhu 1979:235.)

Olavi havaitsee olonsa pappilassa viihtyisäksi. Hän on itsekin pappilassa kasvanut ja aina mielellään pappiloissa vierailut, jos vain suinkin on ollut mahdollista. Hän uskoo voivansa rauhallisessa ympäristössä keskittyä hyvin väitöskirjansa tekemiseen ja lepäillä vanhan opiskelutoverinsa vieraanvaraisuuden turvin. Aamiaishetket muodostuvat heti ensimmäisestä aamusta alkaen miellyttäväksi juttutuokioiksi Ellin kanssa ja koska pastori Aarnio joutuu olemaan paljon poissa kotoa virkatehtäviensä vuoksi, tilaisuuksia tuttavuuden tekemiseen tulee koko ajan lisää.

Olavin henkilöhaamoon saadaan lisää piirteitä, kun pastori Aarnio kyselee kahden kesken häneltä kuulumisia. Miesten erilaisuutta kuvataan suorastaan alleviivaten aamun uintikohtauksessa, jossa vertailun piiriin ulotetaan jopa vaatteetkin. Olavin kuva hienona, pariisilaistuneena, hieman jo elämäänsä kyllästyneenä herrasmiehenä tarkentuu ja pastorin hahmo saa miltei koomillisia piirteitä, kun kuvataan hänen lapsenomaisen innostunutta kiinnostustaan herrasmiehen henkseleihin ja vaatekankaisiin. Eniten pastorin mielenkiintoa herättää kuitenkin Olavin viettämä aika Pariisissa. Maailmanmies Olavi Kalm ja maalaispastori Mikko Aarnio sivuavat keskustelussaan myös ajankohtaisia siveellisyysskysymyksiä.

- Onko se totta, kun ne sanovat, että siellä naineet miehetkin elävät niin kuin meillä poikamiehet?
- Puhtaastiko?
- Eihän, vaan päinvastoin.
- Totta se on.
- Monivaimoisuudessa niin kuin turkkilaiset?
- Ei ollenkaan niin kuin turkkilaiset, sillä nainen Pariisissa on yhtä vapaa kuin mieskin.
- Hyväksytkö sinä ... se on toki epäsiveellistä se vapaa rakkaus.
- Se on sitä myöten, mitä epäsiveellisyydellä ymmärretään ... kaikkihan on verrannollista ... maassa maan tavalla.
- Eihän sitä voi puolustaa.
- Eihän sitä tarvitsekaan puolustaa, mutta ei saa myöskään ahdistaa.
- Täytyy sitä ahdistaa.
-

Olavi hymähti itsekseen muistaessaan noita aikoja, jolloin he ystävänsä kanssa olivat viettäneet ensimmäisiä iloisia ylioppilasaikojaan Helsingissä. Mutta hän oli kuitenkin puhuvinaan totisesti:

– Myönnä sinä kuitenkin, että tämä nykyinen maailmanjärjestys on varsin mukava nuorille miehille, jotka ovat estetyt rakentamasta aikaisia avioliittoja. Ja ajattele, mikä vaihtelevaisuus ... yhden hylkää ja ottaa uuden taas, niin kuin piirihyppylaulussa lauletaan. (PR: 178 – 179.)

Siveellisyyksymys muodostui Aholle itselleenkin merkitykselliseksi, sillä osallistuessaan aiheesta käytävään keskusteluun, hän riitaantui kysymyksestä naisten oikeuksia ja vastaavasti miehen velvollisuuksia vahvasti puolustavan Minna Canthin kanssa.⁶

Olavin näkemykset siveellisyyksymyksestä ja miehen ja naisen asemasta avioliitossa tulevat useaan otteeseen esille hänen keskustellessaan Ellin kanssa kirjallisuudesta. Elli ihmettelee, miten asiat, joita hän ei aiemmin voinut ymmärtää ja hyväksyä, aukeavat nyt Olavin perustelujen jälkeen hänelle täysin erilaisesta näkökulmasta. Elli ei ole koskaan aikaisemmin keskustellut tämän kaltaisista asioista kenenkään kanssa ja hän on pohtinut lukemiaan teoksia pelkästään oman ymmärryksensä varassa. Olavi puolestaan nauttii saadessaan puhua ajatuksistaan niin alttiille kuulijalle.

– Mitä kirjailijoita te [Elli] olette lukenut?

– Olen minä lukenut kaikenlaista ... mutta viime aikoina enimmäkseen norjalaisia ja ruotsalaisia.

– Mitä pidätte niistä?

– Kyllä minä niistä, varsinkin Jonas Liestä. Ensin tuntuivat ne minusta kovin kummallisilta, minä olin aivan sekaisin heidän mielipiteistään enkä oikein ymmärtänyt mitä ajatella.

– Heillä on omat ihanteensa ja omat katsantotapansa.

– Olisi välistä tehnyt mieli väittää vastaan. Mutta ei ole täällä juuri ketään, kenen kanssa keskustelisi. Eivät ne täällä juuri niistä välitä. Ei voi puhua mistään oikeasta asiasta, vaikka kuinka haluttaisi.

– Onhan aina hauskeampi, jos on joku, jonka kanssa voi ajatuksiaan vaihtaa. Silloin tulee paljoo paremmin selville siitä, mikä on oikeaa ja mikä väärää.

– Niin se kyllä on. Joskus tuntuu siltä kuin kaikki olisi, niin kuin olla pitää, mutta sitten taas näyttää, kuin kaikki olisi ihan hullua.

– Kyllä se on tuo hyvin luonnollista., ja minä sen hyvin ymmärrän. Mutta vähitellen olen minä tullut siihen, ettei saa olla mitään periaatteita, vaan otan kaikki asiat, niin kuin ne tulevat minua vastaan.

– Helppohan teidän on, joka aina saatte liikkua ja aina ottaa vastaan jotain uutta. Mutta me, joiden täytyy tyytyä aina yhdessä kohden olemaan, me haluaisimme jotain erityistä, josta voisimme pitää kiinni. (PR:187–188.)

⁶Minna Canth vastusti relatiivista sukupuolimoraalia ja korosti absoluuttisen puhtauden tarvetta, mikä tarkoitti, että miehen tuli olla ennen avioliiton solmimista yhtä puhdas kuin naisenkin. Juhani Aho taas asettui relatiivisen moraalien kannattajien leiriin. (Lappalainen 2000: 147.)

Olavi kiinnostuu Ellistä. Häntä kiehtoo ajatus, ettei pastorista ole Ellin ajatuksien kuuntelijaksi ja etteivät nämä ole muutenkaan erityisen läheisiä. Hän johdattelee keskustelun miesten ja naisten suhteeseen ja keskinäiseen rakkauteen ja korostaa puolisoitten luonteiden yhteensopivuuden merkitystä avioliitossa. Hän pukee sanoiksi ne ajatukset, joita Elli on pyöritellyt mielessään koko avioliittonsa ajan. Olavin tulkitsemana hän nyt ymmärtää, miksi hän ei ole ollut onnellinen: hänellä ja pastorilla ei ole mitään yhteistä.

Papin rouvaa on useissa yhteyksissä pidetty kansallisena muunnoksena Flaubertin *Rouva Bovarysta*. Teoksissa on toisiaan vastaavat henkilöasetelmat: tyhmä, kömpelö aviomies, tyytymätön, haaveellinen ja älykäs aviovaimo-päähenkilö, joka ei rakasta aviomiestään ja laskelmoiva rakastajatyyppejä, jonka kautta onntto avioliitto joutuu käymistilaan. (Lappalainen 2006:173.) Ajatus Olavin laskelmoivuudesta on mielenkiintoinen. Aloittiko Olavi tietoisesti ”opettamaan” Elliä huomaamaan avioliittonsa tilan ja avasi hänelle näkymät, kuinka toisin asiat voisivat olla? Vai halusiko hän vain itserakkaana, maailmaa nähneenä ja kokeneempana tyyppinä ihailevan kuulijan ajatuksilleen? Olavin kiinnostus Ellin ja pastori Aarnion avioliiton tilaan on kuitenkin ilmeinen, Hän jopa kyselee pappilavierailulla entiseltä opiskelutoveriltaan Kaarloltakin pastoriin ja Ellin suhteesta, ja saa vahvistusta epäilyilleen: Elli on avioliitossaan onneton ja pastori – ”semmoinen mies kuin pastori on aina onnellinen” (PR: 197).

Pappilaan tultuaan Olavi käy lyhyesti kehityshistoriaansa läpi purkaessaan matkalaukkuaan pappilan vintillä. Laukusta tulevat esille tärkeät kirjat: norjalaiset, uudemmat ranskalaiset ja venäläiset, joista Tolstoin *Anna Karenina* mainitaan erityisesti. Esiin tulevat myös kirjeet entiseltä kihlatulta, joita hän pitää eräänlaisina asiakirjoina oman itsensä ja tärkeimmän kehityskautensa tuntemisessa. Olavi tuntee, että yksi aikakausi on päättynyt ja toisen on alettava. Monta vuotta on mennyt hukkaan ja nyt on käytävä käsiksi johonkin uuteen. Hänellä on kesken luettavana ranskalainen teos, joka kertoo idyllinomaisesta salasuhteesta kesällä maalaismaisemissa.

Jospa olisi sellainen idylli täälläkin mahdollinen, ajatteli hän laskien kirjansa pöydälle ja sytyttäen paperossin. Ja hän haaveksi sen itselleen oman mielensä ja oman taipumustensa mukaiseksi ... ”Tällainen rauhallinen paikka, jossa he molemmat – hän ja joku toinen – elisivät aivan erillään muista kukin toimissaan, tuon tuostakin tavaten ja mennen soutelemaan tai kävelemään ... se kestäisi niin kauan kuin kestäisi, ei mitään muita siteitä eikä velvollisuuksia kuin rakkauden ...” (PR: 185.)

Olavia alkaa kiehtoa ajatus pienestä seikkailusta työnteon lomassa. Itserakkaudessaan hän haluaa todistaa, että romaanista tuttu ihmissuhdekuvio olisi hänelle aivan mahdollinen, jos hän itse sitä

haluaisi. Jo opiskeluaajoista lähtien hän on pitänyt itseään pastori Aarniota parempana ja ajatus, että pastori onnistui ottamaan viehättävän Ellin vaimokseen, ihmetyttää häntä.

Elli on tahollaan kuin huumaantunut. Olavi on tullut ja hän pohtii, olisiko hänen kiihkeällä toivomisellaan voinut olla jotain vaikutusta unelmansa toteutumiseen. Hän on lukenut sen olevan mahdollista ja häntä kiehtoo ajatus, että sielut voisivat vaikuttaa toisiinsa pitkienkin matkojen päästä. Eräästä hänen unenomaisesta haaveestaan Lyytikäinen (2006) löytää intertekstuaalisia yhteyksiä *Kalevalan* Aino-hahmoonkin. Kirkossa istuessaan Elli vaipuu unelmiinsa ja kuvittelee, että hän pakenisi sieltä kenenkään näkemättä rantaan, josta Olavi tulisi häntä veneellä noutamaan. Kumpikin vakuuttaisi aina ikävöineensä ja rakastaneensa toista. Sitten Olavi ottaisi ja veisi Ellin mukanaan. Kukaan ei kaipaisi Elliä, koska luultaisiin hänen hukkuneen, koska ”kiistasit kivelte uida”. (Lyytikäinen 2006:175.) Ellin haaveet ja unelmat ovat hänen Tyynelässä ollessaan aina liittyneet jollain tapaan rantaan. Elli seuraa ohikulkevia laivoja ja ottaa vastaan rannassa laivojen aiheuttamia aaltoja kuin terveisiä ulkomaailmasta. Hän odottaa pelastuksen tulevan järveltä päin, ja nyt kun Olavi sieltä saapui, hän haluaa romanttisesti uskoa, että jokin muuttuu hänen elämässään ja sama ikävyys ei voi enää jatkua. Ellin haavekuvassa toteutuvat tiivistetysti kaikki hänelle tärkeät asiat. Hän pääsee pois nykyisestä, hänen ei tarvitse tehdä tiliä kenellekään tekemisistään, Olaville on heille varattuna majoitus korkealla vuoren rinteellä ja ennen kaikkea Olavi sanoo hänelle sanat, joita hän ei ole koskaan saanut keneltäkään kuulla: ”Tule, niin kuin olet...” (PR:204). Elli ei ole koskaan kelpvannut sellaisena kuin hän on, vaan vaatimukset hänen oikean aidoimman luontonsa tukahduttamisesta ovat seuranneet häntä lapsuudesta saakka.

4.2 Uusiutuvat unelmat

Elli ja Olavi ovat molemmat elämässään uuden kynnyksellä. Olavi on kyllästynyt entiseen elämäänsä ja omaksi yllätykseksensä löytää huvia maalta ja saa tartuttua jopa työhönsäkin paremmin kuin aiemmin. Elli taas tuntee heränneensä kuin pitkästä unesta ja jokainen päivä Olavin seurassa on hänelle merkityksellinen. Aina kun pastori on poissa, he puhuvat kaikesta. Elli saa kuulla, että hänen entinen koulutoverinsa Sigrid on eronnut miehestään ja tieto tästä vaikuttaa häneen voimakkaasti. Elli ei ole tullut koskaan ajatelleeksi, että avioliiton purkaminen olisi mahdollista. Ajatus, että hänen entinen koulutoverinsa on tehnyt elämässään niin mullistavan ratkaisun, tuntuu Ellistä yhtaikaa kauhistuttavalta ja kiehtoivalta.

muistot pikemminkin tympäännyttävät häntä, eikä hän niitä mielellään muistele. Olavi haluaa muutosta elämäänsä ja pastori Aarnion neuvot vakiintumisesta ja vaimon ottamisesta saavat hänet miettimään naisihannettaan:

Onhan se totta, ajatteli Olavi tultuaan taas huoneeseensa, että hän [Elli] jotakuinkin vastaa sitä ihannetta, jonka välistä olen itselleni ajatellut, s.o. hänessä olisi ehkä alkuaineet sopivaan muodosteluun, jos hän olisi kasvanut toisissa oloissa.

Mutta aikapa nyt ihanteita ajatella ja niiden muodostelemista.! Oli hän harjoittanut sitä tarpeeksi monta kertaa onnistumatta, kerran siihen kyllästyäkseen. eikä hän voi nyt käsittää sitä aikaansa, jolloin hän oli ajautunut seikkailusta seikkailuun, uhrannut niihin kaiken aikansa ja menettänyt niihin voimiansa, Kuinka toista onkaan nyt, kun ne siteet ovat lauenneet. Hän ei olisi tahtonut takaisin ainoatakaan entisistä suhteistaan, eikä hän mielestään voinut verrata mitään tämän säännöllisen, kiihottoman elämänsä tasapainoon. Eikä t ä ä l l ä ainakaan näyttänyt olevan mitään, joka saisi hänet siitä pois ja josta voisi uusiakaan verkkoja kutoutua. (PR:223.)

Olavi vakuuttelee itselleen työnteon merkitystä ja sitä, kuinka paljon enemmän järjen puhdas tyydytys tuo hänelle kuin tunteet.

-- Tavallisinkin suhde kehittää. Mutta kyllä niihin kuluukin joku määrä sielua ja hermostoa ja aikaa, kuinka viattomia olkootkin. Kuta platoonisempi rakkaus on, sitä hivuttavampi tauti se on. Työnteko on ainoa intohimo, joka tekee jauhoja, joskin kivet kuluvat. -- (PR:223.)

Ellin hahmo ei kuitenkaan jätä Olavia rauhaan. Hän tapaa itsensä usein miettimästä, mitä Elli mahtaa ajatella tyynen ulkokuorensa alla. ja varsinkin häntä huvittaisi tietää, mitä Elli ajattelee hänestä. Hän etsiytyy Ellin seuraan ja he löytävät aina uusia, mielenkiintoisia keskustelunaiheita. Tämä kaikki on Ellille uutta ja mieluista ja Olavikin nauttii, kun saa innokkaan kuuntelijan ajatuksilleen.

Useinkin keskustelivat he pitkät hetket kaikenlaista, joutuivat puhelemaan varsinkin taiteesta ja kirjallisuudesta. Ei hän ollut paljoa lukenut, mutta Olavi huomasi, että hän käsitti hyvin, ymmärsi heti kaikenlaiset pienet vivahdukset ja osasi kuunnella niin, että se innoitti puhumaan. Olavi oli siitä mielissään ja innostui kertomaan. Melkein aina oli hän se, joka puhui, mutta välistä hän otti hyväksyvästi vastaan senkin, mitä Ellillä oli sanomista. Silloin oli Ellistä, kuin hän olisi ollut ymmärtävämpi ja viisaampi kuin ennen. (PR:229.)

Ellin ja Olavin suhteeseen palautuu sama yhtenäisyyden tuntu kuin heidän ensitapaamisensa aikoihin. He jättivät samaan tapaan pastori Aarnion ulkopuolelle keskustellessaan ja Olavi jopa tarkoituksellisesti korostaa heidän samankaltaisia näkemyksiään.

Me olemme taiteilijaluonteita, sinun vaimosi ja minä ... me emme aina ajattele hyötyä, vaan rakastamme kauneutta kauneuden itsensä vuoksi, sanoi Olavi vastaten

leikkipuheella leikkipuheeseen, mutta samalla iskien silmää Ellille, niin kuin olisi tahtonut sanoa: ”Me kyllä ymmärrämme toisemme”.

Ja sellaisia pieniä iloja valmisti hän Elille useita näiden päivien kuluessa. (PR:230.)

4.3 Kaksi erilaista rakkautta

Rakkaus ja sen kehittyminen Ellin ja Olavin välillä on yksi *Papin rouvan* keskeisistä teemoista. Koskimies (1944) korostaa älyllis-psykologisten mielteiden ja huomioiden käyvän siinä yhä täyteläisemmiksi. Hänen mielestään *Papin rouvan* juoni on miltei mitätön ja olisi sellaisenaan mahtunut johonkin parinkymmenen sivun pituiseen ”lastuun”, mutta itse rakkaudentunteen asteittainen kehitys Ellissä ja Olavi Kalmissa on ”tieteellisellä huolella ja antaumuksella esitetty” (Koskimies 1944:312). Turtolakin (2011) pitää *Papin rouvaa* Ahon kauneimpana rakkauskertomuksena, kenties jopa suomalaisen kirjallisuuden kauneimpana kertomuksena kahden ihmisen kohtaamisesta, arasta avautumisesta, heräävästä toivosta ja kesän hurmiosta (Turtola 2011:195).

Olavin ja Ellin kohtaamisessa on alusta asti selkeästi nähtävillä kaksi erilaista tapaa rakastaa. Siitä, miten nämä rakkaudet kohtaavat, muodostuu koko teoksen kantava idea. Karkama (1994) kuvaa modernia romanttista rakkautta sellaiseksi, joka edellyttää sitoutumista, uskollisuuden lupauksia ja valojen vannontaa. Mies ja nainen tulevat rakkauden kohtauspaikalle kuitenkin täysin eri suunnista. Miehellä rakkaus ei ole niin kokonaisvaltainen tapahtuma kuin naisella, vaan se on usein vain syrjähyppy, joka katkaisee rutiinin ja antaa elämälle väliaikaisesti uutta sisältöä. Rakkaudessa nainen on miehelle usein vain kohde ja väline, aistillinen katkos miehisessä kilpataistelussa, joka ei salli itseyden toteutumista ja joka pirstoo yksilön erillisiin lohkoihin. Naisen kohdalla tilanne on kuitenkin toinen. Nainen ei voi suhteen jälkeen palata miehen tavoin takaisin entiseen elämäänsä. Jos mies ja nainen tulevat kohtauspaikalle eri suunnista, eri suuntiin he ainakin poistuvat. Naisen kohdalla seurauksena on usein tyhjiys, itsensä kuolettaminen, hulluus tai kuolema. Miehellä rakkauden kokemus voi olla vain ohimenevä tunne, mutta naisella se liittyy koko hänen olemukseensa, aistilliseen ja ruumiilliseen olemassaolonsa. Jos nainen löytää rakkaudessa itsensä, hän joutuu kokonaan sen maailman ulkopuolelle, joka on määrännyt hänen sosiaalis-kulttuurisen identiteettinsä ja sijoittanut hänet määrättyyn asemaan ilman itseyttä. (Karkama 1994: 139.)

Papin rouvassa Ellin päivät ovat nyt Olavin tulon myötä muuttuneet onnellisimmiksi. Hänen ajatuksiaan varjostaa kuitenkin epätietoisuus Olavin tunteista. Olavi on tullut, mutta tuskinpa hänen

tulemisensa on millään tavoin johtunut Ellistä. Kun Olavi tekee työtään eikä ennätä seurustelemaan Ellin kanssa, on Elli melko varma, että Olavi ei hänestä sen kummemmin välitä. Sadepäivät tuovat lohduttomuuden tunteen ja ilo Olavin tulemisesta, minkä hän on aiemmin liittänyt vastaukseksi hartaisiin toiveisiinsa, häipyä näkyvistä. Kun sää tulee poutaisemmaksi, Olavikin havahtuu huomaamaan Ellin surumielisyyden ja yhteinen onkimatka palauttaa suhteen ennalleen. Luonnon rauha ja järvimaiseman kauneus saa Olavin pohdiskelemaan tuntojaan:

Olen sittemmin usein ajatellut ja koettanut saada siitä selkoa ... ja minä luulen sen tulevan siitä, että tässä yksitoikkoisessa ympäristössä, jossa ei ole juuri muuta eloa kuin se, minkä aurinko antaa, ja joka sen pois mentyä jää sitä kaipaamaan, juuri sen tähden tulee onnen kaipaustakin niin hillittömästi esille. Ja tällainen hiljainen ympäristö kai vaikuttaa siihenkin, ettei mikään estä tuota kaipausta kaikin voimin kehittymästä ... se kasvaa kuin varjo yössä, ja kun tietää, että onni on niin lyhytaikainen kuin tämmöinen kesäinen yö, niin tuntuu se samalla mahdottomalta saavuttaa. (PR:243.)

Olavi tuo mietteessään ennustuksenomaisesti ilmi tulevat tapahtumat Ellin kanssa. Jo ennen minkäänlaisen suhteen alkamista hän ikään kuin pohdiskelee sen syntyvän ympäristön yksitoikkoisuudesta ja jäävän lyhyeksi episodiksi hänen elämässään.

Elli puolestaan haltioituu, kun he ajautuvat puhumaan Runebergin runosta ”Svanen”. Olavi pukee jälleen kerran sanoiksi hänen ajatuksensa.

– Ei tulisia tunteita, ei riehuvaa rakkautta, ei mitään aistillista tai intohimoista, ainoastaan tuo viileä, sydämellinen, kaukomiellinen säe.

Siinä on tällaisen illan ja tällaisen luonnon suuri salaisuus kätkeytyneenä – ystävytydessä.

– Uskotteko sellaiseen ystävytyteen? kysyi Elli hetken kuluttua.

– Välistä on tehnyt mieleni uskoa, että se on ainoa, joka lienee jonkin arvoinen, ainoa, joka jää jällelle, kun kaikki muu haihtuu ja katoaa. Se on rakkauden synnyttäjä ja rakkauden perillinen. Kun rakkaus kuolee, niin jää ystävyys elämään.

Niinhan Ellikin. Hänkin uskoi sen, uskoi niin kuin oman kauan haparoimansa ja haaveksimansa elämän mahdollisuuden. Ja uskoi, että Olavikin uskoi, niin kuin hän puhui. (PR:245.)

Elli pohtii omaa asemaansa, ja runon ystävyttä kuvaavat säkeet synnyttävät hänessä toivon.

Vaikkei hän enää voikaan vapaasti Olavia rakastaa, ei hän väheksy ystävytyden merkitystä.

Ystävyttä ei kukaan voisi paheksua eikä hän toimisi millään tavoin omatuntoansa vastaan, jos

hän Olavia rakastaisi vain ystävänsä. Ellin unelmat muuttuvat tavallaan realistisimmiksi. Hän on

tähän asti haaveillut romanttisesti Olavista, joka tulisi häntä veneellä noutamaan ja veisi pois

kaikesta entisestä. Nyt hän alkaa unelmoida suhteesta, joka voisi olla mahdollinen hänen oikeassa

elämässään ja josta kukaan ei voisi häntä moittia. ”Saanenhan minä y s t ä v ä n ä rakastaa ketä tahdon ... ja saahan se olla h ä n...”(PR:246). Elli ei vaadi kiihkeästi ja ehdottomasti rakkautta, vaan luonteelleen tyypillisesti tyytyy vähempäänkin:

Hän oli nyt täydellisesti tyytyväinen ja onnellinen. Hän oli päässyt selville tunteestaan, hän tunnusti sen itselleen. Se ei häntä vaivannut, sillä hän ei siinä nähnyt muuta kuin hellyyttä ja osanottoa, ja hän kutsui sitä ystävyudeksi. Eikä hän halunnut sitä miksikään muuksi muuttaakaan. Hän olisi mielestään ollut valmis tyytymään kuinka vähäiseen vastarakkauteen tahansa. Jos olisi saanut tavata häntä edes kerran päivässä, tai viikossa, tai vuodessakaan. Ei hän vaatinut mitään itselleen, ei sitäkään, että h ä n sen tietäisi. Se häntä jo tyydytti, että oli olemassa joku, jota voi ja sai pitää ihanteenaan, joka oli niin täydellinen ja jonka kanssa hän olisi voinut olla onnellinen. (PR:247.)

Olavin ajatukset askartelevat myös jonkin verran Ellissä, mutta huomattavasti pinnallisemmin. Häneen käydyt keskustelut eivät vaikuta niin kokonaisvaltaisesti kuin Elliin. Olavi on kiinnostunut vain itsestään ja siitä, mikä vaikutus hänellä on hiljaiseen ja jollain tapaa salaperäiseenkin Elliin. Karhu tulkitsee, että Elli on Olaville vain uusi ”psykologinen kokeen” kohde (Karhu 1979:235). Olavi huomaa vertailevansa pappilan nuorta neitiä Liinaa ja Elliä keskenään, ja vaikka toteaakin Ellin hienommaksi ja luonteeltaan syvällisemmäksi, on Elli hänen mielestään liian totinen ja raskas. Hän huomaa Ellin käytöksessä muutoksen silloin, kun pappilan nuoret ovat vierailulla ja hän itse viettää aikaa iloisen ja eläväisen Liinan seurassa. Elli vetäytyy pois seurasta ja on vieraiden lähdettyä niukkasanainen eikä jää keskustelemaan Olavin kanssa kuten tavallisesti. Olavi on hetkellisesti huvittunut keksiessään, että Ellin käytös voisi johtua mustasukkaisuudesta.

Olihan sentähden hyvinkin ymmärrettävää, että hänen tunteensa pyrkivät pois, toisaalle, ja että hän oli hiukan mustasukkainenkin. Rouva parka, sanoi Olavi hyväntahtoisen säälivästi, melkein niin kuin opettaja, joka on huomannut oppilaansa itseensä rakastuneeksi.

Mutta yht’äkkiä leimahti hänen mieleensä ajatus, joka sai hänet pystyyn hypähtämään.

Jos Elli minua rakastaa, niin voihan olla, että hän on rakastanut minua siitä pitäen, kun me viime kerran tapasimme toisemme kuusi vuotta sitten! Mutta jos niin on, niin on se todellakin suurta, on traagillista! Miten hän on mahtanut kärsiä! Miten onneton hän on mahtanut olla! Ja hän näki taas nuo kalpeat kasvot verannan lasin takana ... ne olivat nuo samat kasvot ja niissä se sama ilme, jotka hän oli nähnyt äsken vierellään maantiellä ja jotka olivat jääneet rantaveräjälle, kun he menivät Liinan kanssa soutelemaan. (PR:257.)

Olavi tuntee itsensä jollain oudolla tavalla paremmaksi ihmiseksi havaitessaan itsensä kykenevän sellaiseen myötätuntoon toista kohtaan. Toisaalta Olavi ei ole itsekeskeisyydessään rehellinen. Ennen kaikkea häntä imartelea ajatus Ellin toivottomasta rakkaudesta häntä kohtaan. Vaikka hänellä

on paljon kokemuksia, Ellin rakkauden traagisuus on hänelle jotain uutta ja ennen kokematon. Olavia elähdyttää ajatus uudesta seikkailusta, joka tässä hänelle on tarjolla.

Ajatellessaan, millaista Ellin elämä on pastorin vaimona, Olavi ei voi olla tuntematta sääliä Elliä kohtaan. Kun hän syö eräänä aamuna yksin aamiaistaan pappilassa, ruokasalin ankeus ja yksinäisyys havahduttavat hänet kuvittelemaan, millaista Ellin elämä on ollut kaikki nämä vuodet.

Yksin siinä istuessaan tuli hän ensi kerran tarkastaneeksi ruokasalia. Se näytti nyt yht'äkkiä niin surkean ja epätoivoisen näköiseltä, oli kuin leima talonväen elämästä. Niihin oli noihin värittömiin ja vähän likaantuneihin seiniin ja noihin kuluneihin huonekaluihin painunut koko heidän avioelämänsä ikävyys ja yksitoikkoisuus. Tässä he syövät kumpikin nurkallaan, tuijottavat lautaseensa, eikä kummallakaan ole mitään virkkamista toisilleen. Joskus vain kuuluu: ”Saanko leipää” tai ”Voi loppuu” t.m.s (PR:258.)

Hetki, jonka Olavi pysähtyy kuvittelemaan silmiensä eteen, avaa hänelle Ellin elämän tyypillisimmillään. Nykänen (2011) viittaa tämän kaltaisella kuvauksella olevan selkeästi yhteyttä *Madame Bovaryn* tunnettuun päivälliskohtaukseen, jossa nuoren vaimon pitkästyminen saavuttaa lakipisteensä. Yksittäisellä episodilla luodaan painostava arjen tuntu, vaikutelma loputtomiin jatkuvista päivistä.. Nykänen lainaa Gerard Genetteä ja tiivistää ruokasali-kohtauksen merkitystä seuraavasti: ”Pariskunnan vierautta korostava hiljaisuus korostaa negatiivisen kuvaustyyppin ilmentämää merkityksen tyhjentyä, ”ei-mitään”. Kun henkilöhahmot vaikenevat, myös dialogi ja toiminta keskeytyvät. Romaanihenkilöiden vetäytyessä kuuntelemaan omia haaveitaan, myös maailma ympärillä hiljenee ja kerronta jähmettyy paikoilleen. (Nykänen 2011:34).

Rouva Bovaryn (2005) ruokapöytäkohtaus kaikessa ankeudessaan voisi olla suoraan pappilan ruokasalista. Ruokapöytäkohtaukset ovat hyviä esimerkkejä arjen kronotoopeista, joiden avulla Ellin ja Emman elämän yhtäläisyydet selkeästi tulevat esille.

Sietämättömämpiä olivat kuitenkin ateriahetket alakerran pienessä huoneessa, missä uuni savutti, ovi kitisi, seinät hikoilivat, lattian laatat huokuivat kosteutta. Koko elämän karvaus tuntui olevan siinä hänen lautasellaan, ja lihakeiton höyryyn nousi hänen mielensä perukoilta lisää tympeitä tuulahduksia. Charles söi hitaasti; Emma nakersi pähkinää tai piirteli ajankulukseen veitsen kärjellä raitoja vahakankaaseen kynnänpää pöytään nojaten. (Flaubert 2005:73).

Auerbach (2000) pitää kohtausta kroonisena epäviihtymyksen kuvana, joka hallitsee Emman koko olemassaoloa. Kohtauksessa ei tapahdu mitään erikoista, mutta se juuri onkin muuttunut raskaaksi ja painostavaksi. Yhdentekevä arki muuttuu painostavaksi vastenmielisyydeksi, ikävystymiseksi, turhiksi toiveiksi, lamaannuttaviksi pettymyksiksi ja surkeiksi peloiksi. ”Aviopari istuu yhdessä

syömässä; miehellä ei ole aavistustakaan vaimon sieluntilasta; heillä on niin vähän yhteistä, ettei siitä synny edes riitaa, ei välienselvittelyä, ei avointa konfliktia. (Auerbach 2000: 520–521.)

Herkkävaistoinen Olavi aavistelee jo vierailunsa alkuaikoina, ettei Elli ole tyytyväinen elämäänsä. Proosallinen ja arkipäiväinen pastori Aarnio on sen sijaan tyytyväinen elämäänsä ja vaimoonsa:

– Se on hyvä eukko, jatkoi hän [pastori] yhä, kevennellen sydäntään, heidän pihaan noustessaan. Hiljainen ja tasaluontoinen. Ei meillä ole ollut mitään vastahakoisuuksia, ei aineellisia eikä muitakaan.

Olaville tuli hetkellinen halu muistuttaa ystävänsä siitä, kuinka he hänen nykyisen rouvansa kanssa olivat yhdessä hänelle nauraneet ja häntä hiukan pilkkailleet. Ei tyttö ainakaan silloin ollut vielä ihastunut. Mutta sitä tämä kunnon mies ei nähtävästi ollut huomannutkaan, tai ainakin sen kokonaan unohtanut. (PR:181– 182.)

Ellin ja Olavin yhteiset keskusteluhetket jatkuvat yhä tiiviimpinä, kun pastorikin on sopivasti poissa kinkerimatkoillaan. Elli elää elämänsä onnellisimpia aikoja. Olavilla riittää keskusteluaiheita loputtomiin ja Elli on kuin opetuslapsi mestarinsa jalkojen juuressa. Olavi saa hänen ajatuksensa ja käsityksensä muuttumaan monesta asiasta ja hän huomaa ajattelevansa asioista eri tavalla kuin ennen.

Kaikenlaiset uudenaikaiset mielipiteet, joita hän kirjoista oli lukenut ja jotka olivat tuntuneet hänestä niin ”hirveiltä”, soivat Olavin suussa luonnollisilta ja ymmärrettäviltä. Hän kertoi Olaville avonaisesti, että hän ennen aikaa, luettuun Ibsenin ”Noran”, oli tuominut häntä siitä, että hän jätti lapsensa, mutta että kun Olavi nyt selitti, ettei muuten ollut mahdollista ja että Noralla oli velvollisuuksia itseäänkin kohtaan, se alkoi tuntua Ellistäkin välttämättömältä.

Useat niistä ”totuuksista”, joita Olavi lausui, tarttuivat melkein sanasta sanaan hänen mieleensä ja soivat siinä yhtä mittaa. ”Naisten oikeus määrätä elämästään ja hakea itse vaikutusalaansa täytyy tietysti olla yhtä suuri kuin miestenkin” – – ”Ne vanhemmat, jotka eivät ole tytöilleen antaneet siihen samaa tilaisuutta kuin pojilleenkin, ovat ankarasti moitittavat”:

– – ”Minä pidän suurena onnettomuutena, että avioliitto on rikkumaton laitos, sillä eihän vihkiminen oikeuta avioelämään, vaan rakkaus”.

Kirkon oppia, pappeja ja raamatun totuuksia hän arvosteli ja puhui koko ajan, niin kuin olisi Ellikin jo aikoja sitten ollut samaa mieltä. Tottahan oli, että hän oli kaikkia noita asioita usein itseksensä ajatellut, mutta kaikkialla näyttivät aitaukset niin korkeilta, ettei hän itseksensä uskaltanut ruveta niiden yli nousemaan. Mutta nyt tuntui niin suloiselta, kun voimakas käsi auttoi häntä toiselle puolelle, jossa kaikki oli kuin kotoisampaa ja valoisampaa. (PR:264 – 265.)

Kaikki ne ajatukset, joita Elli on joskus melkein salaa ajatellut, tulevat nyt julki. Ajatukset, joita hän on pitänyt väärinä ja jopa synnillisinä, tuntuvat nyt luonnollisilta ja oikeilta Olavin tulkitsemina.

Olavi puolestaan nauttii huomatussaan, miten suuri vaikutus hänellä on Elliin. Hän viihtyy hyvin Ellin seurassa ja on utelias näkemään, mitä tästä suhteesta kehittyy. Hän tulee kertoneeksi Ellille kaikkia asioita itsestään ja elämästään. Elli tuntee myötätuntoa Olavin purkautuneiden kihlausten ja onnettomasti päättyneiden naissuhteiden johdosta.

Kuinka avonainen hän on, kuinka suoraan hän tunnustaa vikansa! Olisiko sitä kukaan muu tehnyt? Kaikkihan ne, hän, Ellikin, koettavat peittää ja salata omia vikojaan, esiintyä aina paremmassa valossa. Sentähden hän ei olisi voinut häntä tuomita, vaikka hän olisikin tehnyt väärin. Hän näyttää niin alakuloiselta ja kärsivältä ... on ehkä tullut tänne huoliaan pakoon. Hän tarvitsee uskottua, semmoista, jolle saa huolensa puhua. Ja Ellille tuli halu häntä vaalia, lohduttaa ja hoitaa ... silittää hänen otsaansa ja tukkaansa ... suudella hänen silmiään. (PR:268 – 269.)

Kun Olavi huomaa, mikä vaikutus hänen avautumisillaan on Elliin, hän tulee kertoneeksi kokemuksistaan yhä enemmän. Hän muistaa tosin saman käyttäytymismallin toimineen naisten kanssa aiemminkin ja välillä hän on tyytymätön itseensä, koska sortuu samaan uudelleen. Mutta silti hän kertoo ja saa Elliltä ylitsepursuavaa ymmärrystä osakseen. Kumpikin valitsee itselleen uuden roolin: Elli puolustaa Olavia tämän itsesyytösten edessä ja Olavi ripittäytyy puhdistuen itseään kaikesta menneestä painolastista. Olavin käyttäytymismalli ei ollut kuitenkaan vilpittön. Hän ei ole aiemmin tuntenut katumusta menneistä teoistaan eikä tunne nytkään. Hän peilaa entistä käyttäytymistään Ellin kautta ja omituisella tavalla tuntee jopa hellyyttä entistä itseään kohtaan, joka on joutunut kärsimään. Hän uskottelee itselleen olevansa yhtä lailla kärsinyt osapuoli.

Luottamuksellisten paljastustensa ansiosta Olavi saa Ellin avautumaan myös omista asioistaan. Olavi saa kuulla sen, mitä on aavistellutkin: Ellin avioliitto on ollut alusta pitäen onneton. Elli kertoo elämästään Olaville asioita, joista hän ei ole kenenkään kanssa puhunut. Olavi saa hänen puheistaan varmuuden Ellin rakkaudesta ja tämä hivelee hänen itsetuntoaan. Elli puolestaan muuttuu avoimemmaksi ja iloiseksi. Entinen arkuus ja jäykkyys sulavat hänestä ja hän kokee nuortuneensa. Elämä näyttäytyy hänelle täysin uudesta näkökulmasta: elämän merkityksellisyys ei ole koskaan ennen ollut Ellin elämässä niin läsnä kuin se nyt on.

Ellin vapautuminen ja miltei riehakas iloisuus ei jää Olaviltakaan huomaamatta. Hän näkee Ellissä kiihkeyttä ja intohimoa, joka houkuttaa häntä ensimmäisen kerran koettamaan, voisiko heidän suhteeseensa liittyä myös jotain muutakin:

Olavi käveli Ellin rinnalla uteliain, hämmästynein ja samalla vähän iloisin silmin katsellen häntä, jonka kasvoilla hän ei koskaan ollut nähnyt sellaista hehkua eikä äänessä sellaista painoa. Hänen olisi yht'äkkiä tehnyt mieli tarttua häntä tuohon käteen, joka teki niin kiihkeän, miltei intohimoisen liikkeen, vetäistä hänet luokseen ja

painaa suudelma hänen avonaiselle kaulalleen. Mitenkä hän sen ottaisi vastaan? Suuttuisiko hän? Juoksisiko tiehensä? Viime päivinä Elli oli alkanut häntä yhä enemmän miellyttää, alkanut hänen itsensä huomaamatta mennä kuin hänen veriinsä: joka liike, kasvonpiirre, sana ... häntä miellytti hänen murteensakin kansanomaisine käännteineen. (PR:282.)

Olavi tuntee, että Elli olisi hänen otettavissaan, milloin hän itse vain haluaisi. Hän ei kuitenkaan tahdo kiirehtiä asiassa ja jo tietoisuus ottamisen ja voittamisen mahdollisuudesta tuo hänelle tyydytystä. Olavi on omasta mielestään jalo jättäessään Ellin vielä rauhaan.

Kun pastori saapuu kotiin, Olavi huomaa Ellin käyttäytyvän kuin ennenkin. Hän kokee joutuneensa outoon asemaan pappilassa. Onko Elli sittenkään häneen rakastunut? Hän katuu nyt, että hän on antanut itsensä ajautua jonkinmoiseen suhteeseen Ellin kanssa ja liaksi keskittänyt ajatuksiaan Elliin. Ajatus, että hänen kuultaisiin hakkailleen Mikko Aarnion vaimoa, ei ole hänelle kunniaksi. Ja Olavin mielessä itää epäily, onko valloitus sittenkään varma. Hän ei halua myöntää itselleen olevansa mustasukkainen Ellistä pastori Aarniolle. Hän uskottelee olevansa pelkästään harmissaan tuhlettuaan aikaansa tyhjänpäiväiseen seurusteluun Ellin kanssa, vaikka hänellä olisi ollut työtäkin tehtävänä. Hän haluaa olla Ellille kylmän kohtelias ja muodollinen ja on tyytyväinen huomattaessaan Ellin tulevan siitä surulliseksi.

Ellin onnentäyteinen viikko on saanut katkeran päätöksen aviomiehen kotiuduttua. Yhteiset keskustelutuokiot ovat loppuneet ja Olavi on muuttunut etäiseksi ja jopa epäystävälliseksi häntä kohtaan. Tapansa mukaan Elli etsii syytä itsestään Olavin äkisti muuttuneelle käytökselle. Kirkonpenkissä istuessaan Elli tekee tiliä koko tähänastisesta elämästään ja tuntee katkeruutta niiden ratkaisujen johdosta, jotka eivät olleet puhtaasti hänen omiaan, vaan joihin hänet tahtomattaan pakotettiin.. Kirkossa Elli on yksin, irrallaan häntä ympäröivän maailman vaikeuksista ja vaatimuksista. Elli pohtii elämänsä eteen- ja taaksepäin löytämättä kuitenkaan ratkaisua, kuinka hänen tulisi toimia.

Mitä minä olen tehnyt tämän kohtaloni ansaitakseni? Kun hän ei sitä muualta löytänyt, koetti hän hakea sitä itsestään. Ehkä hän oli itse rikkonut jotain tämän kaiken ansaitakseen, sillä eihän syyttömiä kuriteta eikä kiduteta. Kun vain olisi tiennyt, mitä se oli, ja saanut sovittaa sen! Hänelle muistui mieleen äitinsä puheet. Hän oli aina aavistanut, ettei Elli tulisi onnelliseksi. ”Meidän suvussa on aina ollut sellainen pyrkiminen muuhun kuin siihen, mikä meille on annettu”, oli hän kerran sanonut. Eikä hän itsekään näyttänyt elämänsä tyytyväiseltä. Hän ei rakastanut isävainajaa niin kuin olisi tahtonut. Mutta miksi kuitenkin hän oli se, joka kaikin voimin tahtoi nauttia minut? Eihän minulla olisi ollut kiire! Olisinhan voinut henkeni elättää tavalla tai toisella. Ja kuka tietää, enkö minäkin maailmaa kulkiessani olisi voinut omaa onneani tavata?

Miksen minä noussut niitä vastaan? Miksen tehnyt sitä, minkä tunsin oikeaksi, miksi annoin taivuttaa itseni? Mutta miksi minä olen aina ollut nahjus, saamaton, tahdoton, toisten kuletettava! Siitähän se oli seurauksena kaikki tämä sisällinen kurjuus. Sehän se oli, joka nyt rankasihe. Sehän se oli, se ”synti pyhää henkeä vastaan”, josta pappi parhaillaan puhui. Ja se oli sovittamaton, sillä eihän tehtyä enää voisi saada tekemättömäksi.

Mutta miksei voisi? Miksi minä istun tässä näin vain maailman tähden, ihmisten vuoksi? Miksen riuhtaise itseäni irti ja juokse tieheni? (PR:303.)

Vaikka Elli kritisoi äitiään, löytää hän kuitenkin perimmäisen syyn elämänsä onnettomuuteen itsestään ja omasta saamattomasta luonteestaan. Hän ei arvostele ympäröiviä olosuhteita ja saamaansa ahdasmielistä kasvatusta, vaan kokee saaneensa ansionsa mukaan. Ajalle tyypillinen perisyntikäsitys näkyy Ellin ajattelussa voimakkaana.

Olavi ja Elli käyvät seuraavan kerran kahden jäätyään pitkän keskustelun, jossa he koettavat selvittää suhtautumistaan toisiinsa. Olavi on ajatellut Ellin rakastavan häntä ja hän on loukkaantunut siitä, että Elli aviovaimona käyttäytyy kuin mitään ei olisi tapahtunut. Elli on käynyt kirkossa jopa ehtoollisella aviomiehensä kanssa, mikä Olavin mielestä on osoitus avioparin yhteenkuuluvaisuudesta ja siitä, että avioliiton onni tahdotaan tuoda julkisesti esille. Olavi on viettänyt unettoman yön kuulostellessaan vinttikamarissaan alapuolella olevasta huoneesta kuuluvia ääniä. Hän ei ole voinut ymmärtää, kuinka Elli on kaikkien heidän syvällisten keskustelujensa jälkeen voinut mennä aviomiehensä kanssa samaan huoneeseen yöksi. Hänen mielestään Elli on ollut hänelle uskoton eikä hän voi käsittää, miksi Elli ei kieltäytynyt. Elli puolestaan koettaa saada Olavin ymmärtämään: ”sitä vain, että ettekö tiedä, että voihan olla kaikenlaisia syitä, jotka melkein kuin pakottavat ... joista ei voi irtaantua, kun niihin kerran on takertunut” (PR:313). Kuin pakotettuna Olavin syytösten edessä hän tunnustaa epätoivoisena ja nöyryytettynä, ettei ole koskaan miestänsä rakastanut eikä koskaan ollut hänen kanssaan onnellinen. Olaviin tunteenpurkaus vaikuttaa voimakkaasti. Liikuttuneena Ellin tunteenpurkauksen kiihkeydestä ja vimhasta hän lohduttaa Elliä ja miltei vahingossa sanoo Ellille rakastavansa häntä. Nyt on Olavin vuoro tutkistella itseään.

Olihan se tullut niin äkkiä ja sellaisella voimalla, ettei hän vieläkään oikein ymmärtänyt, kuinka se oli käynyt. Ei hän koskaan ennen ollut tuntenut sellaista tunnetta. Se erosi niin kokonaan siitä, mitä hän tähän saakka oli kokenut ja mistä hän jo aikoja sitten oli saanut tarpeensa. Tässä oli jotain muodotonta ja salaperäistä niin kuin tuossa kesäyössä, joka häntä ympäröi. Oli kuin kulkisi hän jossain kielletyssä satujen lumotussa puutarhassa, missä väijyvä vartija voi piillä joka kiven ja kannon takana, mutta jossa kuitenkin saa liikkua vapaasti ja häiritsemättä. Sydäntä ahdistaa joka askeleella, mutta ei kuitenkaan malta kääntyä takaisin. Ja miksi pitäisi kääntyä?

Eikö hänellä ole siihen yhtä paljon oikeutta kuin muillakin? Hänhän se on, joka rakastaa ja häntähän rakastetaan ...

--- Mutta olisiko hän nyt vihdoinkin löytänyt sen todellisen, sen suuren ja epäitsekään sen ns. aatteellisen tunteen, jota hän kaiken elämänsä oli hakenut? Hän luuli niin ... Mitäkö tästä seuraisi? Kuinkako tämä tulisi päättymään? Mutta eihän siitä tarvitsisi seurata mitään, eihän sen tarvitsisi mihinkään johtaa. Olihan Elli voinut säilyttää sen, se oli ollut hänen ihanteensa vuosikausia ... ”Enkö minä sitten voisi säilyttää sitä samalla tavalla?” Ja yht’äkkiä sopi se hänen mielestään niin hyvin sisällöksi siihen ihanteelliseen aivotyön elämään, jonka ulkopiirteet hän, muuhun kaikkeen kyllästyneenä, oli tänne tullessaan eteensä piirtänyt. Miksi ei hän kuitenkaan ollut tuntenut täydellistä tyydytystä työssään? Siksi, että häneltä oli puuttunut sen hengetär. Mutta nyt hän oli sen tavannut. (PR:318 – 319.)

Olavin rakkaus on aina ennen ollut toisenlaista ja hän on nyt häikäistynyt uudenlaisen tunteensa edessä. Häntä viehättää ajatus rakkaudesta, joka on ihanteellinen ja joka jollain tapaa jalostaisi häntä. Olavi on pikemminkin rakastunut uudenlaiseen rakastamisen tapaan ja hän tuntee itsensä kohonneen tavallisen rakkauden yläpuolelle.

Elli puolestaan ei voi uskoa tapahtunutta todeksi. Haaveillessaan Olavista hän ei ole uskaltanut toivoakaan, että Olavi voisi häntä rakastaa. Elli olisi tyytynyt pelkästään siihen, että hän saisi olla toisinaan Olavin seurassa ja ”silloin tällöin vain k u v i t e l l a, että Olavin tunteet ovat samat kuin hänenkin” (PR: 321). Olavi haluaa kuulla Elliltä yhä uudelleen, miten tämä häntä rakastaa. Häntä viehättää tyyneys ja arvokkuus Ellin ulkoisessa olemuksessa, vaikka Ellin sisäinen elämä onkin kokenut juuri ravisuttavan tunnemyrskyn. Olavi tuntee olevansa itsekin onnellinen tai ainakin hän selittää itselleen tämän olevan juuri sellaista onnea, mitä hän on koko ikänsä etsinyt.

Elli pohtii oman rakkautensa oikeutusta. Olavi on tosin hänelle vakuuttanut olevan oikein ja kohtuullista, että hän on kerrankin antanut tunteidensa puhua. Elli vakuuttelee itselleen, ettei ole väärin, että hän Olavia rakastaa, vaikka onkin toiselle lupauksensa antanut. Hänellä ei ole aikomustakaan rikkoa lupastaan, mutta sydäntään ja sieluaan hän ei mielestään ole kenellekään luvannut. Elli uskoo, ettei Olavikaan heidän rakkauteensa muuta kaipaa ja heidän rakkautensa voi jatkua ystävyutenä, joka ei loukkaa ketään ja on pelkästään heidän kahden välinen asia.

Onhan heidän suhteensa vast’edeskin oleva samaa ystävyyttä, jota se on ollut tähänkin saakka ja josta se ei saa muuksi muuttua. Niinhän sen käsittää Olavikin ... hän käyttäytyy niin hienosti, niin arasti ja kohtelee häntä niin kunnioittavasti ... juuri niin kuin täydellisen gentlemannin tuleekin ... kuinka hän on onnellinen! kuinka hän on onnellinen! (PR:324.)

Elli ja Olavi pukevat lukuisissa keskusteluissaan rakkautensa näkyväksi. He ovat keskenään koko viikon ja keskittyvät rakkautensa kuvailemiseen toinen toisilleen. He ikään kuin rakentavat pala

palalta eteensä yhteisen luomuksen rakkaudesta, jonka paremmuutta ja yliveraisuutta he toisilleen vakuuttelevat. He ovat täynnä ihmetystä, kuinka sellainen rakkaus voi olla edes mahdollista. Kun Elli pohtii jo suhteen vääjämätöntä päättymistä, Olavi esittää mahdollisena sen jatkumisen:

- Teidänhän on kuitenkin pian meneminen.
- Mutta jos menenkin, niin voinhan tulla takaisin, ja jos en silloin voi jäädä teille, haen asuntoni jostain muualta läheisyydestä. Minun kun ei ole pitkään aikaan välttämätöntä olla Helsingissä, voin aivan hyvin asettua tänne lukemaan ja työtä tekemään.
- Olisiko se mahdollista! Ja sitten ei tulisikaan enää niitä syysiltoja ja pitkiä talvisia puhteita! Mutta vaikka menisitkin, olisin sittenkin onnellinen, kun vain tietäisin, että saan nähdä teidät edes kerrankaan vuodessa ... vaikka poistuttekkin talveksi, niin lupaatteko kuitenkin käydä minua kesällä katsomassa? (PR:328.)

Ja Olavi lupaa. Olavi antaa lupauksensa kuin roolisuorituksena romanttisessa näytelmässä. Elli puolestaan elää kuin unessa. Hän ei voi uskoa todeksi, että kaikki hänen toiveensa ja unelmansa ovat yhtäkkiä totta.

Ja hänellekö oli kaikki tämä tapahtunut, hänellekö, joka jo oli pitänyt itsensä elävältä haudattuna! Se oli nyt niin huimaavan korkeata ja valoisa, mikä ennen oli ollut ammottavan syvää ja pimeätä! Se oli kuin se hänen vanha taivaansa, jota hän kotona ollessaan oli hakenut kotirantansa tyynestä kuvastuksesta, joka oli häntä hirvittänyt ja vetänyt puoleensa, jota hän oli silloinkin ollut katselemassa, kun Olavi oli heille saapunut, joka silloin oli vavahtanut koko korkeudessaan ja hämmentynyt samassa, mutta joka nyt taas oli kirkastunut eikä ehkä milloinkaan tulisi tummenemaan.(PR:329.)

Ahtaan ja synkän muuttuminen korkeaksi ja avaraksi on Ellille ominainen vertaus onnesta. Vastakohta-asetelmat ilmaisevat sitä suurta muutosta, mitä oman rakkauden tunnustaminen ja toisen rakkauden vastaanottaminen Ellin elämään tuo. Elli, joka on koko ikänsä opetellut vaikeimman kautta hillitsemään itsensä ja salaamaan todelliset tunteensa, saa yhtäkkisen tunteenpurkauksen myötä onnen, jollaista ei koskaan uskaltanut edes toivoa. Rakastaa ja tulla rakastetuksi on kokemuksena hänelle suurempi kuin Olaville milloinkaan. Olavista on puolestaan mielenkiintoista seurata Ellin tunteiden syvyyttä ja kiihkeyttä. ”Ja Olavia se alussa miellytti sanomattomasti. Se oli kuin satasärmäinen kuvastin, jossa hän näki itsensä tuhatkertaisesti monistettuna” (PR:330).

Jonkin ajan kuluttua uutuuden viehätyks katoaa eikä Olavi enää keksi mitään uutta kerrottavaa rakkaudesta. Olavi haluaa muuttaa suhteen läheisemmäksi fyysisellä tasolla, mutta Elli torjuu hänen lähestymisensä. Tahtomattaankin Olavi kokee itsensä petetyksi. Hänen mielestään heidän suhteellaan ei pitäisi olla mitään ennakkoluuloja ja rajoituksia. Olavi ei voi olla pohtimatta,

millainen Ellin ja pastori Aarnion suhde on. Elli on koko ajan karttanut puhumasta avioliittonsa yksityiskohdista Olavin kanssa eikä Olavi saa Elliltä vastausta, vaikka yrittää sitä tiedustella. Olavin mieleen tulee ensi kertaa epäily, voiko heidän suhteensa olla sellaisenaan edes mahdollinen.

Olavi koetti vakuuttaa itseään, että se tapahtui hienotuntoisuudesta häntä kohtaan, hän koetti vielä kerran istuttaa mieleensä, etteihän se kaikki tuo häneen kuulukaan ja että heidän suhteensa on asetettava yläpuolelle sitä kaikkea. Mutta yhä vaikeampi oli hänen päästä siihen mielentilaansa, jonka hän niin voimakkaasti oli tuntenut tuona yönä aholla istuessaan. Eikö se ollut vain satunnainen puuskaus, joka oli ollut seurauksena Ellin odottamattomasta tunteitten purkauksesta? Eikö se ollut vain ylen ihanteellinen teoria, joka, jos se koetettaisiin toteuttaa, veisi ennenaikaiseen eroon? Voihan sen ehkä ajatella pysyväksikin, mutta silloin täytyisi kieltäytyksen olla molemminpuolinen. Ja sitä se ei ainakaan ole, ennen kuin Elli on rikkonut vanhat välinsä kokonaan. Mutta voiko hän sen tehdä? Ja tunteeo hän edes kaipausta sitä tekemään? (PR:332.)

Olavin mieltä kalvaa epäily, että Elli loppujen lopuksi on tyytyväinen vallitseviin olosuhteisiin. Hän kiduttaa itseään ajattelemalla Ellin ja pastorin suhdetta ja sitä, ettei se olekaan Ellille niin vastenmielinen. Jos olisi, niin olisihan Elli toki nyt viimeinkin heittäytynyt Olavin lohdutettavaksi hakemaan ”puhdistusta ja unhotusta” (PR:333).

Seuraavana aamuna Ellillä on kuitenkin ehdotus, joka pyyhkäisee Olavin mielestä kaikki muut ajatukset. Elli ehdottaa, että he tekisivät nyt jo aiemmin puheena olleen retken karjamajalle. Olavia ajatus viehättää: he saisivat tehdä retkensä kahden.

4.4 Korkealta näky kaus

Olavilla ja Ellillä on kummallakin omat odotuksensa retken suhteen. Olavi haluaa Ellin kokonaan itselleen ja uskoo, että Elli vapautuu, kun mikään ympäristössä ei ole muistuttamassa hänen asemastaan ja velvollisuuksistaan papin rouvana. Elli puolestaan haluaa esitellä Olaville jotain, joka hänelle itselleen on tärkeää ja että he voivat rauhassa keskustella tunteistaan ja toisistaan. Rossi (2009) näkee matkan karjamajalle kiinnostavana juuri symbolisen kuvauksen näkökulmasta. Matkalla toteutuu vielä kerran Ellille tyypillinen kiipeäminen korkealle paikalle, mikä vie hänet haavemaailmaan ja irrottaa hetkeksi pappilan naturalistisesta todellisuudesta. (Rossi 2009: 202.)

Aamulla Elli yllättää Olavin pukeutumalla savolaistytöksi. Hänen asunsa on jo aiemmin tarkoin harkittu ja valmisteltu juuri tätä nimenomaista huviretkä varten. Sinisävyisessä hameessaan ja valkoisessa huivissaan sinisine silmineen hän on kuin Suomi-neito. Juhani Niemi (1985) kysyykin,

miksi *Papin rouvassa* lähes sivu sivulta törmätään sinisiin, valkoisiin tai sinivalkoisiin väriyhdistelmiin. Miksi Ellin ja Olavin pukeutumisessa korostetaan heidän mieltymystään juuri sinisiin sävyihin? Ellin silmien sinisyyttä, maiseman sinisiä värejä valkoisin yksityiskohdin koristeltuina tuodaan esille monin paikoin. Niemi etsii vastausta 1890-luvun ajankysymyksistä. 1880- ja 1890-luvun vaihteessa sinivalkoiset värit alkoivat saada uutta taistelevaa ilmettä. Värit eivät enää merkinneet vain sinistä taivasta ja lumisia hankia, vaan henkistä ja valtiollista omalaatuisuutta, itsenäisyyttä. Juuri 1890-luvulla suomaiskansallisen puolustustaistelun vertauskuvaksi oli nousemassa myös Suomi-neito, turvattoman maan feminiininen olennoituma. Passiivisesti kärsivässä, mutta olosuhteensa ankeuden tiedostavassa Ellissä on Suomi-neidon piirteitä. Sinivalkoiset värit kytkeytyvät usein vapautumisen kokemuksiin, mikä on teemallisesti merkittävä piirre. Sininen ja valkoinen edustavat *Papin rouvassa* Niemen mukaan ääretöntä ja rajatonta, toiveiden ja unelmien täyttymystä ja näin ollen yksinkertaistettuna vapausteeman suomalaista muunnelmaa. (Niemi 1985:106–107.)

Romaanin juonellisessa kuvauksessa Elli haluaa pukeutumisellaan kuitenkin vain miellyttää Olavia ja perinaiselliseen tapaan hän myös haluaa tietää, mitä mieltä Olavi asuvalinnasta on. Elli ei yleensä ole kiinnostunut vaatteista eikä koreista huonekaluista kuten hänen ranskalaiseksi esikuvakseen nimetty Emma Bovary. Toisin kuin Emma, Elli ihailee luontoa ja sen kauneutta. Maallisen koreuden välttäminen muistuttaa pietismistä, Ellin kodin uskonnollisesta maailmasta. Vaikka Ellin suhde pietismiin ei ole niin syvä kuin hänen äitinsä, yksinkertaisiin vaatteisiin pukeutuvan Ellin maailmankuvassa on samoja piirteitä. (Rossi 2009: 217). Olavi kuitenkin panee Ellin tavanomaisuudesta poikkeavan asuvalinnan mielihyvällä merkille:

Ja se häntä todella miellyttikin. Sehän oli hänen vanha ihanteensa ilmielävänä, se reipas maalaisneiti, jonka kanssa hänen piti perustaa talo ja antautua maanviljelijäksi. Se oli hänen ehkä puhtain ja ihanteellisin muistonsa niistä monista naismuistoista, jotka vähän itse kukin olivat häneen jälkiänsä jättäneet. Elli miellytti tuossa puvussaan häntä vielä siksikin, ettei hän nyt, hänen vierellään maantietä astuessaan, muistuttanut entisestä itsestään juuri ollenkaan, ei asemastaan eikä tavallisesta ympäristöstään. Hän oli nyt enemmän ja suoranaistemmin Olavin oma, ja vähitellen katosi Olavista se hermostus ja paha tuuli, joka häntä oli alkanut häiritä. Ellikin näytti tuntevan vaikutuksen siitä, että he poistuivat pappilasta. Kun he tarhan takana kääntyivät sille metsätielle, joka vei karjakartanolle, huudahti hän iloisesti nyyttiään heilauttaen ja ottaen hyppyaskeleen Olavin edelle:

- Nyt meidän pitää olla iloisia kuin taivaan linnut!
- Niin pitääkin! sanoi Olavi kiiruhtaen hänen jälkeensä. (PR:336.)

Tie karjamajalle kulkee läpi kauniiden maisemien nousten yhä korkeammalle. Matkan alussa Elli ja Olavi kulkevat tuuhean metsän halki ” - - - mikä joka askeleella näytti tulkitsevan heidän tunteitaan

ja ottavan osaa heidän mielialoihinsa ”(PR:337). Rossi käsittelee metsäistä matkaa symbolisena Ellin ja Olavin tunteiden heijastajana. Koivikko muistuttaa hänen mukaansa puhtaista ihanteista, joita Elli ja Olavi matkalle lähtiessään pohtivat. Hongikko tuo heille hartaan mielialan muistuttamalla kirkkoholvia. Kuusikko ja sen jälkeen avautuva leppälehto muistuttavat kansallisesta talonpoikaisidyllistä, mikä on ajoittain esiintynyt Olavinkin ihanteissa. Valon ja hämärän, idyllisen ja pelottavan sävyt heijastelevat henkilöiden mielialoja ja niiden vaihtelua optimismiin ja pessimismiin välillä. Metsän kuvaus tuo esille Ellin ja Olavin pohtimien kahden rakkauskäsityksen erot. Koivikon ja sen edustaman puhtaan ja ihanteellisen tunteen vastakohtina ovat synkkä korpi sekä turmeltumiseen ja lankeamiseen viittaava upottava suo.(Rossi 2009: 208.) Suokohtauksessa Olavi haluaa jälleen tuoda esille jotain omasta itsestään:

- Tuommoiseen lampeen minä tahtoisin upottaa itseni, jos kerran tekisi mieleni maailmasta kadota kenenkään tietämättä ...
- Hyi, elkää sellaista puhuko ...
- Sillä se olisi oikea loppu elämälle, joka niin usein ei ole muuta kuin vaivalloista rämpimistä tuommoisella suolla kuin tuo, mikä tästä lähtee ja jatkuu petäjä petäjältä niin pitkälle kuin silmä kantaa ...
- Ja oletteko tekin sellaista tuntenut, te, joka minun mielestäni olette oikein onnen lempilapsi?
- Luuletteko, että minulla on juhla aina minullakaan ...
- Mennään pois eikä ajatella nyt sellaista, sanoi Elli ja veti häntä käsipuolesta tulemaan. Ette te todella ajattelekaan, te vain minua suotta peloittelette. Suottahan se oli, mutta häntä huvitti nähdä Elli liikutettuna. (PR:339 – 340.)

Tyypilliseen tapaansa Olavi testaa Elliä. Itsetuhoiset ajatukset eivät ole hänelle tyypillisiä, mutta vihjaamalla oman elämänsä kuviteltuun synkkään puoleen hän saa Elliltä jälleen myötätuntoa osakseen ja varmistuu Ellin tunteiden syvyydestä. Samalla hän haluaa luoda itsestään toisenlaista, syvällisempää mielikuvaa Ellin silmissä.

Matka jatkuu. Levähtäessään heinäladossa kumpikin miettii tahollaan, voisiko heidän suhteessaan tapahtua muutos. Olavi haluaisi Elliä, ja nyt siihen tarjoutuisi tilaisuus. Elli puolestaan tuntee olonsa epävarmaksi Olavin tutkivan katseen edessä, mutta saavuttaa kuitenkin sisäisen tasapainonsa palauttamalla mieleen omat aiemmat ajatuksensa siitä, millainen heidän rakkautensa on ja millainen sen kuuluu olla. Matka karjamajalle tarjoaa mahdollisuuden salattuun aviorikokseen ja lankeamiseen ja tuo esille myös kysymyksen Ellin seksuaalisuudesta. Elli on jo kauan pitänyt ihanteenaan Runebergin *Hannan* epäseksuaalista rakkaustarinaa, mutta suhde Olavin kanssa on tuonut miehen ja naisen väliseen suhteeseen jotain uutta. Ellin kokemukset seksuaalisuudesta ovat rajoittuneet vain vastenmielisiksi aviollisiksi velvollisuuksiksi pastorin kanssa. Hänen ajatuksensa vapaasta seksuaalimoraalista ovat aiemmin olleet jyrkästi säädyllisyyden rajojen rikkomista

vastaan, mutta Olavi on saanut hänen mielipiteensä järkkymään. (Rossi 2009: 211.) Elli on kuitenkin antanut itselleen luvan rakastaa Olavia vain ystävänä ja päätöksessään hän pysyy.

Kun ladossa on hetki levähdetty, kumpikin on valmis jatkamaan matkaa. Olavi on kiihkeistä ajatuksista selvittyään hyvillään, ettei mitään sittenkään tapahtunut:

Hän oli näinä päivinä kuullessaan Ellin puhuvan tunteistaan tullut yhä enemmän vakuutetuksi niiden voimasta ja syvyydestä ja valtavuudesta. Vaikka ne eivät olleet päässeetkään purkautumaan, vaikka ne ilmenivät vain sanoissa, kasvonpiirteissä ja katseissa, niin ne kuitenkin ja ehkä juuri sen tähden, että niiden juuret olivat niin syvällä, häntä melkein peloittivat. Hänen omat tunteensa, se kiintymys, mikä hänessä oli syntynyt, olivat niihin verraten niin heikot. (PR:343.)

Olavi aavistaa, että hänen kuitenkin on joskus mentävä ja hän ei halua sitoa Elliä itseensä. Olavi uskoo, että vaikka hän rakastaakin Elliä nyt syvemmin ja paremmin kuin koskaan ketään muuta, ei heidän suhteensa päätyminen tule olemaan hänelle itselleen ylitsepäsemätön kokemus. Olavi aavistaa, että Ellille unelmien sortuminen voi olla paljon vaikeampaa. Itsekeskeisyydestään huolimatta hän kykenee tuntemaan empatiaa Elliä kohtaa eikä toteuta mielivaltaisesti omia halujaan, vaikka uskookin pystyvänsä Ellin estelyt murtamaan.

Erilaiset rakkauskäsitykset laajenevat Karjamaja-jaksossa kansallisen naisihanteen ja sukupuolimoraalin pohdiskeluksi. Tässä kohden ratkaistaan, löytyykö suomalaisesta naisesta ranskalaisen naisen, Emma Bovaryn, turmeltuneisuutta. Flaubertin romaanissa metsä ja korkea näköalapaikka toimivat näyttämönä aviorikokselle ja samanlaisissa maisemissa myös Aho päähenkilöitään kuljettaa. Rossi korostaa, että matka pappilasta pois päin, edustaa Ellille hänen kaipaamaansa toista elämää, johon ei kuulu avioliitto pastorin kanssa. Metsäjaksojen kuvaus vaikuttaa realistiselta, mutta sillä on intertekstuaalisesti latautunut motiivi, mikä on tyypillistä naturalistiselle kuvaukselle. Siinä pyritään tuottamaan todellisuusvaikutuksia, jotka toimivat ainakin näennäisesti pääsynä reaaliin todellisuuteen. Se on keino, joka kertoo jotain todellisesta maailmasta, mutta samalla se todellisuuden sijasta jäljittelee ja kirjoittaa uudelleen jotakin jo kirjoitettua. (Rossi 2009: 205–206.)

Retki Karjamajalle on Lyytikäisen (2011) mukaan romaanin käännekohta. Se on rakennettu suomalais-kansallisen kuvaston varaan, mikä korostaa kansallisten ja yksilöpsykologisten ulottuvuuksien yhteenkietoutumista teoksessa. Maisemat ja Ellin asu kehystävät juonen eroottista latausta, jossa aito tunne ja kokemuksen harjoittama viettelijän taito kilpailevat. Kahden sielunelämän vastakkainasettelu edustaa samanaikaisesti sekä ranskalaisuutta ja suomalaisuutta. ”Ranskalainen” Olavi on moderni ihminen, kosmopoliitti, joka tarkkailee ja epäilee itseään

jatkuvasti. ”Suomalainen” Elli puolestaan edustaa aitoutta ja luonnonläheisyyttä, joita ei moderni sivilisaatio ole vielä turmellut. Asetelma voidaan nähdä myös kahden kirjallisen maailmankuvan välisenä. Runebergin *Hannaan* ja *Kalevalan* Ainoon vertautuvana hahmona Elli kuuluu romanttiseen maailmaan ja joutuu yhteiskunnallisten realiteettien ja ihmisten matalamielisyyden armoille. Olavi on sitä vastoin romanttisen sankarin negatiivi; se mitä romanttisesta sankarista oli tullut modernissa maailmassa. (Lyytikäinen 2011: 146–147.)

Tempppelin harjalle päästyään Elli ja Olavi kertaavat vaikutelmiaan huikaisevien näköalojen edessä. Katsoessaan maisemaa he ovat kuin koko heitä ympäröivän maailman ja elämän ulottumattomissa ja he avaavat tunteensa yhtä avoimeksi kuin näkymä avautuu heidän edessään. Tunteiden ja luonnon tarjoamien vaikutelmien yhdistyminen on merkittävä hetki molemmille.

[Olavi]: – Ja eikö teistäkin ole, niin kuin on minusta, että vasta täällä voisi oikein rakastaa ... enemmän, suuremmin ja täyteläisemmin ... niin kuin te vasta täällä olisitte täydellisesti minun ja minä teidän?

– Ja teidän ei tee mieli pois ... te ette tahdo minua vielä aivan kohta jättää?

Hän oli vakuutettu siitä, että hän ei tahtonut, ja sen vakaumuksensa voimalla hän sanoi:

– En, en ... elkää sitä ajatelko ... te epäilette minua, mutta te ette saa ... minä en ole niin itsekäs kuin te ehkä luulette... (PR:348.)

Ja hetkeksi Elli antaa itselleen luvan olla välittämättä muusta maailmasta ja hän antautuu Olavin syleiltäväksi.

Olavi silloin veti hänet luokseen, tarttui hänen olkapäähänsä ja painoi hänet syrjittäin rintaansa vasten. Ja Elli ... voimatta hillitä liikutustaan, tuntien olevansa kaikista muista erillään, täällä ylhäällä, kaukana maailmasta ... olkoot, ajatelkoot ... miksei hän saisi kerran, kerran vain! ... ja nopeasti, kiihkoisesti hän levitti käsivartensa, sulki hänet syliinsä, antoi hänen suudella ja suuteli häntä otsaan, silmille, huulille ja poskille ... Maailma oli niin kaukana, oli kuin sitä ei olisi ollutkaan ... tuossa oli vain tuo koivun lehtevä katto, sen läpi häämötti sininen taivas, ja viileä, hivelevä tuulen henkäys tuntui hyväilevän hänen poskiaan ...

Hän siitä kuin heräsi, mutta hän ei tahtonut päästää häntä vielä ... ja vielä kerran puristi hän häntä vuosikautia hillityn rakkautensa kootuilla voimilla rintaansa vasten ... (PR:348.)

Elli ei kuitenkaan jättäydy tunteidensa vietäväksi, vaan rinteeltä kuuluvat lasten äänet herättävät hänet todellisuuteen ja hän pyytää Olavia lopettamaan. Olavi on pettynyt eikä kykene ymmärtämään Ellin ratkaisua. Vaikka Elli ei itsekään ymmärrä itseään eikä pysty Olaville perustelemaan ratkaisuaan, hän pyytää: ”Ja jos te rakastatte minua, niin elkää sitä enää uudistako ... elkäämme puhuko siitä ... meidän pitää olla, niin kuin olemme olleet tähänkin saakka”(PR:349).

Rossi (2009) vertaa *Papin rouvan* Ellin ratkaisua Flaubertin *Rouva Bovaryyn*. Elli on toisenlainen kuin Emma, jolle vasta fyysinen suhde on haaveiden täyttymys. Rakkauskäsityksen erilaisuutta kuvastaa jo Emman ja Ellin lukema haaveita ruokkiva kirjallisuus. Elli ihannoii *Hannan* kaltaisia romaaneja, joissa vietit ylevöityvät henkiseksi rakkaudeksi. Emma puolestaan lukee romanttisia aviorikosromaneja. Vaikka *Papin rouvassa* lähdetään liikkeelle Flaubertin mallin mukaisesta kolmiodraamasta, Elli kehittyy kuitenkin monessa suhteessa Emman vastahahmoksi. Aikuinen Elli on luonteeltaan harkitseva, kaukonäköinen, vaatimaton ja haluaa oikeaa rakkautta, kun taas Emma on impulsiivinen, lyhytnäköinen, turhamainen, seikkailunhaluinen ja haaveilee aviorikoksesta. (Rossi 2009. 216–217.)

Ellin ja Olavin matka jatkuu. He laskeutuvat korkealta temppelin harjaksi kutsumaltaan paikalta alas Karjamajalle, jossa Ellille tärkeä ja läheinen ystävä Johanna on jo heitä odotellutkin. Elli on aiemmin kertonut Olaville Johannan ja hänen miehensä rakkausavioliitosta ja jatkaa aiheesta edelleen:

- Ennen minä melkein kadehdin hänen onnea ja hänen elämänsä sopusointua. Hänellä oli minusta juuri kaikkea sitä, mitä minulta puuttui ja mitä minä kaipasinkin. Hän ja hänen miehensä näyttivät niin täydellisesti täydentävän toisensa ... ymmärtävän toisensa ... ja kaikin puolin olevan malli-ihmisiä avioliitossaan.
- Ja nyt ette enää heitä kadehdi?
- Enhän nyt enää ... minä olen nyt mielestäni yhtä onnellinen kuin hekin.
- Ettekö näe mitään erotusta heidän suhteessaan ja meidän?
- Enhän näe ... olemmehan nyt yhtä onnelliset ja tyytyväiset kuin hekin ... ainakin minä olen ... entä te?
- Olenhan sitten minäkin ...
- Ettehän ole ... sanokaa, miksette ... oletteko jostain minulle tyytymätön?
- En suinkaan.
- Elkää olkokaan, sanoi Elli ja ojensi hänelle pöydän yli kätensä. – Vietetään nyt tällä oikein hauska ja iloinen päivä ... niin kuin olisimme jossain ulkomailla, jossain aivan tuntemattomassa seudussa ... niin kuin siinä kaukaisessa vedentakaisessa huvilassa, jonne minä aina kuvittelin, että te minut halki ilmojen lennättäisitte. (PR:350 – 351.)

Mutta Olavi ei puhu totta. Hän ei ole tilanteeseen tyytyväinen eikä hänelle riitä platoninen rakkaus, johon Elli on heidän suhteensa määritellyt. Olavi on ymmällään Ellin nopeasti vaihtuvien tunteiden edessä. Intohimoinen tunteenpurkaus ”temppelin harjalla” on laantunut ja nyt hänen edessään on taas rauhallinen, tyyni Elli, joka vaati häntä unohtamaan koko kiihkeän kohtauksen. Olavi tuntee nyt vahvemmin kuin koskaan, että hän tahtoo omistaa Ellin kokonaan.

Hän ei tahtonut tietää mitään puolinaisista tunteista! ... Hän tahtoi omistaa hänet kokonaan! Ainoastaan siten voisi heidän suhteensa jäädä pysyväiseksi ... ja ensi tilassa tahtoi hän saada sen Ellille sanotuksi. Saada sen sanotuksi koko sydämensä

tulisimmin sanoin ... saada vastata siihen syleilyyn, johon hän äsken ei äsken ollut ennättänyt ... niin pian se oli tullut ja mennyt. (PR: 352.)

Elli ei kuitenkaan näytä Olavin mielestä ymmärtävän, mitä on tapahtunut eikä mihin mielentilaan hän on Olavin saattanut. Olavi haluaa, että he jäisivät Ellin kanssa kahden, mutta Elli ei näy lukuisista vihjeistä ymmärtävän hänen tarkoitustaan. Kun hän vihdoin viimein saa Elliltä kysytyksi mieltään painavasta asiasta, Ellin ehdoton kieltä kuulostaa hänestä kuitenkin hieman myöntyvältä. Illan päätteeksi he käyvät nukkumaan vierekkäisiin aittoihin ja Olavi ei voi ymmärtää, miksi Elli karttelee häntä. Olavi varmistuu nyt Ellin tahdosta: Elli ei halua hänen kanssaan mitään ystävyyttä enempää. Olavin mielenrauha on mennyttä ja hän tuntee itsensä kaltoinkohdelluksi.

Elli on tahollaan täysin päinvastaisissa tunnelmissa. Onnelliseen olotilaan tunkeutuu pian häiritsevä ajatus Olavin mielentilasta. Olavi oli ollut eilen hieman hajamielinen ja sulkeutunut eikä ollut antautunut seurustelemaan talonväen kanssa. Elli uskoo, että Olavi kuitenkin ymmärtäisi hänen asemansa. Hän yrittää luottaa siihen, että Olavikin pohjimmiltaan tahtoo säilyttää heidän suhteensa ihanteellisuuden, jollaisena se on ainoastaan mahdollinen.

Kotimatikalle lähdettäessä Ellin ja Olavin välillä on jännittynyt tunnelma. He eivät ole Karjamajalla saaneet puhuttua mieltään vaivaavista asioista ja kaikki ilo ja onnellisuus ovat kaikonneet heidän väliltään. Viimein heidän suhteensa kannalta tärkeä keskustelu saa alkunsa. Olavi syyttää Elliä luottamuksen puutteesta ja siitä, että Elli pelkää häntä. Kun Elli puolustautuu toteamalla, että hän ei pelkästään pelkää Olavia vaan heidän kummankin heikkoutta, Olavi leppyi:

- Mutta hyvä, rakas Elli, mitä siinä olisi pelkäämistä ... miksi te sanotte sitä heikkoudeksi, joka on tunteittemme luonnollisin ilmaus ...?
- Ei se ole ... se ei saa olla meidän tunteittemme ilmaus ...
- Mutta miksi ei? Sanokaa, ettekö tekin sydämessänne tunnusta, että me emme voi karttaa toisiamme noin ... emmekä teeskennellä kylmyyttä silloin, kun rakastamme toisiamme niin ... sanokaa!
- Hän tarttui hänen käteensä, kumartui hänen luokseen, aikoi kietoa käsivartensa hänen vyötäisiinsä.
- Ei, ei! pyysi Elli taas ja koetti irtautua. – Elkää minä pyydän!
- Mutta miksei? Sanokaa miksei?
- Siksi, etten minä saa ... etten minä saa, vaikka tahtoisinkin.
- Mutta tähän rakastatte minua ... tähän olette sanonut sen tekeväanne!
- Ja juuri siksi, että teitä niin rakastan, minä tahtoisin, ettei minun tarvitsisi tuntea, että kukaan voi minua siitä syyttää. (PR:362 – 363.)

Olavi ei kuitenkaan voi ymmärtää, miksi Ellille merkitsevät maailman mielipiteet. Miksi heidän rakkautensa ei olisi niiden yläpuolella? Elli haluaa itsensäkin tähden säilyttää heidän rakkautensa ihanteellisuuden, mutta Olavin mielestä heidän rakkautensa puhtaus ja hienous eivät olisi millään

tavoin ristiriidassa rakkauden aidon osoittamisen kanssa. Ellin epätoivoinen yritys saada Olavi ymmärtämään hänen näkökantansa tuo jälleen esille hänelle tyypilliset, itse asettamansa rajoitukset:

– Niitä on niitä onnellisia, jotka voivat mennä ja jättää kaikki ... mutta minun täytyy jäädä tänne ... ja kuinka ajattelette, että voisin jäädä tänne ... näihin oloihin, näiden ihmisten keskeen ... syömään hänen leipäänsä, tietäen, että jos hän, jos he sen tietäisivät, he voisivat sanoa minulle vasten silmiä ... nyt on minulla ainakin vielä puhdas omatunto ... sillä siitä, millä lailla minä teitä rakastan, ei heillä ole mitään oikeutta minua tuomita ... ja sen verran katson minäkin oikeudekseni saada onnestani nauttia ... (PR:264 – 265.)

Ellin puheenvuoro vetoaa Olaviin ja hän ymmärtää Ellin näkökannan, mutta samalla hän käsittää, ettei voi rakastaa Elliä niin kuin oli luullut ja niin kuin Elli tahtoi. Olavi ymmärtää, että jotkut naiset voi voittaa puolelleen puhumalla – ja viettelijän taidot hänkin uskoo omaavansa – mutta Elli on erilainen. Ellin itsehillintä ei ole vain keimailua, vaan tulosta vuosikausia jatkuneesta hiljaisesta työstä oman itsensä kanssa.

Elli ymmärtää pian, että Olavin suostumus ei ollut vapaaehtoinen ja että Olavi ei rakasta häntä samalla tavoin kuin Elli Olavia. Ellin mieleen hiipii pettymys. Olavi ei ollutkaan sellainen, kuin hän oli kuvitellut. Epävarmuuden keskeltä nousee kuitenkin ajatus, joka saa Ellin näkemään Olavin uudessa valossa: Jos Elli tekisi niin kuin ystävänsä Sigrid, Olavi ei seuraisi häntä. Olavi ei rakasta häntä niin paljon, että tahtois hänen rikkovan avioliittonsa. Tätä ennen Elli ei ole nähnyt Olavissa mitään vikaa tai puutteita, mutta nyt hän tahtomattaan näkee Olavissa piirteitä, joita ei voi ihailia.

Mutta sitten nousivat hänen tunteensa noita ajatuksia vastaan. Ei ole niin. Minä en saa ajatella hänestä mitään alhaista.

Ja hän olisi jo itse tahtonut olla väärässä, että Olavi vain olisi voinut olla oikeassa. (PR:367.)

Kotimatalla laskeuduttaessa Karjamajalta kohti Tyynelää laskeutuu koko Ellin ja Olavin suhteen tunnelma. Pastori tulee heitä vastaan ja Ellin ja Olavin on vaikea havahtua todellisuuteen ympärillään. Pastori on sen sijaan hyväntuulinen eikä huomaa painostavaa tunnelmaa Ellin ja Olavin välillä. Hän on juuri sellainen hyväntuulinen hupsu, jollaiseksi Olavi hänet opiskeluajoiltaan muistikin. Olavin on vaikea katsoa häntä silmiin, koska pastorin ystävällisyys saa hänet häpeämään itseään. Kun pastori alkaa tapansa mukaan kehua Elliä, saa Olavi kuitenkin omaksi mielihyväkseen selville pastorinkin huomanneen, ettei Elli ole niin onnellinen, kuin hän olisi toivonut. Kun Elli tulee paikalle, kiusallinen tunnelma tihenee entisestään. Mitä pidemmälle ilta ehtii, sitä iloisemmaksi ja riehakkaammaksi pastori käy.

Mutta Elli oli joka hetki vähällä purskahtaa itkuun. Hänen olisi tehnyt mieli itkeä sekä harmista että häpeästä. Kuinka hän nyt häntä vihasi! Kuinka hän oli hänen mielestään raaka, typerä ja kömpelö! Tuollako oli häneen kaikki oikeudet? Tuonko tähden hän asetti alttiiksi Olavin rakkauden ja tuotako varten hän tahtoi olla hienotuntoinen?

Voi, jos olisi uskaltanut rikkoa kaikkia ... puhua suunsa puhtaaksi ... särkeä kaikki yhdellä ainoalla sanalla säpäleiksi!(PR:375.)

Kun pastori nukkumaan mentäessä kietoo kätensä Ellin vyötäisille, huomaa Elli Olavin kylmästä katseesta tämän panneen sen merkille. Olavin mentyä nukkumaan Ellin epätoivo purkautuu. Hän nimittelee miestänsä ja käskee tämän pysyä hänestä erillään. Pastori on aluksi hämmentynyt, mutta tottelee ja jättää Ellin rauhaan. Elli on kuitenkin lohduton. Hän inhoaa itseään, koska hän sallii kaiken tämän tapahtua ja Olavikin sen vuoksi häntä halveksii. Elli syöksähtää ylös heittäytyäkseen Olavin jalkojen juureen ja antaakseen tämän tehdä hänelle kaikki, mitä toinen vain tahtoo, kunhan tämä ei vain häntä jättäisi. Ovi on kuitenkin kiinni ja huumauksestaan selvittyään Elli säikähtää itseään ja pakenee.

Olavi on myös vihainen itselleen, mutta vallan toisenlaisista syistä:

Tällainen suhde! Kulkea tässä kuutosankarina hymyilyn palkasta, haaveksia hienoa rakkautta, kiipeillä ihanteitten korkeuksiin, vaipua tummapohjaisiin tunnelmiin ... ei kiitoksia! Minä olen jo liian vanha ollakseni koulupoikatrubaduurina, huokaillekseni hellämielisiä ruikutuksia maaseutukaunottarien ikkunain alla. Minulla on toden totta muutakin tekemistä! Ja mikä minut on nyt taas saattanut näihin suhteisiin, joita en eläessäni ole voinut sietää? Enkö minä ikinä viisastu? Olenko se iänikuinen rakkauden narri?

Hätkö tässä toteuttamaan platonisen rakkauden periaatteita? Hätkö sitä oli täydellä todella ajatellut mahdolliseksi? Mutta kuinka hän oli siihen määrin voinut järkensä menettää? Kuinka siihen määrin pettää entisyytensä? Olivatpa ne vaatimuksia, joita hänelle oli asetettu onnen ehdoiksi! Minun pitäisi kai pitää kaikki hyvänäni ja olla tyytyväinen, jos saan edes hänen sormenpäitään suudella! (PR: 378 – 379.)

Olavin on kuitenkin myönnettävä, että Ellikin on onneton ja kärsii eikä ole itse tällaista tilannetta tahtonut, Kaikkien näiden ajatusten jälkeen Olavin päätös varmistuu: hän ei voi jäädä. Jo Ellinkin takia hänen on lähdettävä. Tyypilliseen tapansa ja samalla myös omatuntoaan rauhoittaakseen hän alkaa nähdä ratkaisunsa epäitsekäässään valossa. Hän tekisi nimenomaan oikein Ellin takia, jos hän nyt lähtisi.

Aamulla Olavi on edelleen lähtemisensä kannalla, mutta tuntee kuitenkin, ettei ole menetellyt oikein Elliä kohtaan. Olavi toisaalta tuntee sääliä Elliä kohtaan, mutta toisaalta hän paaduttaa omatuntonsa äänen:

”Mutta mitä minulla on hänen kanssaan tekemistä? Mitä hän tahtoo minusta? Täytyyhän hänen käsittää, että meidän suhteemme on mahdoton! Enhän voi hänen kanssaan Amerikkaankaan paeta!”

Vaan eihän hän mitään sellaista vaatisikaan, hän kai sanoisi. Ei hän muuta kuin pyytäisi, etten vielä menisi, jos häntä vähänkään rakastan. Mutta kun minä en rakasta!

Mutta on tämä kuitenkin ikävä juttu. Vaan mitä minä voin, enhän voi teeskennellä, kun kaikki minua kyllästyttää ... Oli kuitenkin ikuinen onni, etten saanut tahtoani läpi. On minulla sentään onni vielä toverinani, ainainen hauska ystäväni ... (PR:381.)

Elli syyttää tapahtumien saamasta käännteestä ainoastaan itseään. Hän ei voi edelleenkään uskoa, että Olavissa olisi mitään vikaa, Olavin korkeat käsitykset rakkaudesta ovat ristiriidassa sen kanssa, miten Elli joutuu elämään. Elli kuulee Olavin valmistelevan lähtöään, puhuvan siitä pastorin kanssa ja pettyy, kun Olavi ei tule hänen luokseen lähdestään kertomaan. Lopulta Elli joutuu Olavin kanssa vastakkain ja vaikka Olavi on päättänyt välttää kaikkia selityksiä, hän ei kuitenkaan voi olla niitä antamatta:

- Eihän minulla ole muuta mitään ... mutta uskokaa, että näin on parasta meille molemmille ... sekä teille että minulle ...
- Tehkää sitten vain niin kuin teille on parasta ...
- Niin, ja teille myös ...
- Ja minulle myös.

Elli seisoi siinä liikkumatonna kuin patsas, kasvot jäykkänä ja vartalo suorana, näytti kuin ei olisi silmiäänkään räpäyttänyt, ja ääni tuli jostain kuin ulkopuolelta häntä. Olavin valtasi yht’äkkäinen katumus, kaikki entiset tunteet tulvahtivat takaisin hänen rintaansa. Hän ei voi sitä tehdä, hän ei voi jättää ... Mutta silloin raukesi samassa myöskin Ellin keinotekoinen pinnistys, hän astui alas rappusilta ja katosi alas pihalle. Olavi otti askeleen seuratakseen häntä. Mutta silloin hän näki pastorin tulevan pirtin puolelta ... Ja mitä siitä tulisi, jos hän taas peräytyisi ... hän oli luvannut tovereilleen ... ei, ei, kyllä hänen täytyy mennä ... ja hän nousi takaisin lähtöään laittamaan, iloissaan siitä, että kaikki kuitenkin oli käynyt helpommin kuin mitä hän oli osannut toivoakaan. (PR:386.)

Olavin lähtö suistaa Ellin mielenrauhan raiteiltaan. Elli kykenee vaivoiin säilyttämään pastorin läsnä ollessa ulkoisen rauhallisuutensa, mutta hänen sisäinen maailmansa on sortunut. Hän katselee

tapahtumia kuin ulkopuolinen. Sää mukailee Ellin tunnelmia. Tuulee kylmästi pohjoisesta, kun he lähtevät saattamaan Olavia laivareitille – samalla tavoin kuin aiemminkin kerralla Olavin lähtiessä. Ellin epätoivo on niin suunnaton, että hän toivoo, että he kaikki kolme veneessä olijaa hukkuisivat. Sitten hän pelästyneenä toivoo vain omaa hukkumistaan ja lopulta kuin varkain tulee hänen mieleensä ajatus pastorin hukkumisesta. Elli kauhistuu omia ajatuksiaan ja koettaa keskittyä kuuntelemaan pastorin ja Olavin puheita. Laivaa odotellessaan Olaville tarjoutuu tilaisuus vielä kerran puhutella Elliä kahden. Hän on nähnyt Ellin lohduttomuuden ja pyytää anteeksi ja esittää toiveenaan, että Elli unohtaisi hänet.

Papin rouvan loppukohtausta on Ellin kannalta lohduton. Elli on paennut tuttuun turvapaikkansa nuottakodan viereiselle kalliolle.

Hän oli vielä kerran tehnyt tilin elämästään ja katsellut vielä viimeisen kerran ulos maailmaansa, joka oli menetetty, suljettu, ja kaikki toiveet haihtuneet. Iäti tulevat laivat kulkemaan tästä ohi, aina laineet loiskimaan hänelle kolkkoa toivottomuutta ja elämän onttoutta. Ja ajatellessaan sitä ja nähdessään auringon kimalluksen veden pinnalla purskahti hän viimeinkin kyyneliin ja itki niin, että kivi kostui. Hän aikoi riuhtaista itsensä irti, tunsu ylpeytensä kuiskuttavan korvaansa, että hänen täytyisi nousta ja kukistaa tunteensa. Mutta hän ei tahtonut sitä kuunnella ... mitä se merkitsee, jos hän on nöyryntynyt, jos hänet on hyljätty ... Eihän se ole mitään sen rinnalla, ettei taas ole ketään, jota saisi rakastaa ja joka hänestä välittäisi, (PR:394.)

Elli ei enää syytä itseään eikä Olavia tapahtuminen saamasta käännteestä. Hänen ennakkoluulonsa eivät ehkä olisi häntä estäneet, jos hänelle olisi tullut tilaisuus, mutta toisaalta – ei Olavi häntä rakastanut. Elli kerää kaikki Olavista jääneet muistot tarkasti talteen ja palauttaa mieleensä ne hetket, joihin ne liittyivät. Syksyn merkit ovat ilmassa ja hiljaisuus tunkee joka puolelta ahdistavana.. Elli ei näe muuta vaihtoehtoa kuin palata vanhaan entiseen elämäänsä. Ajatus kaiken lopettamisesta käy nopeana häivähdyksenä hänen mielessään, mutta voimattomana hän ei jaksaa ajatella ajatustaan edes loppuun.

”Ja kun pastori yhä seiso iikkunassa odotellen ja uudisti kehoituksensa, nousi hän ja meni runneltuna, uupuneena ja melkein tiedotonna, horjuvin askelin huoneeseen.” (PR:396).

4.5 Kehityksen kaari katkeaa

Kehitysromaanille tyypillistä tapahtumien selkiintymistä ja jonkinlaiseen ratkaisuun pääsemistä ei Ellin tarinassa tapahtunut. Elli ei jää elämään pappilaansa itsenäisesti ratkaisuunsa päätyneenä, vaan hän on oman elämänsä sivustakatsoja, joka ei voi vaikuttaa mitenkään oman elämänsä kulkuun.

Papin rouvan ilmestymistä odotettiin aikanaan innokkaasti. *Papin tytärtä* luonnehdittiin lupaukseksi ja *Papin rouvan* uskottiin lunastavan ne odotukset, jotka Juhani Aholle kirjailijana asetettiin. Tudeer (1894) löysi *Papin rouvasta* paljon hyvää, mutta sitä, mikä jää hänen mielestään puuttumaan *Papin tyttärestä* ei löytynyt *Papin rouvastakaan*:

Papin rouvassa ihmiselämä kuvautuu yhtä sisällyksettömänä, tarkoituksettomana kuin Papin tyttäressä. --- ...siinä kappaleessa ihmiselämää, jota hän tässä suurimmassa ja kypsyeimmässä teoksessaan niin huolellisesti kuvailee, siitä on tämä puoli, se puoli jossa ihmiselämän arvo ja merkitys on jäänyt tykkänään pois!”(Valvoja 1894/28.)

Papin rouvan suurimpana puutteena nähtiin päähenkilö Ellin luonteen kehittymättömyys. Tudeer (1894) pitää Elliä epäsuomalaisena naisena, joka täyttää tyhjän elämänsä tyhjänpäiväisillä haaveiluilla. Hän vertaa Elliä jopa keskiaikaiseen linnanneitoon, joka vain istuu haaveilemassa pelastavasta ritaristaan. Ellin henkinen kehitys on hänen mielestään täysin surkastunutta, eikä edusta millään muotoa tuon ajan sivistynyttä suomalaista naista, johon edeltävien vuosikymmenien suuri monipuolinen herätys on vaikuttanut. Tyypillinen suomalainen nainen on herännyt tietoisuuteen siitä, että hänen työnsä joko kodin piirissä tai sen ulkopuolella on isänmaalle ja koko ihmiskunnalle kaikin puolin yhtä tärkeä. Ellin kuvaama naistyyppi edustaa paremmin ranskalaista naista, joka viettää tarkoituksetonta ja toimetonta elämää odottaen passiivisena onneansa tulevaisuudeksi haaveksitun rakastajansa hahmossa. (Valvoja 1894/28.)

Mitä *Papin rouvasta* sitten odotettiin? Tudeerin (1894) mukaan siitä toivottiin teosta, joka osaltaan todella rikastuttaisi kansan henkistä elämää eikä hän nähnyt mitään kansallista merkitystä sellaisella elämänkuvauksella, johon Aho on suuret taiteilijakykynsä tuhannut. Hänen mukaansa Juhani Ahon asema suurena taiteilijana on niin merkittävä, että hänen etevyytensä saattaa houkutella muita ottamaan hänestä esimerkkiä siinäkin, missä Aho ei ole onnistunut. Tudeer intoutuu jopa tulkintaan, että Ahon ura on taantumassa ja arvostelunsa päätteeksi esittää voimakkaasti mielipiteensä, jossa vetoaa kirjailijan vastuuseen omaa kansakuntaansa kohtaan: ”Eiköhän Lastujen kirjailijalla olisi voimaa nyhtäistä itseänsä irti väärästä suunnasta? Ainoastaan siten, se on varma vakaumukseni, voi hänestä tulla se, jota hänen kansansa on hänestä toivonut.” (Valvoja 1894/28.)

Papin rouvan ilmestymisen aikoihin Ellin kehitystarina sai paljon arvostelua osakseen, vaikka teoksen ansioita toki kiiteltiin.⁷ Panu Rajala (2011) tuo esille aikalaism kommentteja, jotka kaikki käsittelevät Ellin luonteen heikkoutta. Ellin moraali papin rouvana oli arveluttavan löyhä jo senkin vuoksi, että tämä ylipäättään antautui näin läheisiin tekemisiinsä aviomiehensä ystävän kanssa. Romaanin mieshenkilöissä ei sinänsä ollut C.G. Estlanderinkaan mielestä mitään vikaa, mutta Ellissä sitäkin enemmän. Elli oli Estlanderin mielestä kuvattu laimeaksi ja passiiviseksi ja häneltä puuttuivat kaikki emännän reippaat ominaisuudet. Ellin ei olisi pitänyt antautua tunnelmien valtaan, vaan hänen olisi pitänyt huolehtia pappilasta ja omasta aviomiehestään. Miksi Elli ei edes tuntenut syyllisyyttä siitä, että oli suostunut rakkaudettomaan avioliittoon ja uneksi vieraan miehen tuomasta onnen mahdollisuudesta? Romaanin kohtalokas heikkous oli juuri siinä, että Ellin koko olemus ja luonteenkehitys kiertyvät yksipuolisesti rakkausintressin ympärille. Miksi Elli ei osallistunut papin rouvalle kuuluviin rientoihin? Miksi Ellillä ei ollut mitään suhdetta ympäröivään arkiseen todellisuuteen? Rafael Koskimies puolestaan kritisoi *Papin rouvaa* siitä, että teoksessa lupaava perhekonflikti jätettiin käsittelemättä, mikä ei ollut lainkaan 1880-luvun yhteiskuntakriittisen metodin mukaista. Vielä 2000-luvullakin tutkija Pertti Lassila on tyytymätön Ahon ratkaisuun. Hänen mielestään Elliltä ja Olavilta puuttui yksinkertaisesti kyky toimia järkevästi oman tavoitteen saavuttamiseksi, ja sen takia Ellin elämä jäi puolinaiseksi ja tyydyttämättömäksi. Hänen mukaansa järkevää toimintaa olisi ollut viedä suhde loppuun saakka. (Rajala 2011: 97–98).

Rajala (2011) ymmärtää Ahon ratkaisun Ellin luonteen ja kehityksen suhteen. Hän näkee, ettei Ellin antautuminen olisi kuitenkaan ratkaissut asioita. Tilanteet olisivat voineet monimutkaistua niin, että olisi tarvittu jopa jatko-osa kaikkien ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi. Rajala ei epäile, ettei kirjailija Aho olisi tästä selvinnyt, mutta Aho ei hänen mielestään tietoisesti halunnut kehittää Ellin tarinalle muunlaista ratkaisua kuin tämän, joka arvostelijoita ei tyydyttänyt. Rajala etsii Ahon ratkaisulle vastauksia Ahon omista elämyksistä. Hän viittaa jo aiemmin Ahon ja Elisabet Järnefeltin suhteeseen, jota sukupuolisuhteen saavuttamattomuus leimasi ja joka voimakkaana elämyksenä antoi peitellysti aiheen Ellin tarinaan. Rajalan mukaan Aho sijoitti omia ulkoisia piirteitään Olavi Kalmiin, mutta enemmän hänen tuntojaan saattoi sittenkin olla Ellin erotiikannälkäisen mielen uumenissa. ”Kolmioiden suuri kirjailija antoi potentiaalisen romanssin jäädä ratkaisemattomana väräjämään niin kuin se oli elämässäkin jäänyt”. (Rajala 2011: 98–99.)

⁷ Lähimmän kotipiirin tunteita teoksesta ilmentää hyvin Lyydi-siskon kirje, jossa hän puolestaan ihmettelee, kuinka ”Jussi on tullut kuvanneeksi monet kohdat juuri siten kuinka hän, Lyydi, ne on ajatellut ja osin elänytkin”. Hänen mielestään teos päättyy juuri niin kuin pitääkin. ”Jos se olisi pitemmälle mennyt, olisi se kadottanut hienoutensa, jota niin maltillisesti siinä säilytät”. (Aho 1951:425.)

Rajalan näkemys Ahon ratkaisusta pohjautuu Antti J. Ahon isästään tekemään elämäkertaan. Antti J. Aho tiivistää *Papin rouvan* ratkaisun suoraan Juhani Ahon omasta elämästä kumpuavaksi:

Elisabetin ja Jussin suhteen traagillisuus on melkein sellaisenaan voitu siirtää romaaniin ja perustunnelma ja psykologiset vastakohtaisuudet ovat kummassakin samat: rakkaudeton avioliitto, haave onnesta, nuoren miehen herättämä toivo, toivon toteutuminen, johon liittyy odottamaton vaara: mies ei tyydykään pelkkään ystävyyteen, vaan vaatii enemmän, vaatii k a i k e n, jota aviovaimo ei voi hyvällä omallatunnolla antaa. (Aho 1951:430.)

Kuitenkaan Antti J. Aho ei pidä *Papin rouvaa* samalla tavoin paljastavana itsetunnustuksena kuin esimerkiksi *Yksin* tai *Muuan Markkinamies* ovat. Hänen mielestään Ellin ja Olavin hahmot ovat jo luomishetkellä alkaneet elää omaa elämäänsä ja toimia omien vaikutteidensa mukaisesti. Kirjailija Aho oivalsi, että ihmisen luonnetta voidaan vain tarkkailla, tuntea se kaikkine vaikuttimineen, mutta ei muuttaa. ”Elämän näkeminen sellaisena kuin se on, haluamatta muuttaa sitä miksikään muuksi, ei suinkaan ole kenellekään mikään helppo tehtävä.” (Aho 1951:435.) *Papin rouva* ei tätä näkökohtaa vasten tarkasteltuna noudata mitenkään tyypillisen kehitysromaanin kaavaa. Kehitysromaanin muoto edellyttää jo heti alusta pitäen tietynlaisen loppuratkaisun saavuttamista, mutta Ellin tarina ei tällaiseen valmiiseen muotoon asetu.

Turtola (2011) puolestaan ottaa esiin *Papin rouvan* ilmestymisajankohdan teoksen loppuratkaisua määräävänä tekijänä. Vuosi 1893 ennakoii jo sortovuosien alkua ja paine Venäjän panslavistien taholta kasvoi. Feodalismista moderniksi valtioksi muuttuva Venäjä ei kestänyt sellaista tilannetta, että siihen kuuluisi uskonnollisesti, kulttuurisesti, sivistyksellisesti ja poliittisesti autonomisia alueita. Samanaikaisesti kun Venäjällä tehtiin keskushallintoa edustavia päätöksiä, Suomen taloudellinen ja teollinen tuotanto kehittyi. Elli symbolisena Suomi-neidon vertauskuvana kaipasi yhä korkeammalle, yhä suurempaan vapauteen, samoin kuin Suomen kansa pyrki suurempaan vapauteen Venäjän vaikutuksen ahdistavasta alamaisuudesta. Turtolan mukaan Ahon romaaniparin, erityisesti *Papin rouvan* viiltävän realismin lisäksi teoksella on toinen ulottuvuus, symbolinen, jopa romanttinen ulottuvuus, runebergiaaninen isänmaallisuus. Ahon luonteen alistuneisuus ilmenee siinä, että *Papin rouva* päättyy pettymykseen. *Papin rouvan* loppukuvaelman masentavassa yksilötragediassa on nähtävissä kyvyttömyys tarttua tarjottuun tilaisuuteen.. Yhteiskunnallisesti tulkittuna sama ulottuvuus löytyy Suomen tilanteestakin: Suomella ei ollut paluuta aikaisempaan liittoon Venäjän keisarikunnan kanssa. (Turtola 2011:198–201.)

Koskimiehen (!944) mukaan *Papin rouva* toi kirjailija Ahon tyylistä esille jotain täysin uutta verrattuna *Papin tyttäreen*. Kirjoittaessaan 1880-luvulla ilmestyneet kertomuksensa Aho eli vielä

nuoruuden huolettomassa hyväntuulisuudessa kirjoitellen kotoisia kuvauksia, mutta Pariisin matka vuosina 1889–1890 vei hänet läheisesti ranskalaisen kirjallisuuden vaikutuspiiriin. Aho alkoi yhä enemmän kiinnittää huomiota tekniikkaan ja kuvaustapaan. Erityisesti yksityisten aistimusten täsmällinen ilmaisu vei hänen mielenkiintonsa joksikin aikaa, mikä on selkeimmin nähtävillä juuri teoksista *Papin rouva* (1893) ja *Yksin* (1890). Uuden tyylin omaksuminen ei ollut Aholle vaikeaa, sillä hän oli alun perinkin ollut juuri aistimusten impressionistinen kuvaaja. Hän joutui vain hiomaan entisiä aseitaan, avartamaan naturalisteilta saamaansa menetelmää, täsmentämään ja jalostamaan lauseita ja niiden sisältämiä ilmauksia. (Koskimies 1944:306. ja 317–318.)

Lyytikäinen (2011) pitää Ahon kirjallisten mallien valossa Ellin hahmoa kompromissina: naturalismin naishahmona, johon samalla kätkeytyy kansallinen ihanne. Idyllille mahdollinen tila alkoi olla suomalaisessa kirjallisuudessa rajallinen ja moderni ihmistyyppi ilmestyy myös maaseutukuvauksiin. *Papin rouvan* loppu on pessimistinen. Olavi lähtee ja Ellin on sopeuduttava ankeaan todellisuuteen, jossa arki jatkuu ja ihanteet säilyvät ulottumattomissa. Elämän arki on entistä sietämättömämpää, koska kaipuu parempaan on jo kerran herännyt. Pohtiessaan romaanin kokonaisuutta Lyytikäinen kyselee suomalaisuuden ja aidon kokonaisen ihmisen perään. Ovatko nämä kokonaan hävinneet suomalaisesta kirjallisuudesta? Romaanin kokonaisuuden hän näkee kaksijakoisena; se kuvastaa Ahon sisäistä ristiriitaa naturalistisen modernin kirjailijan roolin omaksumisen ja hänelle tarjotun kansalliskirjailijan manttelin perimisen välillä. (Lyytikäinen 2011: 148.)

Vähitellen on kuitenkin herätty huomaamaan *Papin tyttären* ja *Papin rouvan* arvo suomalaisen romaanimuodon kehityksessä: psykologisen romaanin esiintuojana, sisäisen ihmisen kuvaajana ja ihmismielen prosesseja kartoittavien esitystapojen ja rakenneratkaisujen kehittelynä. *Papin rouvan* arvostelussa on myönnetty, että Olavi on moderni, mutta Elli ei. Moderni nainen olisi noussut barrikadeille ajamaan yhteiskunnallisia asioita tai puolustamaan omia oikeuksiaan. Ellin modernius kaunokirjallisena hahmona on kuitenkin olemassa: problemaattisen yksilön subjektiivisten kokemusten erittelyssä sekä sisäisen ja ulkoisen ihmisen suhteen problematisoinnissa. *Papin rouvan* Elli on pikemminkin yksilö kuin realistisen kirjallisuuden tyyppi tai jonkin aatteen edustaja. Elli ei käy näyttävää taistelua rakkautensa puolesta eikä ajaudu traagiseen loppuun. Hän käy taistelunsa omassa mielessään, oman itsensä kanssa kamppaillen. Hänen itsetuhoinen vieraantumisensa on ulkoisesti eleetöntä ”elävältä kuolemista”. (Molarius 2000: XXII.)

Vaikka *Papin rouvaa* on moitittu teoksen alistuvan loppuratkaisun tähden, sen merkitys on alettu nähdä toisinkin. ”Mutta kukaties Ellin persoonallisuus on sellainen, että se oli kutsuttukin juuri

tällaiseen kohtaloon; elämään haaveissa ja haavoilla ja toteuttamaan sitä kautta uneksien ja kärsien itseään ihmisenä ja siksi ja kaikesta huolimatta: kasvamaan sisäisesti edelleen”. (Kulmala 2011:71.)
Kulmalan näkemys ei tuo Elliä esille epäonnistujana, tahdottomana taipujana, vaan näkee Ellin elämässä sisäisen kasvun mahdollisuuden, joka tekee hänen elämästään tärkeän ja merkityksellisen.

5 PÄÄTÄNTÖ

Ellin tarina, jonka Juhani Aho kirjoitti *Papin tyttäressä* ja *Papin rouvassa*, ei noudata kehitysromaanille tyypillisiä piirteitä. Ulkoiset lähtökohdat kehitysromaanille olivat olemassa, mutta Aho halusi tietoisesti murtaa kehitysromaanin perinnettä rakentamalla Ellin tarinan toisenlaiseksi, kuin mitä suuri yleisö häneltä odotti. Kun *Papin tyttären* päätös herätti arvostelijoissa ärtymystä, odotettiin *Papin rouvan* korjaavan Ellin tarinan kokonaiseksi ja realistisen kehitysromaaniperinteeseen paremmin sopivaksi. Aho toimi kuitenkin toisin ja kirjoitti tarinalle päätöksen, joka teki Ellistä ristiriitaisen hahmon suomalaisessa kirjallisuudessa. Teosten ilmestyttyä Ahon herkkyyttä naiskuvaajana kiiteltiin, mutta silti useat kriitikot katsoivat Ahon epäonnistuneen Ellin persoonan suhteen.

Papin tyttären alussa kuvataan Ellin lapsuutta ja kouluvuosia muutamien hänen elämäänsä merkittävästi vaikuttaneiden tapahtumien kautta. Elli varttuu vuosien kuluessa nuoreksi naiseksi ja teos päättyy tunnelmiin, jossa juuri ensimmäisen oikean rakkautensa kipeästi kokenut Elli on vastentahtoisesti suostunut pappilassa apupappina toimineen Mikko Aarnion kosintaan. *Papin rouvassa* aikajana on huomattavasti lyhempi: Ellin elämää seurataan vain muutaman kesäisen viikon ajan. Pappilaan vierailulle saapunut Ellin ensirakkauden kohde Olavi murtaa vierailullaan Tyynelän pysähtyneen tunnelman: ensin virkistävänä tuulahduksena, mutta myöhemmin rikkirepivän myrskytuulen vimalla. Elli joutuu vielä kerran pohtimaan elämäänsä ja tekee ratkaisunsa, joka syöksee hänet yhä syvemmälle alakuloon ja ahdistukseen.

Elli muuttuu tarinan aikana, mikä on tyypillinen piirre kehitysromaanille. Iloisesta, vapaasta, korkeita näköaloja kaipaavasta työstä tulee vuosien saatossa ahdistunut papin vaimo, joka tuntee elävänsä yhtä lailla oman persoonansa kuin pappilansa vankina. Ellin elämän alun huolettomuus ja auringonpaisteiset kesät vaihtuvat syksyisiin tunnelmiin. Kehitysromaanille tyypillinen sovinto ja sopusointu oman minuuden ja yhteiskunnan vaatimusten välillä ei kuitenkaan toteudu, vaan Elli jää elämään edelleen vailla minkäänlaista uskoa tai edes toivoa omaan elämäänsä ja tulevaisuutensa suhteen..

Ellin tarina keskittyy luonnollisesti päähenkilö Ellin luonteen ja henkilöhahmon ympärille. 1800-luvun realistisessa kirjallisuudessa henkilöhahmot kasvavat, muuttuvat ja kehittyvät tietystä sosiaalisesta ympäristöstä, mutta kehittymistä leimaa yleensä aina johdonmukaisuus ja selkeä määriteltävyys. Ellin henkilöhahmo ei noudata tätä kaavaa. Varsinkin *Papin rouvassa* Ellin

henkilöhahmo muotoutuu moderniksi: Elli ei ole selkeästi määriteltävä suure, vaan hän jää ristiriitaiseksi, ratkeamattomaksi arvoitukseksi. Lukija tehdään tietoiseksi Ellin sisäisestä elämästä, mutta teoksen muut henkilöhahmot eivät pääse häntä syvemmin tuntemaan. Elli toimittaa ulkonaisesti tyynenä jokapäiväisiä askareitaan ja aviomies Mikko Aarnio on tyytyväinen. Hän ei ole tietoinen vaimonsa sisäisestä myllerryksestä ja ahdistuneisuudesta tai hän ei ainakaan pidä niitä tavallista, hetkellistä alakuloa kummempana. Vain rakastamalleen Olaville Elli paljastaa ajatuksiaan ja unelmiaan saamatta hänestä kuitenkaan oikeanlaista ymmärtäjää. Olavi on itsekäs ja hänen hetkellinen viehtymyksensä Elliin ei rakennu kiinnostuksesta Elliin itseensä. Elämää nähnyt ja rakkaudessakin paljon kokenut Olavi huvittuu hetkellisesti rakkauden kohteena olemisesta ja haluaa Ellistä pelkästään uuden, hieman erilaisen kokemuksen naismaailmassa. Kaksi erilaista rakkautta ei kohtaa, ja Elli pettyy huomattessaan Olavin rakkauden pinnallisuuden.

Papin tyttäressä äiti pohtii paljon Ellin kasvatusta, mutta määräysvalta asioista säilyy kuitenkin aina isällä. Äiti haluaisi olla läheisempi tyttärensä kanssa, mutta ristiriidat ajan kasvatusvaatimusten ja hänen omien näkemystensä välillä saa hänet epävarmaksi. Äiti vaikuttaa kuitenkin Elliin merkittävästi esimerkkinä ja mallina. Hän ahdistuu huomattessaan yhtäläisyyksiä Ellin haaveiden ja omien nuoruudenaikaisten unelmiensa välillä. Hänen on aikanaan täytynyt tukahduttaa toiveensa ja hän huomaa samanlaisen kohtalon koituvan myös tyttärensä osaksi. Neuvottomana hän jopa rohkaisee tyttärtään samanlaisiin ratkaisuihin kuin on itsekkin ahdistettuna päätenyt. Äiti ei vaikuta katkeralta, mutta miksi hän ei halua tyttärelleen parempaa elämää? Äidin käsitys elämästä pohjaa herännäisyyteen, joten tätä taustaa vasten ratkaisu on ymmärrettävä. Elämä maan päällä on ikuista kärsimystä ja liiallinen vapaus, onni ja ilo maanpäällisessä elämässä ovat syntiä. Jos äiti aikanaan olisi rohkaissut Elliä kuuntelemaan itseään, Ellin elämä olisi voinut muotoutua toisenlaiseksi. Jos Ellin äiti olisi käyttänyt elämänsä varoittavana esimerkkinä eikä mahdollisena, elämän kärsimystä kunniakkaasti toteuttavana elämänmuotona, Elli olisi saattanut toimia toisin. Ikuinen kysymys kasvattajuudesta ja erilaisista kasvattamisen tavoista saa sijansa myös tämän teoksen tulkinnassa.

Ellin tarinaa pohdittaessa herää usein kysymys, miksi Elli oli sellainen kuin oli? Halusiko Aho ehkä kiinnittää yleisön huomion tyttöjen kasvatukseen? Kasvatuskeskusteluun osallistumista ei sovi vähätellä, mutta se tuskin lienee ollut Ahon ensisijainen tavoite. Yhtäläillä Ellin tarinasta on etsitty yhteyksiä Ahon omaan elämään. Halusiko Aho tuoda verhotusti esille oman toteutumattomaksi jääneen rakkautensa Elisabet Järnefeltiin? Vaikka yhtäläisyyksien hakemista kirjailijan omasta elämästä voidaan pitää turhana ja jopa kirjallisuustutkimukseen kuulumattomanakin selitysmallina, siitä voi kuitenkin löytyä totuuden siemen. Ihmisellä voi olla halu prosessoida ja käsitellä elämänsä kirjoittamalla. Ehkäpä Aho selätti omassa elämässään toteutumatta jääneen rakkauden kirjoittamalla

sen esiin *Papin tyttäressä* ja *Papin rouvassa* ja pystyi sen jälkeen jatkamaan paremmin elämässään eteenpäin.

Papin rouvassa ulkoiset tapahtumat ja sisäisen elämän kuvaukset muodostavat kaksi mielenkiintoisella tavalla toisiinsa lomittuvaa kertomusta. Luonnon kuvaukset seurailevat Ellin mielenliikkeitä hienovaraisesti ja lukijan eteen maalataan jatkuvasti kuvia, joihin on astuttava sisälle ajattelemaan ja tuntemaan. Ellin tarina ei ole satu, jossa on onnellinen loppu tai selkeä päätös, vaan Ellin tarina jää elämään lukijan mielessä. Teoksesta kumpuaa esille elämän merkitys sellaisenaan. Ellin elämä entropiasta huolimatta on arvokas ja Ellin sisäisen kasvun ei tarvitse pysähtyä Olavi-episodiin.

Kehitysromaanille tyypillinen valmiin elämän malli on itse asiassa varsin epärealistinen. Kuinka usein todellisuudessa ihmisen elämä muodostaa klassiselle kehitysromaanille tyypillisen kehityskaaren? Eikö todellisempaa ole kuitenkin asioiden keskenjääminen, tyytymättömyys ja jatkuva epävarmuus tulevaisuudesta kuin elämä, jossa päähenkilö saa kaiken valmiiksi? Harva kykenee seesteisesti tarkastelemaan elettyä elämäänsä ja näkemään siinä johdonmukaisen tarkoituksen tai toteutuneen kohtalon. Järnefeltin *Isänmaassa* Heikki kokee mäellä voimakkaan täyttymyksen tunteen ja näkee tulevan elämäntehtävänsä selkeästi viitoitettuna edessään. Vastoinkäymisistään huolimatta hän ei kadu tekemiään ratkaisuja, vaan pitää niitä välttämättöminä koetinkivinä omassa elämässään. Ilman niitä hän ei olisi kehittynyt täyteen mittaansa vaan jäänyt keskeneräiseksi. Aho puolestaan jättää Ellinsä täysin oman onnensa nojaan. Elli pettyy jälleen kerran ja menettää otteensa elämästä. Arki ympärillä jatkuu, Tyynelässä vallitsee rauha, mutta Ellin elämä laahaa eteenpäin kuin kesää ei olisi ollutkaan. Ellin tarina ei jätä lukijaansa rauhaan: Elli itse ei löytänyt elämälleen merkitystä tai edes ratkaisua, mutta lukijat eri aikoina joutuvat pohtimaan Ellin elämää aina uudestaan. Kun lukija velvoitetaan mukaan kerta toisensa jälkeen pohtimaan Ellin elämää, teos jää elämään.

Ahon kirjoittama tarina Ellistä on yllättävän moderni. Vaikka hän on kirjoittanut tekstinsä yli 100 vuotta sitten, Ellin tarina on yhä tuore ja elinvoimainen. Ellin voimakas sisäänpäin kääntyneisyys ja masentuneisuus eivät ole vieraita ilmiöitä 2000-luvulla, vaikka ulkoiset tapahtumat ja ristiriidat ovat erilaisia. Elli eli voimakkaasti omien mielihalujensa ja ulkoisten odotusten sekä suoranaisten vaatimusten välisessä ristipaineessa. Pappilan pikku-Ellin luovuutta ja intoa pyrittiin kaikin keinoin tukahduttamaan ja suitsimaan eikä aikuisesta Ellistä tullut koskaan oman elämänsä sankaria. Tämän päivän ellit saavat sitä vastoin vaikuttaa elämänsä kulkuun jo varhain, mutta mahdollisuuksien kirjo ja runsaus luovat suorituspainetta, joita voi olla vaikea kohdata. Ellin elämää

Jo tutkielman teon varhaisvaiheessa oli helppo huomata, että Ahon *Papin tytär* ja *Papin rouva* sijoittuvat jonkinlaiseen murroskohtaan suomalaisessa kirjallisuudessa. Aho ei kokonaan pitäytynyt realismille tyypillisessä tendenssikirjallisuuden piirteissä, vaikka *Papin tytär* vielä osaltaan tähän kauteen usein luokitellaankin. *Papin rouva* toi Ellistä esille modernin ajan naisen, jonka elämä näyttäytyi paljon monivivahteisempänä kuin aiemmin oli totuttu. Tämä herätti paljon kritiikkiä, mikä on juuri murrokselle tyypillistä. Traditiot murtuvat ja jotain vanhaa on hylättävä, että tilaa löytyy uudelle ajattelulle.

LÄHTEET:

Primäärilähteet:

Aho, Juhani 1957: *Papin tytär*. (=PT) *Papin rouva*. (=PR) Viides painos. Porvoo: WSOY.

Painetut lähteet:

Aalto, Minna 2000: *Vapauden ja velvollisuuden ristiriita*. Kehitysromaanin mahdollisuudet 1890-luvun lopun ja 1900-luvun alun naiskirjallisuudessa. Tampere: SKS.

Aho, Antti J. 1951: *Juhani Aho I*. Porvoo: WSOY.

Aho, Antti J. 1951: *Juhani Aho II*. Porvoo: WSOY.

Aho, Juhani 2000: *Papin tytär Papin rouva*.. Teosten ensipainokset, joiden tekstiä tämä nide noudattaa, ilmestyivät *Papin tytär* 1885, *Papin rouva* 1893. Helsinki: SKS.

Auerbach, Erich 1942 – 1945/2000: *Mimesis*. (*Mimesis – Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*). Suom. Oili Suominen. Helsinki: SKS.

Bahtin, Mihail 1979: *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Alkuteos *Voprosy literatury i estetiki*. Suom. Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola. Moskova: Progress.

Flaubert, Gustave 1857/2005: *Rouva Bovary*. Suom. Anna-Maija Viitanen. Helsinki: WSOY.

Fokkema, Aleid (1991): *Postmodern Characters*. A Study of Characterization in British and American Postmodern Fiction. Amsterdam–Atlanta, GA: Editions Rodopi.

Forster, E.M (1964/1927): *Aspects of Novel*. Printed in Great Britain. Penquin Books.

Haavikko, Ritva 1994: Minna Canthin salonki. Teoksessa *Realismista symbolismiin*. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteenä 1890-luvun taitteessa. Toim. Tellervo Krogerus. Snellman-instituutin julkaisuja.. Sarja A. N:o 14/1994. Kuopio: Snellman-instituutti, 46–62.

Havu, Ilmari 1929: *Juhani Aho*. Helsinki: Otava.

Hosiaislouma, Yrjö 2002: *Kirjallisuuden sanakirja*. Juva: WSOY.

- Hypén, Tarja-Liisa 1999: *Kuvassa oikealla Juhani Aho*. Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen Aho-kuva 1880-luvulta 1990-luvulle. Tampere: SKS.
- Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata*. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen seura.
- Hämeen-Anttila, Virpi ja Jaakko 2005: *Rakkauden atlas*. Keuruu: Otava,
- Hämäläinen, Juha 1992: *Snellman, perhe ja yhteiskunta*. J.V.Snellmanin filosofisen perhekäsityksen ilmeneminen hänen perhe-elämässään ja yhteiskunnallisessa toiminnassaan. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Isomaa, Saija 2009: *Heräämisten poetiikkaa*. Lajeja ja intertekstejä Arvid Järnefeltin romaaneissa *Isänmaa, Maaemon lapsia ja Veneh'ojalaiset*. Helsinki: SKS.
- Isomaa, Saija 2009: Sentimentaalisia juonteita pohjoismaisessa realismissa. Kirjallisuustutkimuksen aikakauslehti AVAIN. 2009/2.
- Isomaa, Saija 2011: Papin tytär pohjoismaisena tyttärromaanina. Teoksessa *Pariisista Iisalmeen. Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho*. Toim. Jyrki Nummi, Riikka Rossi ja Saija Isomaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1350, Tiede. Helsinki, 23–60.
- Karkama, Pertti 1989: *J.V.Snellmanin kirjallisuuspolitiikka*. Hämeenlinna: Karisto.
- Karkama, Pertti 1994: *Kirjallisuus ja nykyaika*. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä. Tampere: SKS.
- Karhu, Eino 1979: *Suomen kirjallisuus runonlaulajista 1800-luvun loppuun. I ja II* Käsikirjoituksesta *Istorija literatury Finljandiji*. Suom. Ulla-Liisa Heino. Helsinki: Kansankulttuuri Oy.
- Ketonen, Oiva 1961/1981: *Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomus*. Juva: WSOY
- Kopponen, Tapio 1994: Järnefeltit – Suomalaisen kulttuurisuvun elämästä ja ajattelusta. Teoksessa *Realismista symbolismiin. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteenä 1890-luvun taitteessa*. Toim. Tellervo Krogerus. Snellman-instituutin julkaisuja.. Sarja A. N:o 14/1994. Kuopio: Snellman-instituutti, 35–43.

Koskimies, Rafael 1944: *Elävä kansalliskirjallisuus*. Suomalaisen hengen vaihteita 1860–1940. Helsinki: Otava.

Kulmala, Teppo 2011: Ellin romaani (Muotokuva). Elämäkertainen kulttuurilehti *Elämäntarina* 4/2011

Käkelä-Puumala, Tiina 2008: Persoona, funktio, teksti - henkilöhahmojen tutkimuksesta. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko-Kahiluoto ja Tiina Käkelä-Puumala. Juva: SKS, 240–267.

Lappalainen, Päivi 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika*. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen. Helsinki:SKS.

Lyytikäinen, Pirjo 2006: Palimpsestit ja kynnystekstit. Tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Ahon *Papin rouvan* intertekstuaalisuus. Teoksessa *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Tietolipas 121. Tampere: SKS, 145–176.

Lyytikäinen, Pirjo 2011: Eiffeltorni ja korpikuusi. Ranskalaisuus ja suomalaisuus Ahon tuotannossa. Teoksessa *Pariisista Iisalmeen. Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho*. Toim. Jyrki Nummi, Riikka Rossi ja Saija Isomaa. Tiede. Helsinki: SKS, 123–150.

Makkonen, Anna 2006: Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? Teoksessa *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Tietolipas 121. Tampere: SKS, 9–30.

Molarius, Päivi 2000: Toteutumaton unelma onnesta – erään rakkauden anatomia. Esipuhe teoksessa *Papin tytär Papin rouva*. Helsinki: SKS.

Moretti, Franco 2000: *The way of the world*. The Bildungsroman in European Culture. New Edition London/ New York: Verso.

Niemi, Juhani 1985: *Juhani Aho*. Pieksämäki: SKS.

Nieminen, Kaarlo 1934: *Juhani Ahon sanataide*. Tyylitutkimus. Porvoo: WSOY.

Nummi, Jyrki 2002: *Aika Pariisissa*. Helsinki: SKS.

Nummi Jyrki, Rossi Riikka ja Isomaa Saija 2011: Kansalliskirjailijasta kirjallisuuden miniottelijaksi. Esipuhe teoksessa *Pariisista Iisalmeen: Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho*. Toim. Jyrki Nummi, Riikka Rossi ja Saija Isomaa. Tiede. Helsinki: SKS.

Nykänen, Elise 2011: Sanaton kaiho ja ohikulkevat laivat. Negatiivinen kuvaus Juhani Ahon *Papin rouvassa*. Teoksessa *Pariisista Iisalmeen: Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho*. Toim. Jyrki Nummi, Riikka Rossi ja Saija Isomaa. Tiede. Helsinki: SKS. 61–91.

Nykysuomen käyttötieto 2002 Keuruu: Otava

Ojanen, Eero 2008: *Sivistyksen filosofia*. Hämeenlinna: Eero Ojanen ja Kotimaa-yhtiöt Oy/Kirjapaja.

Rajala, Panu 2011: *Naisten mies ja aatteiden*. Juhani Ahon elämäntaide. Helsinki: WSOY.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1983/1991: *Kertomuksen poetiikka*. Alkuteos: *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. Suom. Auli Viikari. Helsinki: SKS.

Rossi, Riikka 2009: *Särkyvä arki*. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa. *Palmeniasarja* 64. Helsinki: Gaudeamus.

Rossi, Riikka 2007: Arki ja haaveet. Naturalismin antinostalginen kaipuu. Teoksessa *Nostalgia. Ajatuksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi ja Katja Seutu. Helsinki: SKS, 120–141.

Sarajas, Annamari 1968: *Tunnuskuvia*. Suomen ja Venäjän kirjallisen realismin kosketuskohtia. Porvoo: WSOY.

Tammi, Pekka 2006: Tekstistä, subtekstistä ja intertekstuaalisista kytkennöistä. Teoksessa *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Tietolipas 121. Tampere: SKS, 59–104.

Tarkiainen V. 1934: *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.

Turtola, Martti 2011: Osa II. Juhani Aho lehtimiehenä, poliittisena henkilönä ja yhteiskunnallisena vaikuttajana. Teoksessa *Kansalliskirjailija Juhani Aho*. Turtola, Martti — Lappalainen, Tarja. Helsinki: Edico Oy.

Painamattomat lähteet:

Häggman, Kai 1996: *Säätyläisavioliitto 1800-luvun Suomessa*. Genos (107).Elektra-aineisto.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-530654>

Isomaa, Saija 2011:*Suomenkielisen taidekirjallisuuden syntysijoilla: Juhani Aho 150 vuotta*.

<http://www.kiiltomato.net/saija-isomaa-suomenkielisen-taidekirjallisuuden-syntysijoilla-juhani-aho-150-vuotta/>. (10.8.2011.)

Juhani Aho 150 vuotta. <http://www.juhaniahoseura.fi/juhlavuosi/> (11.9.2011)

Kehitysromaani ja Goethe

https://koppa.jyu.fi/avoimet/taiku/kirjallisuuden_aikajana/romantiikka/saksa/goethe/kehitysromaani-ja-goethe (12.3.2015)

Rautatie-klassikko <http://www.icasos.fi/rautatie.php> (12.3.2015)

Rinne, Johanna 1998: *Kunnioita vanhempiasi, älä tee huorin*. Juhani Ahon *Papin tyttären* ja *Papin rouvan* yhteiskuntakritiikki moraalın näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turun Yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos.